อนุสรณ์

งานฌาปนกิจศพ
นางอนงค์ ศรีพิพัฒน์

สถานวัดโสมนัสวิหาร

วันอังคารที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๒๑

พ.ส สุภาวดี ปรีชาตั้งกิจ

อนุสรณ์

งานฌาปนกิจศพ

นางอนงค์ ศรีพิพัฒน์

ณ ฌาปนสถานวัดโสมนัสวิหาร

วันอังคารที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๒๑

นางอนงค์ ศรีพิพัฒน์

ชาตะ วันอาทิตย์ที่ 11 มกราคม 2456

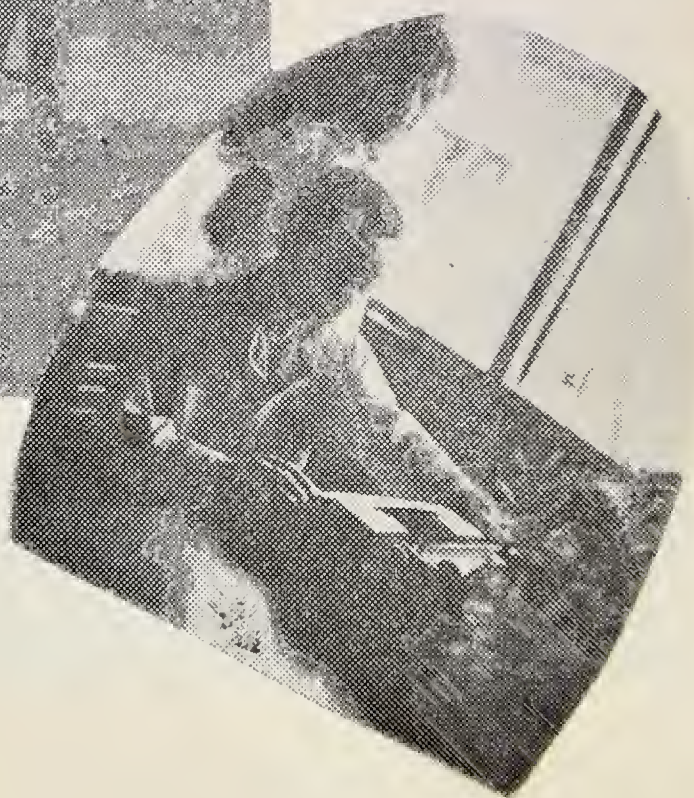
มตะ วันจันทร์ที่ 24 กรกฎาคม 2521

ประวัติ

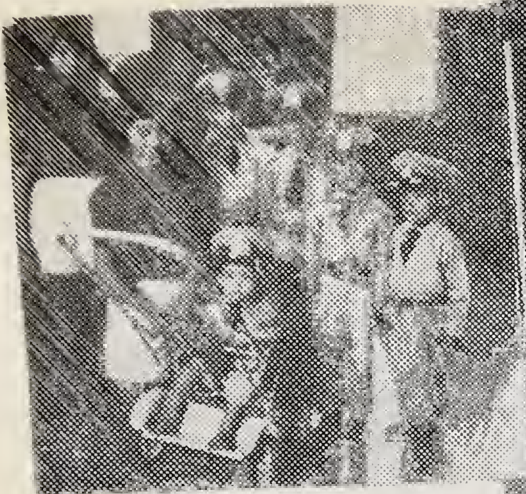
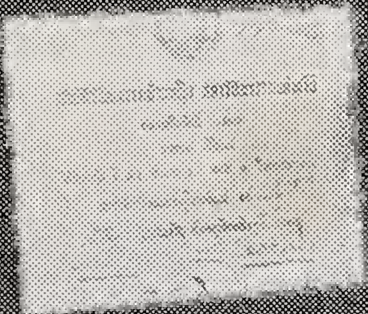

คณะนักเรียนและนางพยาบาลที่ทำงานตึกหลิมซีลั่นโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

เดือน เม.ย. พ.ค. มิ.ย 2476

แม่ให้กำลังใจพ่อขณะทำงาน

บำเหน็จรางวัล **"แม่ของชาติ"** พ.ศ. 2497 และ 2498

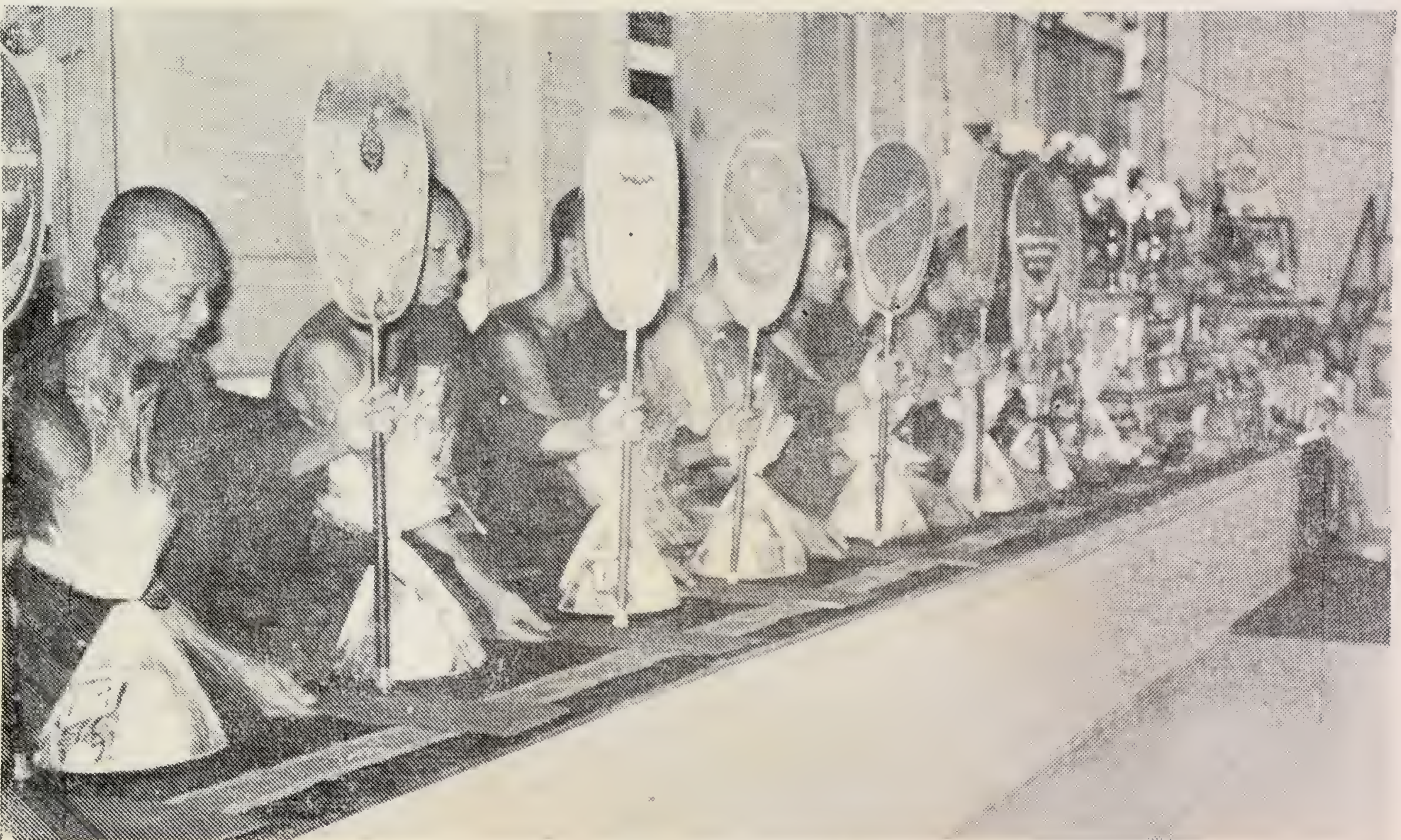
ขอขอบพระคุณ

เจ้าภาพขอกราบขอบพระคุณท่านที่เคารพทุกๆ ท่านที่ได้ให้เกียรติมาร่วมบำเพ็ญกุศลในงานฌาปนกิจศพ นางอนงค์ ศรีพิพัฒน์ รวมทั้งท่านที่ได้ร่วมเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรม หากมีสิ่งใดบกพร่อง เจ้าภาพขออภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

อนิจจํ

26 ก.ค. 2521

ทำบุญครบ 7 วัน

31 ก.ค. 2521

พ่อ—ลูกกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แม่ ทำบุญครบ 50 วัน

11 ก.ย. 2521

ส่วนหนึ่งของครอบครัวในวันสวดพระอภิธรรม

2 ส.ค. 2521

กำหนดการฌาปนกิจศพ
นางอนงค์ ศรีพิพัฒน์
ณ ฌาปนสถานวัดโสมนัสวิหาร
วันอังคาร ที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๒๑
เวลา ๑๗.๐๐ น.

กำหนดการบำเพ็ญกุศล

วันจันทร์ ที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๑

เวลา ๑๗.๐๐ น. เชิญศพขึ้นตั้งบำเพ็ญกุศล
เวลา ๑๙.๓๐ น. สวดพระอภิธรรม

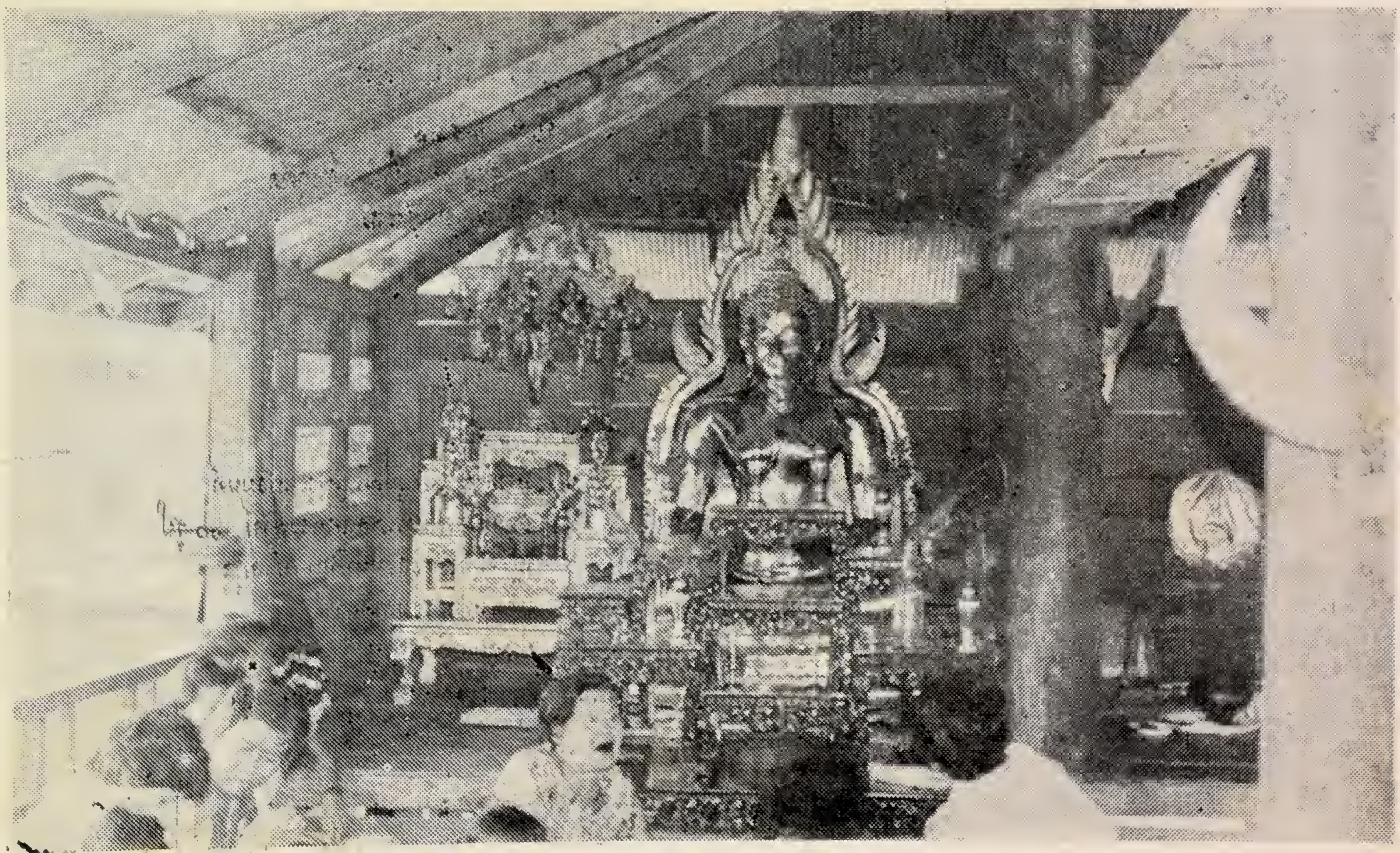
วันอังคาร ที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๑

เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปเจริญพระพุทธมนต์
เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ ๑๐ รูป
เสร็จแล้วพระสงฆ์มาติกา บังสุกุล
เวลา ๑๓.๐๐ น. แสดงพระธรรมเทศนา
เวลา ๑๗.๐๐ น. ประชุมเพลิง

จึงขอประทานกราบเรียน และเรียนเชิญมาด้วยความเคารพนับถืออย่างสูง

นายประเวศ ศรีพิพัฒน์
พ.ต. อมร - พ.ต. หญิง วินัดดา อินทสุรัช
นายกรุงศรี - นางภาคินี นระนิยม
นายเอกศักดิ์ - นางศจี ศรีพิพัฒน์
นายอรรคเดช - นาง Genoveva ศรีพิพัฒน์
นายเอกสิทธิ์ - นางพัชรี ศรีพิพัฒน์
ส.อ. อิทธิเดช - นางพรรณี ศรีพิพัฒน์
นายวรวุฒิ - นางนิลวรรณ ศรีพิพัฒน์
นายเจษฎา - นางอรุณีวลัย เตชะประเสริฐพร
นายนพดล - นางวรวรรณี ลิวตรังสีมา

เจ้าภาพ

สถานที่จะบรรจุอัฐิ ณ ฐานพระพุทธชินวรสิรินธรธัมนิเทศก์
องค์พระประธาน วัดโพนบก ต. นาแก้ว อ. เมือง จ. สกลนคร

ประวัติ

นางอนงค์ ศรีพิพัฒน์ ชาตะ วันอาทิตย์ที่ ๑๑ ม.ค. ๒๔๕๖ มตะ วันจันทร์ ที่ ๒๔ ก.ค. ๒๕๒๑ สิริรวมอายุได้ ๖๕ ปี ๖ เดือน ๑๓ วัน เป็นบุตรคนที่ ๒ ในจำนวน ๖ คน ของคุณพระอภิรมย์สินารักษ์ และนางอดิทิพย์ (พิน) บุนนาค มีพี่น้องร่วมบิดามารดาคือ

๑. นางสำเนียง บุนนาค (ถึงแก่กรรม)

๒. นางอนงค์ ศรีพิพัฒน์

๓. นางสุขนันต์ บุนนาค

๔. นายเอนก บุนนาค (ถึงแก่กรรม)

๕. นางอรนุช คำกลัด

๖. นางพิณพาทย์ วิชัยดิฐ

สำเร็จการศึกษาวิชาพยาบาล จากโรงพยาบาล จุฬาลงกรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ สมรสกับ นายประเวศ ศรีพิพัฒน์ เมื่อ พ.ศ ๒๔๗๙ มีบุตรรวมทั้งสิ้น ๙ คน คือ

๑ พ.ต. หญิงวินัดดา อินทสุรัช รับราชการกรมการสารวัตรทหารบก

๒. นางภาคินี ยูวะนิยม หัวหน้าหน่วย รัฐวิสาหกิจ องค์การโทรศัพท์

๓. นายเอกศักด์ ศรีพิพัฒน์ มีภูมิลำเนาและ ทำงานที่ U. S. A.

๔. นายอรรคเดช ศรีพิพัฒน์ มีภูมิลำเนาและทำงานที่ U. S. A.

๕. นายเอกสิทธิ์ ศรีพิพัฒน์ มีภูมิลำเนาและทำงานที่ U. S. A.

๖. ส.อ. อิทธิเดช ศรีพิพัฒน์ รับราชการสำนักงานเลขานุการรัฐมนตรี กระทรวงกลาโหม

๗. นายวรวุฒิ ศรีพิพัฒน์ วิศวกรประจำบริษัท-สตาร์มิทบอร์ด

๘. นางอรุณีวลัย เตชะประเสริฐพร มีภูมิลำเนาและทำงานที่ U. S. A.

๙. นางวรวรรณี ลวิตรังสิมา มีภูมิลำเนาและทำงานที่ U. S. A.

นางอนงค์ เสียชีวิตอย่างสงบสุขด้วยโรคหัวใจวาย

นางอนงค์ เป็นบุคคลตัวอย่าง เป็นมารดาชั้นดีเยี่ยม รักและเสียสละเพื่อบุตรทุกคน เคยได้รับรางวัลประกวดสุขภาพ

เนื่องในงานวันแม่ พ.ศ ๒๔๙๗ และ ๒๔๙๘ นับเป็นประวัติดีเด่นสำหรับสตรีในยุคนั้นจะพึงมี ได้ใช้วิชาพยาบาลเป็นประโยชน์ในการเลี้ยงดู อบรมบุตรธิดาทุก ๆ คนจนได้รับความสำเร็จตามอัตภาพ ขออำนาจคุณความดี และกรรมดีทั้งหลายที่ได้กระทำมา จงนำให้วิญญาณของท่านสถิตย์อยู่ ณ สรวงสวรรค์ชั่วกาลนาน

อนุสรณ์ความอาลัยรัก

แด่

คุณอนงค์ ศรีพิพัฒน์

คำไว้อาลัยจากหลาน

การเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย เป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเป็นธรรมดาของมนุษย์ทุกรูปทุกนาม สำหรับการจากไปของตาอาพงศ์ [illegible] ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นไปกะทันหันเพราะป่วยในระยะหลังๆ และทั้งที่ตระหนักดีว่าเป็นธรรมดาของโลก แต่ก็อดที่จะเสียใจมิได้

ด้วยกุศลผลบุญและคุณงามความดีของตาอาพงศ์ที่ได้ทำไว้ จงเป็นผลบันดาลให้ดวงวิญญาณจงประสบสุข และไปสู่สุคติสัมปรายภพ เทอญ

[illegible]

[illegible]

อนุสรณ์
แด่
คุณอนงค์ ศรีพิพัฒน์

ความขุ่นหมอง อันเกิดจากการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ที่สุด
ในชีวิตของข้าพเจ้า ทำให้คิดอะไรไม่ออก เขียนก็ไม่ถูก
เมื่อมาเปิดสมุดบันทึกประจำวัน เห็นคัมภีร์ในพระธรรมบท
ที่ข้าพเจ้าบันทึกไว้ในข้อความว่า :

การให้สัจจธรรม ย่อมมีค่าสูงกว่า การให้สิ่งของทั้งปวง
รสแห่งพระธรรมนั้น ย่อมเหนือกว่า รสแห่งสิ่งของทั้งหลาย
ความชื่นชมยินดี ในสัจจธรรม เหนือกว่า
ความชื่นชมยินดี ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง
การเอาชนะซึ่งตัณหา ย่อมถึงแล้ว ซึ่งความสิ้นทุกข์
ทุกอย่างในชีวิต.

The gift of truth excels all other gifts.
The flavour of truth conquers all other flavours.
The delight in truth conquers all other delights.
The destruction of craving conquers all sufferings.

ข้าพเจ้าจึงเริ่มเขียนได้ เมื่อหวนนึกกลับไปของ
เวลา 42 ปี ที่ข้าพเจ้าได้ร่วมทุกข์ - สุข กับ
คุณอนงค์ ภรรยาของข้าพเจ้า
ข้าพเจ้ามีความตื้นตันใจ ยิ่งนักในความดี ความงาม
ของภรรยาที่มีต่อข้าพเจ้า

เพื่อตอบแทน คุณความดี ในเวลา 42 ปีนี้ ข้าพเจ้าได้

บอกเป็นบุตรสาว คนหัวปีของข้าพเจ้าว่า หากภรรยา

ข้าพเจ้า มีกรรมอันใด ที่จะต้องรับแล้ว ข้าพเจ้า

จะเป็นผู้รับกรรมนั้นเอง ทุกอย่างแต่ผู้เดียว

เท่านี้ — ข้าพเจ้าก็มีความสุข — และส่วนได้

ความเป็นแม่ตัวอย่างนั้น ได้ปรากฏให้เห็นชัดแล้ว จาก

การประกวดความเป็นแม่ที่ดีของลูก จนได้รับรางวัล

ที่ 2 ในงานวันแม่ของชาติ

ประเภทบุตรตั้งแต่ 9 คนขึ้นไป

นี่แหละคืออนุสรณ์ที่ลูกๆ และข้าพเจ้า

ได้จดจำ และจารึกไว้ในดวงใจ

มิมีวันลืมเลือนไปได้เลย.

ด้วยความดีของความเป็นแม่ และ เมีย ของกุลสตรี

ขออาราธนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลก จงดลบันดาล

ให้วิญญาณของ คุณอนงค์ ศรีพัฒน์

จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยเทอญ

26 กันยายน 2521.

โหยไห้........

ใครหนอรักเราเท่าชีวี (เท่าชีวี) ใครหนอปรานีไม่มีเสื่อมคลาย (ไม่มีเสื่อมคลาย) ใครหนอรักเราใช่เพียงรูปกาย รักเขามิหน่าย มิคิดทำลาย ใครหนา

ใครหนอเห็นเราเศร้าทรวงใน (เศร้าทรวงใน) ใครหนอเอาใจปลอบเราเรื่อยมา (ปลอบเราเรื่อยมา) ใครหนอรักเราดังดวงแก้วตา รักเขามากกว่าพื้นพสุธานภากาศ

จะเอาโลกมาทำปากกา แล้วเอานภามาแทนกระดาษ เอาน้ำหมดมหาสมุทรแทนหมึกวาด ประกาศพระคุณไม่พอ

ใครหนอรักเราเท่าชีวัน (เท่าชีวัน) ใครหนอใครกันให้เราขี่คอ (คุณพ่อ*คุณแม่*) ใครหนอชักชวนดูหนังสือจอ รู้แล้วละก็ อย่ามัวรั้งรอ ทดแทนบุญคุณ

ลูก ๆ (ชาย)

คิดถึงแม่

อาลัยหา.......

เมื่อล้มกลิ้งใครหนอวิ่งเข้ามาช่วย
และปลอบด้วยนิทานกล่อมขวัญให้
ทั้งจูบที่เจ็บชะมัดปัดเป่าไป
*ผู้นั้นไซร้ที่แท้**แม่**ฉันเอง*
ยามราตรีที่ฉันนั้นหลับสนิท
ใครมายืนชมชิดพินิจฉัน
ใครยิ้มรื่นเมื่อฉันตื่นนิทราพลัน
*ใครคนนั้น**แม่**น้อยน้อยของข้อยเอง*

ลูก ๆ (หญิง)

คิดถึงแม่

คำโมทนา

คุณภาศินี ยุวะนิยม ได้มาปรารภกับท่านพระครูปัญญาภรณ์โสภณ ใคร่จะพิมพ์หนังสือเป็นอนุสรณ์ในการฌาปนกิจ คุณแม่อนงค์ ศรีพิพัฒน์ มารดาผู้บังเกิดเกล้า ท่านพระครูได้แนะนำให้พิมพ์หนังสือ แว่นธรรมวินัย ซึ่งเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณวรเถระ พระอุปัชฌายะของท่านพระครูและของข้าพเจ้าเรียบเรียงไว้ ผู้เห็นคุณค่าสารประโยชน์ได้มีศรัทธาพิมพ์แจกจ่ายหลายครั้งแล้ว แต่ก็ยังมีผู้ปรารถนาต้องการมีไว้เป็นคู่มือสำหรับตัวอีก เพราะหนังสือแว่นธรรมวินัยนี้เป็นประทีปแก้วส่องทางปริยัติและทางปฏิบัติให้แจ่มชัดเป็นอย่างดี มีคุณค่ามหาศาล

ข้าพเจ้าขออนุโมทนาธรรมวิทยาทานการกุศลนี้ด้วย ขอให้กุศลจริยาส่วนนี้จงอำนวยอิฏฐผลสิริสุขสมสำราญ แด่คุณแม่อนงค์ ศรีพิพัฒน์ ผู้ล่วงลับไป โดยสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพภายภาคหน้า สมเจตนาปรารภแห่งคุณภาศินี ยุวะนิยม ทุกประการ เทอญ ฯ

พระธรรมไตรโลกาจารย์
วัดเทพศิรินทราวาส.

สารบาญ

แว่นธรรมวินัย

โอวาทของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ญาณวรเถระ)

วัดเทพศิรินทราวาส

แว่นธรรมวินัย

โอวาทของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

(ญาณวรเถระ)

พระอุปัชฌาย์ของท่านธมฺมวิตกฺโก

(เจ้าคุณนรรัตนราชมานิต)

วัดเทพศิรินทราวาส

[illegible]

[illegible]

([illegible])

[illegible]

([illegible])

[illegible]

แว่นธรรมวินัย

๑. **ถามว่า** ในเวลาไหว้พระพุทธเจ้า จะระลึกถึงพระคุณท่านอย่างไร ฯ

๑. **ตอบว่า** ควรระลึกอย่างนี้ พระคุณของพระพุทธเจ้ามีมากนัก สุดวิสัยที่ใครๆ จะพึงแยกขยายออกแสดงให้ถี่ถ้วนทุกประการ เพียงพระคุณที่พระองค์ทรงบำเพ็ญเกี่ยวข้องแก่โลกตั้งแต่วันตรัสรู้จนวันปรินิพพานระหว่างกาล ๔๕ ปี ก็ไม่สามารถที่จะยกขึ้นรำพันให้สุดสิ้นทุกข้อได้ เพราะฉะนั้นเมื่อมีเรื่องที่จะพรรณนาถึงพระคุณก็จำเป็นต้องกล่าวรวม ๆ อย่างจุความกว้าง ๆ ซึ่งแม้จะมีมากสักกี่ประการ ก็ย่อมสรูปลงหมดในพระคุณประเภทใหญ่ ๓ ประการ คือพระปัญญาคุณ ๑ พระบริสุทธิคุณ ๑ พระมหากรุณาคุณ ๑ ดังนี้ คือ

ก. ธรรมดาอันมีประจำอยู่ในความประพฤติของมนุษย์ซึ่งมีผู้ประพฤติแล้ว บางอย่างให้คุณ บางอย่างให้โทษ พระพุทธเจ้าทรงทราบธรรมดาเหล่านี้จนถึงที่สุดได้ชัดเจนถูกต้องตามเหตุผลโดยลำพังพระองค์ว่า ทำไมจึงให้คุณหรือให้โทษ คุณและโทษถึงที่สุดเพียงไหน วิธีประพฤติตนให้พ้นโทษและ

ประสบคุณโดยแท้นั้นเป็นอย่างไร ทั้งทรงสามารถยกขึ้นเทศนาสั่งสอนให้โลกเห็นแจ่มแจ้ง และทรงตั้งเป็นกฎธรรมดาไว้ เพื่อว่าเมื่อโลกยินดีจะประพฤติตามแล้ว ก็ลงมือทำได้ไม่ต้องมัวคิดค้นด้นเดาลำบาก เป็นการสะดวกแก่วิธีดำเนิน พระปรีชาญาณอันละเอียดสุขุมนี้ เป็นพระคุณอันวิเศษเลิศของ พระพุทธเจ้าประการหนึ่ง ๑ เรียกว่า พระปัญญาคุณ ผิดจากคนสามัญ ซึ่งคิดเองไม่เห็นตลอดตามส่วนที่ถูกตรงที่สุด ฯ

ข. เมื่อพระองค์ทรงทราบคุณและโทษทุกประการพร้อมทั้งเหตุผลตระหนักแน่แล้ว ความนิยมอันเป็นโทษให้หลงยึดถือก็ไม่มีในพระองค์ พระหฤทัยจึงหมดจดจากโทษกิเลสเครื่องเศร้าหมอง แม้กิริยาที่ประพฤติจนเคยตัวเคยปากด้วยอำนาจกิเลสอบรมมานานซึ่งมิได้จงใจ ก็ทำได้กล่าวได้ ท่าทางเหมือนคนมีกิเลส เรียกว่า วาสนา พระองค์ก็ทรงละได้เด็ดขาด อันนี้เป็นพระคุณวิเศษอีกอย่าง ๑ เรียกว่า พระบริสุทธิคุณ ผิดจากคนสามัญซึ่งละความประพฤติจนเคยตัว ซึ่งไม่มีเจตนาเช่นนั้นไม่ได้ ฯ

ค. เมื่อพระองค์ตรัสรู้ประกอบด้วย ปัญญาคุณ และพระองค์เป็น ผู้บริสุทธิ์ประกอบด้วย พระบริสุทธิคุณแล้ว ก็

เป็นอันเสร็จเรื่องส่วนพระองค์ที่จะทำเพื่อความดีต่อไป คือไม่มีดีที่จะทำให้ยิ่งขึ้นไปอีกแล้ว น่าจะหยุดอยู่เพียงนี้เป็นหมดเรื่องเป็นสุขสบายไปจนสิ้นพระชนม์ไม่ทำอะไรหมด แต่เพราะพระองค์มีพระอัธยาศัยใหญ่กว้างขวางไม่คับแคบ ทรงพระมหากรุณาแก่สัตวโลก ในการที่มัวประพฤติสุ่มเสี่ยงได้เสียงเสีย ในทางเจริญบ้าง ในทางเสื่อมบ้าง ประสบผลดีบ้าง ผลร้ายบ้าง จึงทรงสละความสุขอันพระองค์จะพึงได้ในเวลาทรงหยุดนิ่งนั้นเสีย เชื่อว่า ประทานพระชนม์ของพระองค์แก่ประชาชนด้วยทรงแสดงธรรม ทรงบัญญัติวินัยสั่งสอนให้รู้จักความดีความชั่วเป็นทางควรดำเนินหรือหลีกเลี่ยง ทรงมุ่งแต่จะให้เข้าใจแล้วประพฤติดีงามเท่านั้น บุคคลที่จะทรงกรุณาโปรดนั้นจะเป็นคนชั้นสูง ชั้นกลาง หรือชั้นต่ำอย่างไร ไม่ทรงเลือกที่รักผลักที่ชัง และเมื่อมีพระประสงค์จะโปรดใคร ก็ทรงตั้งพระหฤทัยแน่แน่วมุ่งสั่งสอนจนสำเร็จ มิได้ย่นย่อท้อถอยเบื่อหน่ายหรืออิดหนาระอาพระหฤทัย แม้ผู้ที่จะรับคำสอนเป็นคนเคยประทุษร้ายพระองค์เมื่อทรงเห็น ทางที่จะให้เข้าใจธรรมได้แล้ว ก็ทรงพระมหากรุณาตักเตือนแนะนำพร่ำสอนจนได้ รวมความว่า มีพระพุทธประสงค์อย่างเดียว ที่จะให้ประชุมชนมีความรู้ ความ

เจริญประพฤติชอบในธรรมทั้งหลายเท่านั้น ไม่ทรงมุ่งหวังลาภยศ ชื่อเสียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งหมดนี้เป็นพระคุณพิเศษของพระพุทธเจ้าประการ ๑ เรียกว่า พระมหากรุณาคุณ ผิดจากคนสามัญที่เมื่อเขาได้ดีแล้วย่อมไม่อยากช่วยผู้อื่น หรือจะช่วยก็เลือกตัวคนเป็นต้นฯ

เพราะเหตุนั้น พระนามทั้ง ๙ ที่ประกาศพระคุณของพระองค์ ก็ย่นลงในพระคุณทั้ง ๓ นี้ คือพระนามว่า สมฺมาสมฺพุทฺโธ ๑ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน ๑ โลกวิทู ๑ เข้าในพระปัญญาคุณ พระนามว่า อรหํ ๑ สุคโต ๑ พุทฺโธ ๑ เข้าในพระบริสุทธิคุณ พระนามว่า อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ ๑ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ ๑ ภควา ๑ เข้าในพระมหากรุณาคุณฯ

๒. **ถามว่า** ในเวลาไหว้พระธรรม จะระลึกถึงพระคุณอย่างไร ฯ

๒. **ตอบว่า** ควรระลึกดังนี้ พระธรรมมีมากมายยากที่จะพรรณนาได้หมด แต่ถ้าย่อลง ก็มีเพียง ๓ คือ พระปริยัติธรรม ๑ พระปฏิบัติธรรม ๑ และพระปฏิเวธธรรม ๑ฯ

พระปริยัติธรรม ได้แก่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าหรือจะเรียกว่า พระธรรมวินัยก็ได้ ถ้าจะเปรียบก็คล้ายกับหอสมุด

ใหญ่ในโลก มีหนังสือมาก ซึ่งกล่าวด้วยคำสั่งสอนของ พระศาสดาฯ

พระปฏิบัติธรรมนั้น ได้แก่ศีลสมาธิปัญญา คือการที่บุคคลเมื่อได้สดับฟังพระธรรมวินัยและทรงจำไว้ได้แล้ว ก็เพียรพยายามฝึกหัดดัดกายวาจาให้เรียบร้อยด้วยศีล ทำจิตต์ให้สะอาดด้วยสมาธิ ทำความเห็นให้ตรงด้วยปัญญา เกิดสติปัญญารอบรู้กว้างขวางงอกงามเจริญขึ้น ถ้าจะกล่าวให้เนื่องกันกับพระปริยัติธรรม ก็คือธรรมข้อใดที่ได้ศึกษามาแล้ว ก็ปฏิบัติกาย วาจา ใจกับความเห็นให้บริสุทธิ ด้วยศีลสมาธิปัญญาฯ

ส่วนพระปฏิเวธธรรมนั้น คือธรรมที่บุคคลให้บริสุทธิพ้นจาก เครื่องเศร้าหมองทั้งหลายขาวสะอาดผ่องใส ไม่มีด่างพร้อยเลยแม้แต่สักนิดเดียว เป็นธรรมอย่างแท้จริงที่สุด คือความไม่โลภและกำหนัดยินดี ไม่โกรธ ไม่หลง หมดโทษทั้งปวงฯ

เพื่อจะให้ใจความทั้ง ๓ ข้อนี้ย่นลงเป็นเรื่องเดียวกันและเข้าใจง่าย คือเมื่อได้ค้นคว้าจนเข้าใจในข้อที่ยังไม่รู้และสงสัยนั้นแล้ว นำมาฝึกฝนและทดลอง จนเกิดความชำนาญคล่องแคล่วในหน้าที่นั้น ๆ แล้ว พ้นจากบาปกรรมความชั่วทั้งภายใน

ทั้งภายนอกเพราะได้ อุตสาหะประพฤติตามข้อปฏิบัติต่าง ๆ ดั่ง-กล่าวในตอนต้นโดยลำดับ มีประโยชน์อันยิ่งใหญ่ คือได้รับผลพ้นจากภัยเวรเครื่องเดือดร้อน ได้ความร่มเย็นเป็นสุขและความเบาปลอดโปร่งใจเป็นต้น ตามส่วนที่ปฏิบัติโดยลำดับ จนถึงพระปรินิพพานเป็นที่สุด ฯ

๓. **ถามว่า** ในเวลาไหว้พระสงฆ์ จะระลึกถึงพระคุณท่านอย่างไร ฯ

.๓ **ตอบว่า** ระลึกถึงความปฏิบัติดี ความปฏิบัติซื่อตรง ความปฏิบัติถูก และความปฏิบัติสมควรของพระสงฆ์ พระ-สงฆ์ในที่นี้คือ พระอริยสงฆ์ ผิดจากพระสมมติสงฆ์สามัญ พระ-อริยสงฆ์คือ ผู้สดับฟังพระธรรมวินัยแล้วศึกษาปฏิบัติตามโดยชอบ จนบรรลุมรรคผลพระนิพพานได้สำเร็จเป็น ๑ พระโส-ดาบัน ๒ พระสกทาคามี ๓ พระอนาคามี ๔ พระอรหันต์ บางจำพวกสำเร็จฌานจนถึงฌานที่สุด บ้างจำพวกหาสำเร็จไม่ มรรคนั้นได้แก่ อุบายสำหรับทำใจให้หลุดพ้นจาก อารมณ์ เครื่องเศร้าหมอง ๑๐ ประการ คือ ๑ สักกายทิฏฐิ ความเห็นผิด คือเห็นว่ามีเที่ยงในขันธ์๕ ๒ วิจิกิจฉา ความสงสัยลังเลในธรรม ๓ สีลพัตตปรามาส ความถือศักดิ์สิทธิ์อ้อนวอนบังคับบัญชา

๔ กามราค ความกำหนัดในกาม ๕ ปฏิฆะ ความขัดใจ ๖ รูปราค ความยินดีในรูป ๗ อรูปราค ความยินดีในนาม ๘ มานะ ความถือว่าเป็นเรา ๙ อุทธัจจะ ความฟุ้งตื่นเต้นกลัว ๑๐ อวิชชา ความไม่รู้เท่า ฯ มรรคกับผลต่างกันคือ มรรคเป็นเหตุให้เกิดผล จะเปรียบให้เห็นได้ง่าย ๆ เช่น กินยาทำลายตัวโรคได้แก่ มรรค เมื่อตัวโรคตายหมดแล้วมีความสุขสบายดีได้แก่ ผล ต่อนั้นไปไม่ต้องกินยาอีก เป็นสุขสบายเอง ไม่มีโรคเจ็บไข้เรื่อยไป ได้แก่ ปรินิพพาน หรือการดับไฟ เป็นมรรค ไฟนั้นดับไปไม่ร้อนเย็นสบายครั้งแรกนั้นเป็นผล ครั้งต่อ ๆ ไปเป็นสบายเรื่อยตลอดไป ไม่มีใครดับไฟ เป็นปรินิพพาน มรรคผลและนิพพานเหล่านี้ เป็นโลกุตตรธรรม คือธรรมอันเหนือโลกยิ่งกว่าโลกผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่นิยมเพศ บุคคล สกุล หรือชาติ ทำมรรคสำเร็จดั่งที่ได้พรรณนามาแล้วผู้นั้นย่อมเป็นพระอริยสงฆ์ ย่อความลง คุณพระสงฆ์คือ ประกอบด้วยปฏิบัติดีเรียบร้อยทั้งกายและวาจา ละกิเลสและดับกองทุกข์ทั้งหลายขาดจากสันดาน โดยเอกเทศบ้าง โดยสิ้นเชิงบ้าง พระศาสนาที่ดำรงชลอสืบเนื่องอยู่มาได้จนทุกวันนี้ ก็เพราะอาศัยพระอริยสงฆ์และสมมติสงฆ์ เพราะเป็นผู้จำทรงพระธรรมวินัยของ พระบรมศาสดา แล้วแนะนำสั่งสอน

ประชาชนสืบๆ กันมา ถ้าไม่มีพระสงฆ์พระศาสนาก็สาบสูญเสีย นานแล้ว ฯ

พระรัตนตรัย แปลว่า แก้ว ๓ ประการ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เกี่ยวพันกันดุจปี่น ๓ กระบอกอันพิงติดกันอยู่ คือพระพุทธเจ้าตรัสรู้พระธรรม พระธรรมอันพระสงฆ์รับปฏิบัติทรงไว้ พระสงฆ์เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ต่างอาศัยซึ่งกันและกันฉะนี้ ผู้กราบไหว้พระรัตนตรัยด้วยกาย ก็ถึงด้วยกาย ผู้กล่าววาจาพรรณนาคุณพระรัตนตรัยด้วยวาจา ก็ถึงด้วยวาจา ผู้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยด้วยใจ ก็ถึงด้วยใจหมดด้วยกันทุกคน ฯ

๔. **ถามว่า** พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไหนมีคุณมากหรือน้อย โดยอธิบายอย่างไร หรือมีคุณเท่ากัน โดยอธิบายอย่างไร ฯ

๔. **ตอบว่า** พระพุทธ พระธรรม มีคุณเท่ากัน พระ-สงฆ์มีคุณน้อยกว่า ฯ

อธิบายว่า พระธรรมมีมากน้อยเท่าใด พระพุทธเจ้าตรัสรู้ทั่วถึง ทรงดำเนินตลอดเท่านั้น จะต้องใช้ความสามารถพยายามและสำเร็จประโยชน์เพียงใด พระองค์ก็ทรงทำให้สำเร็จ

บริบูรณ์เพียงนั้น รวมความว่า พระธรรมมีมากน้อยเท่าใด ก็มารวมอยู่ใน พระกาย วาจา ใจ และพระญาณปรีชาของ พระ-พุทธเจ้าทั้งสิ้น และพระคุณต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระพุทธเจ้าก็ไม่มากเกินกว่าพระธรรมที่มีอยู่ พระพุทธเจ้ากับพระธรรมจึงมีคุณเท่ากันดังนี้ มีตัวอย่างที่ทรงแสดงแก่ พระวักกลิว่า โย โข วกฺกลิ ธมฺมํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสติ โย มํ ปสฺสติ โส ธมฺมํ ปสฺสติ ดูก่อนวักกลิ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ดังนี้ ส่วนพระสงฆ์เป็นสาวก คือผู้ฟังพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นเรื่อง ๆ ปฏิบัติได้เป็นตอน ๆ มีความสามารถเป็นชั้น ๆ รับประโยชน์จากพระธรรมเป็นอย่าง ๆ ไม่หมดสิ้นเชิง เช่นมีญาณปรีชาไม่บริบูรณ์เท่าพระพุทธเจ้า ขาดบางอย่าง ละได้แต่กิเลส ละวาสนาไม่ได้ มีกรุณาไม่เท่าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้ากับพระธรรมมีคุณเสมอเท่ากัน ส่วนพระสงฆ์มีคุณน้อยกว่า ดังพรรณนาฉะนี้ เพราะเหตุนี้จึงไม่มีพระบาลีว่า โย สงฺฆํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสติ โส ธมฺมํ ปสฺสติ ผู้ใดเห็นพระสงฆ์ ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นพระธรรม ฯ .

๕. **ถามว่า** ในเวลาไหว้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ระลึกถึงพระคุณของท่านดังกล่าวมาแล้วนั้น ก็เหมือนกับไปนั่ง

ชมเชยพระคุณสมบัติความดีความชอบของท่าน ส่วนเราจะได้รับพระคุณจากท่านอย่างไร ฯ

๕. **ตอบว่า** ได้รับพระคุณคือ ทำให้เราบริสุทธิกาย วาจา ใจ และความเห็นในเวลาที่ระลึกอยู่นั้นและต่อ ๆ มา ฯ ธรรมดาคนเกิดมา ถ้าไร้จากการสดับคำสอนที่ดี ที่ชอบ ก็ย่อมประกอบด้วยความผิดมาก เช่นประพฤติผิดทางกาย มีฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ทำกามมิจฉาจารเป็นต้น ส่วนทางวาจา เช่นพูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดสำรากเพ้อเจ้อ ถ้าจะพิเคราะห์ให้ละเอียดขึ้นไปอีก ก็คงมีประพฤติผิดทางใจ เช่นมีใจฟุ้งสร้าน ใจโกรธเคืองคิดเบียดเบียนประทุษร้ายกัน และเห็นผิดจากความจริงเหตุนั้นจึ่งเกิดทุกข์ เมื่อก่อนเรายังไม่เคยได้บรรพชาอุปสมบทและสดับฟัง ก็คงได้รับความทุกข์เหมือนกัน เช่นเบียดเบียนตัวเองให้ได้รับความลำบากบ้าง และโกรธแค้นขัดเคืองคนโน้นคนนี้บ่อย ๆ บ้าง ฯ

การที่เราได้รับคุณจาก พระรัตนตรัยนั้นก็คือ ระลึกถึงความดีของท่าน และนึกว่าเราจะทำตามประพฤติตามท่าน แม้ในขณะที่คิดอยู่นั้น ก็สามารถที่จะชักจูงใจของเราไปในทางประพฤติชอบ เช่นเราคบและสนทนากับนักปราชญ์ เราก็ได้รับ

ความรู้เพิ่มพูนขึ้น และได้ประโยชน์มาก คือประพฤติแต่สิ่งควรประพฤติ และงดเว้นจากสิ่งที่ควรงดเว้นเป็นต้น ถ้าเราคบคนพาล คนพาลก็จะพาเราไปในทางที่ชั่ว หรือจะได้ยินได้ฟังก็ล้วนแล้วแต่สิ่งที่เลวลามก ซึ่งอาจย่ัวยวนและชักชวนให้ใจเราป่วน-ปั่นลุ่มหลงกระทำผิดในเวลาที่เราขาดจาก สติสัมปชัญญะ ฯ เมื่อเราได้ทราบพระคุณตลอดแล้ว ฝึกหัดดัดกาย วาจา ใจและความเห็นของเราให้บริสุทธิเรียบร้อยดี ตามที่เราได้รู้เห็นมา นั่น-แหละจึงเป็นผลดี ฯ

การที่ระลึกถึงคุณของ พระรัตนตรัยนั้น ท่านไม่ได้กำหนดบุคคลหรือสถานที่หรือเวลา จะนึกเมื่อไรก็ได้ สุดแล้วแต่ผู้นึกผู้ไหว้ ตั้งแต่คนชั้นสูงลงไปจนถึงคนชั้นต่ำ ส่วนสถาน-ที่ก็ไม่กำหนดว่าที่ไหน ในบ้านเรือนหรือตามป่าดงพงห้วยเขาในเรือกลางทะเลสุดแล้วแต่โอกาสจะให้ เป็นใช้ได้ทั้งสิ้น ส่วนเวลาก็ตามแต่คราวสมัย เหมาะเวลาใดก็ได้เวลานั้น เช่นเวลาก่อนจะกิน และก่อนจะนอนพักผ่อนหรือเวลากลางคืน ถ้าง่วงก็เปลี่ยนเป็นเวลารุ่งเช้า เพราะเป็นเวลาสงัดและเงียบดี นี้แหละเป็นโอกาสอย่างสมควรที่สุด เพราะได้ประโยชน์อีกส่วนหนึ่ง คือเพื่อได้สอบสวนดูในตอนตลอดวันที่ล่วงไปนี้ว่า ความ

ประพฤติของเราเป็นอย่างไรบ้าง ดีหรือเสียที่ตรงไหน เมื่อตรวจค้นพบว่าสิ่งไรตรงไหนไม่ดี ก็จะได้รีบพยายามแก้ไขงดเว้นเสีย เพื่อจะได้ไม่ต้องรับความเดือดร้อนทุกข์โศกต่อไปในเบื้องหน้า สิ่งไรดีเป็นความเจริญก็จะได้อบรมให้ดียิ่งขึ้นไป ฯ

พระคุณทั้ง ๓ นี้มิใช่ระลึกยากลำบากคับแค้นอย่างใดอย่างหนึ่ง อันที่จริงคุณพระรัตนตรัยมีอยู่พร้อมเสร็จ คอยผู้ที่จะต้องประสงค์อยู่เสมอ แต่ผู้ที่ประสงค์ต้องขวนขวายไปรับจึงจะได้ จะรอคอยให้ใครนำหรือหยิบเอาคุณพระรัตนตรัยมาวางไว้ในใจของตนไม่ได้ เปรียบคุณพระรัตนตรัยเหมือนเศรษฐีผู้มีเมตตากรุณามาก แจกทรัพย์เพชรนิลจินดาต่าง ๆ ส่วนผู้ที่ระลึกถึงพระคุณคล้ายกับผู้รับแจก ต้องตั้งใจไปรับเอง ให้คนอื่นรับแทนไม่ได้ เศรษฐีเป็นผู้เต็มใจที่จะแจกให้ทุกคนมิได้รังเกียจเพราะท่านเป็นผู้บริบูรณ์ มีจำนวนทรัพย์สมบัติมากมายก่ายกองจะแจกของนั้นไปสักเท่าไรก็ไม่รู้จักหมดสิ้น ฯ หรือจะเปรียบอีกอย่างหนึ่งเหมือน ศาลากลางบ้าน หรือกลางป่าที่ได้สร้างไว้สำหรับเป็นที่ สาธารณะให้ประชาชนได้พักอาศัยรับความร่มเย็นเป็นสุข เราท่านทั้งหลายมีสิทธิที่จะไปพักอาศัยได้ทุกเมื่อ แต่ถ้าเราไม่พยายามเข้าพัก ก็ไม่ได้รับผลคือ ร่มเย็นเป็นสุขหาย

เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า จะให้ศาลานั้นเลื่อนลอยมาจนถึงตัวเรานั้นเป็นไปไม่ได้ พ้นวิสัยแห่งธรรมดา ฯ

๖. **ถามว่า** เมื่อได้รับพระคุณดั่งที่ตอบมาเช่นนั้น จะได้รับพระคุณจากพระพุทธเจ้ามากกว่าพระธรรม พระสงฆ์ หรือจะได้รับพระคุณจาก พระธรรมมากกว่า พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ หรือจะได้รับพระคุณจากพระสงฆ์มากกว่าพระพุทธเจ้า พระธรรม มีอธิบายอย่างไร ฯ

๖. **ตอบว่า** การที่จะได้รับพระคุณทั้ง ๓ มากหรือน้อยนั้น ก็แล้วแต่เวลาที่ระลึกศรัทธาเลื่อมใสและเจตนา คือเวลาที่ระลึกพระคุณใดพระคุณหนึ่งนานกว่ากัน ก็จะได้รับผลยิ่งหย่อนตามเวลาที่ระลึกนั่นเอง เช่นนึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า ๓ ชั่วโมง พระธรรม ๒ ชั่วโมง พระสงฆ์ ๑ ชั่วโมง เวลา ๓ ชั่วโมง ซึ่งเป็นเวลานานกว่า ก็เป็นพยานที่จะให้ตัดสินได้ว่า ผู้ไหว้ได้รับผลจากพระคุณของพระพุทธเจ้ามากที่สุดกว่า พระธรรมและพระสงฆ์ ใจความก็คือไม่ได้ถามว่า พระคุณของรัตนะ ๓ มีน้ำ-หนักต่างกันอย่างไร ถามว่า การที่จะได้รับผลจากการไหว้แปลกกันอย่างไรต่างหาก เปรียบเหมือนศาลาที่พักอาศัยสำหรับผู้เดินทางรวม ๓ หลัง จะหยุดพักศาลาไหน ก็ไม่ติดขัด ถ้าหยุดพักศาลาใดนาน ก็คงได้รับความร่มเย็นเป็นสุขจากศาลานั้นมาก ฯ

การที่กำหนดใจให้นึกไปแต่ทางดีนั้นแหละเป็น การกุศลธรรม เช่นนึกว่า จะไม่ทำชั่วด้วยกายคือ ละกายทุจจริตแล้วประพฤติสุจริต และละวจีทุจจริตแล้วประพฤติวจีสุจริตตลอดจนละมโนทุจจริตแล้วประพฤติมโนสุจริต เมื่อมีใจรู้สึกขึ้นว่าสิ่งนั้นไม่ดี สิ่งนี้ไม่ชอบ ก็ควรละเสียให้ขาดทีเดียว จะได้รับประโยชน์ แต่ครั้งโบราณท่านเปรียบเทียบไว้ว่า สรรพความชั่วอันยั่วเย้าใจนั้น เปรียบเหมือน มารคอยผจญเพื่อไม่ให้คิดไปในทางที่ดี บัณฑิตดำริว่า สรรพความชั่วทั้งหลายนั้นเปรียบเหมือนของโสโครก ผู้ปฏิบัติมีหน้าที่จะต้อง หลบหลีกเสียให้ห่างไกล เมื่อติดตัวเข้าเวลาไร ก็จงตั้งใจเช็ดชำระขัดล้างให้สะอาดหมดจด บำเหน็จรางวัลคือ ความบริสุทธิและร่มเย็นเป็นสุขก็เกิดมีทันที ไม่เหมือนเงินรายวันเงินเดือนหรือเงินปี เมื่อจะได้รับก็ต้องรอจนครบกำหนด ต่างกันกับบำเหน็จที่ได้รับในการงดเว้นละเลิกไม่ประพฤติสิ่งที่ชั่วเป็นทุจจริต เพียรพยายามกระทำแต่สิ่งที่ดีเป็นสุจริตเสมอไป เมื่อใดระงับไม่ทำสิ่งชั่วที่เป็นอกุศลแล้ว เมื่อนั้นก็ได้สิ่งดีที่เป็นกุศลทันทุกขณะที่ทำดี เหตุฉะนั้นจึงต่างกับเงินทองแก้วแหวน ซึ่งเป็นแต่เพียงโลกิยทรัพย์ภายนอกชั่วคราว หาเป็นทรัพย์ยั่งยืนถาวรเหมือนคุณทรัพย์ อริยทรัพย์ คือคุณความดีอันมีในสันดานอย่างประเสริฐไม่ ฯ

๗ **ถามว่า** ถ้าพระพุทธไม่มี พระธรรม พระสงฆ์จะมีได้หรือไม่ มีอธิบายอย่างไร ฯ ถ้าพระธรรมไม่มี พระพุทธพระสงฆ์จะมีได้หรือไม่ มีอธิบายอย่างไร ฯ ถ้าพระสงฆ์ไม่มี พระพุทธ พระธรรมจะมีได้หรือไม่ มีอธิบายอย่างไร ฯ

๗ **ตอบว่า** ถ้าพระพุทธไม่มี พระธรรมมีได้ ถ้าพระธรรมไม่มี พระพุทธ พระสงฆ์มีไม่ได้ ถ้าพระสงฆ์ไม่มี พระพุทธ พระธรรมมีได้ อธิบายว่า ถ้าพระพุทธเจ้าไม่มี พระธรรมมีได้ เพราะเหตุว่า พระธรรมนั้นมีอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ แต่พระสงฆ์มีไม่ได้ เพราะพระสงฆ์ผู้ที่ได้รับคำสั่งสอนคือพระธรรมวินัยจากพระพุทธเจ้าเมื่อไม่มีครูแล้ว ไฉนจะมีศิษย์ได้เล่า ฯ ถ้าพระธรรมไม่มี พระพุทธเจ้ากับพระสงฆ์เป็นอันมีไม่ได้ เพราะพระธรรมเป็นภาคพื้นรากเง่าเค้าต้น พระพุทธเจ้าเมื่อจะสำเร็จได้ก็ เพราะอาศัยตรัสรู้พระธรรมเป็นเหตุถ้าพระธรรมไม่มี พระสงฆ์ก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นหลักสำหรับเล่าเรียนปฏิบัติและสำเร็จได้ ฯ ถ้าพระสงฆ์ไม่มี พระพุทธเจ้าและพระธรรมมีได้เพราะ พระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยพระองค์เองดังกล่าวมาแล้วกับอาศัยพระธรรมซึ่งมีอยู่เสมอ พระพุทธเจ้ากับพระธรรมจะมีแต่เพียง ๒ เท่านั้นก็ไม่ขัดข้องอะไร เช่นเมื่อพระองค์แรกตรัสรู้ และยังไม่ได้ทรงสั่งสอนศิษย์มีประโยชน์เฉพาะ

พระองค์ ๆ เดียวเท่านั้น ต่อมีพระสงฆ์จึงมีประโยชน์เป็นอันมากมาจนถึงพวกเรา และจะต่อ ๆ ไปอีก ฯ

ถ้าว่าตามลำดับ ก็คือพระพุทธเจ้าตรัสรู้เองโดยชอบแล้ว ทรงสั่งสอนผู้อื่นให้ตรัสรู้ตามด้วยเป็นที่ ๑ พระปัจเจกโพธิเป็นที่ ๒ มีนอกพระพุทธกาล ท่านตรัสรู้เองเหมือนกันแต่สู้พระพุทธเจ้าไม่ได้ เพราะละวาสนาไม่ได้ กับไม่สามารถที่จะสั่งสอนศิษย์ให้บรรลุถึงพระธรรมที่บริสุทธิ พระอริยสงฆ์เป็นที่ ๓ ซึ่งเรียกว่า สาวกของพระพุทธเจ้าผู้ฟังคำสั่งสอนของพระองค์ ใคร่ครวญแล้วปฏิบัติตามจนได้สำเร็จมรรคผลแล้ว สั่งสอนชนอื่นให้สำเร็จ และให้ได้รับประโยชน์ตามสมควรแก่ความปฏิบัติ มีพระปัญจวัคคีย์เป็นตัวอย่างครั้งแรก ฯ

แว่นวินัย

๘ **ถามว่า** ศีลได้แก่อะไร ฯ ความเป็นศีลเป็นเพราะกายหรือเพราะวาจาหรือเพราะใจมีอธิบายอย่างไร ฯ ศีลเมื่อขาด ๆ เพราะกายหรือเพราะวาจาหรือเพราะใจ มีอธิบายอย่างไร ฯ ศีลมีกี่อย่างคืออะไรบ้าง ฯ สำหรับปราบปรามกิเลสอย่างไหนเช่น อย่างไร ฯ

๘ **ตอบว่า** ๑ ศีลได้แก่ความรักษากายวาจาให้เรียบร้อยเป็นปกติ ฯ ๒ ความเป็นศีลเพราะใจคิดเว้น ฯ ๓ ศีลขาดเพราะกายกับใจบ้าง เพราะวาจากับใจบ้างเพราะพร้อมทั้ง ๓ บ้าง แต่ศีลพระขาดเพราะไม่มีเจตนาบ้าง ฯ ๔ ศีลมีหลายอย่าง คือศีลคฤหัสถ์และศีลบรรพชิต ได้แก่ศีล ๕ อุโบสถศีล อาชีวัฏฐมกศีล (ศีลมีอาชีวะเป็นที่แปด) ศีล ๑๐ ปาฏิโมกขสังวรศีล ฯ ๕ สำหรับปราบปรามกิเลสอย่างหยาบ ที่ล่วงทางกายทางวาจา ๖ เช่น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เสพสุราเมรัย และพูดปด ฯ

ศีลแปลได้หลายอย่าง เช่นแปลว่าปกติหรือเย็นเป็นปกติ ที่แปลว่าปกตินั้น ก็คือเป็นไปตามปกติกายวาจา ปราศจากเจตนาที่คิดคด เมื่อประพฤติอยู่ในศีล ก็ไม่ต้องขวนขวายคิดคดค้นดั้นบั่นเรื่องขึ้น ชี้ตัวอย่างพอเห็นได้ เช่นมีใครมาถามผู้มีศีลว่า ตั้งแต่เช้ามาท่านทำอะไรบ้าง ผู้นั้นก็บอกเขา

ตามจริงที่ตนกระทำมาแล้ว ไม่คิดคดลดเลี้ยว ปดหลอกลวงให้ผิดจากความเป็นจริง ฯ ศีลที่แปลว่าเย็นนั้น คือผู้มีศีลเหมือนอยู่ในร่มเย็น เพราะไม่มีภัยเวรกับผู้ใดผู้หนึ่งรอบตัวรอบด้าน ฯ ศีลได้แก่การรักษากายวาจาให้เป็นปกติเรียบร้อย ทางกายเช่นไม่เบียดเบียนสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติกามมิจฉาจารและไม่เสพสุราเป็นต้น ทางวาจาเช่นไม่กล่าวคำเท็จเสียดสียุยงด่าว่าเป็นอาทิ ผู้ที่จะมีศีลได้ก็เพราะอาศัยใจที่คิดงดเว้น ใจจะผ่องใสดีก็ต้องอาศัยพร้อมทั้งกายและวาจาที่เรียบร้อย ประกอบด้วยศีล ฯ

ศีลจะขาด ๆ เพราะกายกับใจบ้าง เพราะวาจากับใจบ้าง และเพราะพร้อมด้วยกายวาจาใจบ้าง ปาฏิโมกขสังวรศีล คือศีลของภิกษุขาดโดยไม่มีเจตนาก็มีบ้าง อันที่จริงศีลที่ขาดด้วยไม่มีเจตนา ไม่น่าจะปรับอาบัติเลย แต่การที่ท่านปรับโทษนั้นก็มีคุณอยู่บ้าง เพื่อจะให้ผู้ปฏิบัติมีความเอื้อเฟื้อมีสติรอบคอบให้มากขึ้น ปลุกใจเตือนจิตต์ให้ระมัดระวังให้มาก ฯ

ศีลมีหลายอย่างที่บุคคลรักษาอยู่ คือศีลคฤหัสถ์สำหรับอุบาสกอุบาสิกา ศีลสามเณร สามเณรี ศีลสิกขมานา ศีลภิกษุณี และศีลของภิกษุ ฯ ถ้าจะแบ่งโดยย่อก็คือศีลคฤหัสถ์กับศีลบรรพชิต ดังมีชื่อต่อไปนี้คือ ศีล ๕ อุโบสถศีล อา

ชีวัฏฐมกศีล คือสัมมาวาจา ๔ สัมมากัมมันตะ ๓ สัมมาอาชีวะ ๑ เรียกว่าศีลอริยมรรค ศีล ๑๐ และปาฏิโมกขสังวรศีล ฯ ศีลจะขาดเพราะใจอย่างเดียวไม่ได้ เช่นนึกฆ่าสัตว์เป็นต้นศีลยังไม่ขาด เพราะยังไม่ได้ประกอบด้วยกายวาจา คือฆ่าด้วยกาย หรือใช้ให้เขาฆ่าด้วยวาจา บางคนว่า ถ้าใครนึกเช่นนี้ศีลเศร้าหมอง ที่จริงกล่าวแรงเกินไป เพราะความดีที่กระทำนั้นยังไม่หมดเพียงศีลเท่านี้ หากจะกล่าวว่าเศร้าหมองทางสมาธิควรอยู่ เพราะนึกฆ่าสัตว์นั้นเป็นพยาบาทนิวรณ์ และเมื่อทำจิตให้หมดจากนิวรณ์ทั้ง ๕ แล้ว แต่ยังเห็นผิดไป เช่นเห็นเป็นตัวเป็นตนเป็นเราเป็นเขา เช่นนี้จะว่าสมาธิเศร้าหมองไม่ชอบ เพราะเห็นอย่างนั้นเป็นความเห็นผิด ควรกล่าวว่า เศร้าหมองทางปัญญา จึงจะถูกต้องตามภูมิ ฯ ถ้าศีลจะขาดเพราะใจอย่างเดียวแล้ว จะไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งในโลกรักษาศีลได้สักคนเดียว ฯ ถ้าศีลมีหน้าที่สำหรับปราบกิเลสอย่างหยาบที่ล่วงทางกายและวาจา เช่น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เสพสุราเมรัยและพูดปดเป็นต้น ให้เสื่อมสิ้นสาบสูญไป ฯ

แว่นธรรม

๙ ถามว่า จิตต์ที่เป็นสมาธิ มีอาการอย่างไร ฯ ถ้าจะทำจิตต์ให้เป็นสมาธิจะทำอย่างไร ฯ สมาธิมีกี่อย่าง คือ อะไรบ้าง ฯ สมาธิสำหรับปราบปรามกิเลสกิริยาอย่างไหนคืออะไร ฯ

๙ ตอบ ๑ สมาธิมีอาการเพ่งดิ่งอยู่ในอารมณ์เดียวที่เป็นกุศล และไม่มีนิวรณ์ ๕ ฯ ๒ ต้องหัดระวังจิตต์ไม่ให้เที่ยวซุกซนไปรักชังลุ่มหลงมัวเมาในอารมณ์ต่าง ๆ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เอามาตั้งไว้ในกรรมฐานบทใดบทหนึ่ง ฯ ๓ สมาธิมี ๓ คือ ขณิกสมาธิเป็นได้ครู่หนึ่งขณะหนึ่ง อุปจารสมาธิเป็นได้นานหน่อยใกล้ที่จะได้ฌาน อัปปนาสมาธิเป็นสมาธิอย่างแรงถึงฌาน ฯ ๔ สำหรับปราบปรามกิเลสอย่างกลางที่จำเพาะเกิดในใจ คือ นิวรณ์ ๕ ฯ

อธิบายว่า สมาธิได้แก่การทำใจให้แน่วแน่ อยู่ในอารมณ์เดียวที่เป็นกุศล นับว่าเป็นข้อปฏิบัติท่ามกลาง ถัดศีลขึ้นไป ศีลนั้นเป็นแต่เพียงรักษากายวาจาให้เรียบร้อยเท่านั้นจะรักษาถึงจิตต์ไม่ได้ สมาธินั้นเลื่อนขึ้นไปถึงการรักษาจิตต์เมื่อกายและวาจาสงบเรียบร้อยแล้ว แต่บางทีจิตต์ยังไม่สงบ

คือยังมีความกำหนัด ความโกรธ ความที่ใจหดหู่ ความฟุ้งตื่นเต้นกลัวรำคาญ และความสงสัยลังเลอยู่ อาจให้ล่วงถึงกายและวาจาได้ เช่นมีสีหน้าปกติ เมื่อกระทบรุนแรงเข้า ก็ถึงออกปากด่าว่าทุบตีฆ่าฟันเป็นต้น ที่จริงศีลมีหน้าที่ตั้งจิตตั้งดเว้นไม่ทำบาปด้วยกายหรือผิดวาจา สมาธิมีหน้าที่รักษาจิตต์ไม่ให้เที่ยวซุกซนเพ่นพ่านไปด้วยความรักและชังเป็นต้น ถ้าไม่ฝึกหัดบังคับให้อยู่ในที่เดียวก็จะเที่ยวคิดนึกถึงเรื่องเก่า ๆ อันไม่มีประโยชน์ ที่เป็นมาแล้วเร็วบ้างช้าบ้าง จิตต์มีหน้าที่คิดถึงเรื่องส่วนตัวเราเองมากพออยู่แล้ว ยังซ้ำคิดไปถึงเรื่องของผู้อื่นเพิ่มขึ้นอีก เกิดผสมกันพอกพูนหนาแน่น และสามารถคิดไป ไกล ๆ ข้ามน้ำข้ามทะเลข้ามประเทศก็ได้ กับทั้งคิดก้าวสกัดเอื้อมไปถึงสิ่งที่จักมีข้างหน้าอีก เช่นในชั่วโมงหน้า วันหน้า เดือนหน้า ปีหน้า และชาติหน้า ว่าเราจักได้รับความสุขหรือทุกข์อย่างนั้นอย่างนี้ เหนี่ยวเอามาเป็นกังวลวุ่นอยู่ในจิตต์ ถ้านึกคิดถึงสิ่งที่ดีที่ชอบ ก็รู้สึกยิ้มแย้มแจ่มใสในใจ ถ้าคิดไปถึงสิ่งที่คับแค้นไม่ดี ก็เศร้าโศกเสียใจง่วงหงอยไปต่าง ๆ บางทีคิดไปคนเดียว ดีใจคนเดียว เสียใจคนเดียว ร้องไห้คนเดียว โกรธคนเดียว หัวเราะคนเดียว อันที่จริงอารมณ์ที่เกิดขึ้นแล้วก็

ดับหมดสิ้นไปแล้วทั้งนั้น การที่เอามาเป็นอารมณ์ เท่ากับนึกขึ้นมาใหม่อีก สัญญาซึ่งจำทรงไว้นั่นเอง เช่นนึกว่าคนนั้นอาการกิริยาชนิดนั้น เดินที่นั่น นั่งที่โน่นดังนี้เป็นต้น เมื่อใจได้ประสบอารมณ์ต่าง ๆ เช่นนั้น ก็เป็นธรรมดาที่ต้องคิดเปรียบเทียบคู่เคียงกัน เช่น มีผู้นำสิ่งของมาให้เราเลือกหลายสิบอย่างต่าง ๆ กัน ก็คงคัดเลือกว่า อย่างนี้ดีกว่าอย่างนั้น สิ่งโน้นเลวกว่าสิ่งนี้ แท้จริงความจำเรื่องนั้นก็สัญญาของตัวเอง ความคิดนึกเรื่องนั้นก็สังขารของตัวเอง ความรู้สึกเรื่องนั้นก็วิญญาณของตัวเอง หลงรักหลงโกรธตัวเองแท้ ๆ ถ้าไม่รู้ตามจริงของเรื่องนั้น ๆ แล้ว ก็เป็นเหตุให้บังเกิดความลุ่มหลงมัวเมาไม่รู้จักจบได้ สมาธิมีหน้าที่รักษาจิตต์ให้สงบจากนิวรณ์ ๕ มิให้เศร้าหมองเพราะความกำหนัดขัดเคืองใจหดหู่ ฟุ้งดื่นเต้นกลัวรำคาญ และสงสัยลังเลในอารมณ์ต่าง ๆ เหล่านั้น ฯ

๑๐ **ถามว่า** นิวรณ์ได้แก่อะไร ฯ มีเท่าไร คืออะไรบ้างฯ เป็นข้าศึกแก่อะไร ฯ เกิดมาจากไหน ฯ เมื่อเกิด ๆ ที่ไหน ฯ จะทำให้หายไปได้ด้วยอุบายอย่างไร ฯ

๑๐ **ตอบว่า** ๑ นิวรณ์ได้แก่ธรรมอันกันจิตต์ไว้ไม่ให้บรรลุความดี ฯ ๒ มี ๕ คือกามฉันท์ พยาบาท ถีนะมิทธะ

อุทธัจจะกุกกุจจะ วิจิกิจฉา ฯ ๓ เป็นข้าศึกแก่สมาธิ ฯ ๔ เกิดจากสัญญากับสังขารบางอย่างเข้ามายั่วเย้า ให้ใจหลงเชื่อตามไป ๕ เกิดขึ้นที่จิตต์ ฯ ๖ ทำให้หายไปด้วยสมาธิ ฯ

อธิบายว่า นิวรณ์คือธรรมอันกั้นจิตต์ไว้ไม่ให้บรรลุความดีคือสมาธิและปัญญา เป็นข้าศึกแก่สมาธิ เวลานิวรณ์มี สมาธิก็ไม่มี เวลามีสมาธิ นิวรณ์ก็ไม่มี เหมือนน้ำมันกับน้ำ ถึงอยู่ในที่เดียวกัน แต่ไม่มีเวลาที่ปนกันเลย คงอยู่อย่างละชั้นหรือเช่น มืดกับสว่าง ต่างอยู่ตามส่วนของตน เวลามืดสว่างก็ไม่มี เวลาสว่างมืดก็หาย จะเข้ามารวมเป็นอันเดียวกันไม่ได้ฉะนั้นว่าโดยชื่อมี ๕ อย่าง ต่างกันดังนี้ คือ กามฉันท์ ได้แก่ความกำหนัดในกาม ตั้งแต่อย่างละเอียดปานกลางตลอดอย่างหยาบ เช่นยินดีเห็นว่ารูปงามสะสวย เสียงเพราะจับอกจับใจ กลิ่นหอมชื่นใจ เช่นกลิ่นตัวทาน้ำอบ รสที่ยั่วยวนใจ โผฏฐัพพะคือสิ่งที่ถูกต้องกายที่อ่อนอุ่น นุ่มนิ่ม สิ่งเหล่านี้อาจเป็นมูลพาให้เกิดความกำหนัด แล้วประพฤติทุจจริตได้รับทุกข์โทษ เช่น ต้องออกจากตำแหน่งหน้าที่ ลาภ ยศ ซ้ำได้รับโทษทัณฑ์ นับว่าเป็นข้าศึก ฯ พยาบาท ในที่นี้หมายความถึงจิตต์ที่โกรธเคืองหรืออาฆาต เช่นนึกพยายามให้เขาตาย หรือเจ็บใจ อยากตีให้

อวัยวะเขาพิการ หรือเพียรให้เป็นแต่เจ็บปวดต่าง ๆ ฯ ถีน มิทธะ ได้แก่จิตที่หดหู่เคลิบเคลิ้ม เช่น ง่วงเหงาหาวนอน เมื่อนั่งฟังเทศน์นั่งฟังคำสั่งสอน หรือทำกรรมฐานภาวนา ก็ ปิดกั้นไม่ให้รู้เนื้อความ ไม่ให้เกิดสมาธิปัญญา ฯ อุทธัจจะกุกกุจจะ ได้แก่ความคิดฟุ้งตื่นเต้นกลัว รำคาญใจ เช่นเขาว่าคิดสมบัติบ้า บางทีคิดถึงเรื่องข้าวยากหมากแพง เก็บเอามากลุ้มใจไปเสียก่อน อาจถึงไม่สบายเพราะความกลุ้มใจเป็นเหตุ ถ้ามาก ๆ เข้า บางสามารถให้ถึงเสียจริตจิตพิกลได้ ฯ วิจิกิจฉา คือการสงสัยไม่แน่ ไม่กำหนดใจให้แน่แน่วอยู่ในกรรมฐานใด ก็ไม่เพ่งอยู่ในกรรมฐานนั้น ปล่อยให้จิตนึกไปว่า เช่นนี้เห็น จะไม่ถูก หรือใช้ไม่ได้กระมัง ควรลองกรรมฐานอื่นดูบ้างจับโน่นฉวยนี่วางนั่นอยู่ดั่งนี้ ผลที่สุดเลยคว้างเคว้ง ไม่รู้จะอยู่ ในกรรมฐานบทไหน การเจริญกรรมฐาน จะกลายเป็นมานั่งคัดเลือกกรรมฐานว่า ไหนจะดีจะเหมาะ ผิดใจความของสมาธิ ซึ่งสงบใจฟุ้งตื่นเต้นกลัว ฯ

สาเหตุที่เกิดนิวรณ์นั้นดั่งนี้ คนมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ต้องแลเห็น ได้ยิน ลิ้มรส เป็นต้น ตามหน้าที่ จะอธิบายทางตาพอให้เห็น แม้ส่วนอื่น ๆ ก็คงเป็นได้ดุจเดียวกัน

เช่นตั้งแต่คลอดมาก็มีตา ตานั้นก็จำต้องแลเห็นรูป เมื่อแลเห็น จะเลือกเฟ้นดูแต่รูปที่ดีหรือปานกลางไม่ได้ ต้องแลเห็นรูปที่เลวด้วย เมื่อรูปทั้งหลายปรากฏแล้ว จึ่งเกิดสัญญาณความจำได้ เมื่อจำเล่า จะเลือกจำแต่ที่สวยที่ดีไม่ได้ ต้องจำหมดทั้งดีทั้งชั่วปานกลาง เมื่อจำทรงไว้ได้แล้ว อารมณ์ดีที่จำได้มาปรากฏ ก็รู้สึกยินดีปราโมทย์ ได้รับความสำราญ ถ้าอารมณ์ไม่ดีที่จำได้มาปรากฏ ก็เกิดความทุกข์โศก มีความลำบากยากใจโทมนัสขัดเคืองขึ้น แท้จริงความจำนั้นเหมือนกล้องถ่ายรูปอันหนึ่ง ซึ่งเมื่อถ่ายมาหลาย ๆ รูปเช่น สวน นา คนที่มีหน้าตาต่าง ๆ หัวเราะบ้าง ร้องไห้บ้างยิ้มบ้าง หรือคนกำลังทุบตีวิวาทกันบ้าง กระจกไหนที่ติดรูปดีก็ชม กระจกไหนที่ติดรูปไม่งาม ก็ติบ่นว่าไม่ดี หรือเหมือนฉากลครพูด ตามที่เขาเขียนไว้อย่างงดงาม มีฉากต่าง ๆ อันทำให้รู้สึกแปลกกัน เช่นฉากป่าไม้ สวนฉากที่เศร้าโศก ซึ่งติดไว้ทีละฉาก ๆ ฉะนั้น ถ้าไม่รู้เท่าก็ยั่วเย้าใจให้เกิดนิวรณ์ เพราะเห็นเป็นจริง หลงเชื่อไปตามนั้น เมื่อต้องการจะเปลี่ยนฉากใจให้เป็นสมาธิ ก็ควรนำเอาฉากพระพุทธรูป ฉากโครงกระดูกหรือฉากกรรมฐานอื่นมา

ตั้งใจให้รู้สึกเกิดศรัทธา เลื่อมใส – หรือสลดจิตต์ เพ่งพิศไปตามนั้น ก็จะได้ประโยชน์อันยิ่งใหญ่คือเป็นสมาธิ ฯ

นิวรณ์จะเกิดขึ้นก็ด้วยเจตนาช่วยนึก เมื่อมีนิวรณ์อยู่ตราบใด ใจก็ไม่เป็นสมาธิตราบนั้น เมื่อจิตต์ไม่เป็นสมาธิแล้วปัญญาย่อมเกิดไม่ได้ เหตุฉะนั้นจึงเป็นข้าศึกแก่กุศลในจิตต์กั้นกันไว้มิให้เกิดขึ้น ฯ อุบายที่จะให้นิวรณ์ดับนั้น พึงนึกเอาอย่างฉากหรือกล้องถ่ายรูป น้อมจิตต์มาตั้งไว้ในพระกรรมฐาน ใจก็จะไม่หลงเชื่อถือสัญญาและสังขารบางชนิด ซึ่งเป็นเหตุให้นิวรณ์เกิดขึ้น ฯ เมื่อนึกดูก็น่าละอายใจที่คิดอะไรต่าง ๆ อยู่คนเดียว มัวโกรธอยู่คนเดียว รักอยู่คนเดียว โลภอยู่คนเดียว หลงอยู่คนเดียว ความจำความคิดและความรู้สึกก็ของตัวเองควรหรือไปหลงเชื่อเป็นคนนั้นคนนี้เป็นเราเป็นเขา และหลงกำหนัดยินดี หรือโกรธเคืองลุ่มหลงเสียใจร้องไห้ไปได้เท่ากับยินดีโกรธตัวเองหลงตัวเองเหมือนกัน ฯ ถ้าพบปะหรือเห็นคนที่เราโกรธ ยังจะได้โอกาสทะเลาะทุบตีด่าว่าและสู้กันบ้าง นี่ก็เปล่า ๆ ทั้งนั้น อันการที่มาเพ้อคลั่งคนเดียว เสียใจคนเดียว ดีใจคนเดียว ดูช่างน่าขันน่าอาย น่าขายหน้าตัวเองแท้ ๆ ฯ

๑๑ **ถามว่า** ปัญญาแปลว่าอะไร ฯ มีการรู้เห็นเป็นไฉน ฯ จะทำให้เกิดขึ้นอย่างไร ฯ มีเท่าไร คืออะไร ฯ ปัญญาสำหรับปราบปรามกิเลสอย่างไหน เช่นไร ฯ

๑๑ **ตอบว่า** ปัญญาแปลว่า ความรอบรู้ ฯ ๒ มีอาการรู้เห็นตามเป็นจริง ฯ ๓ ต้องพิจารณาสังขารโดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์และอนัตตาให้มาก จึงจะเกิดขึ้นได้จนถึงรู้เห็นอริยสัจ ฯ ๔ ปัญญามี ๒ คือ โลกิยปัญญา ๑ โลกุตตรปัญญา ๑ ฯ ๕ ปัญญาสำหรับปราบปรามกิเลสอย่างละเอียด คืออวิชชาความไม่รู้เท่า มิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิด ฯ ๖ เช่นไม่รู้อริยสัจ ๔ และไตรลักษณ์ และเห็นผิดว่า เที่ยง เป็นสุข เป็นตัวเป็นตน ฯ

อธิบายว่า ปัญญาแปลได้มากอย่าง เช่นความรอบรู้เหตุผล รู้ชัด รู้เท่า รู้ประจักษ์และรู้ทั่วถึงทั้งภายในทั้งภายนอกเป็นต้น ควรจะเข้าใจว่าปัญญาต่างกันกับวิญญาณ วิญญาณนั้นเพียงแต่รู้ความกระทบจากอายตนะภายนอก เช่นตาเห็นรูปเกิดจากจักขุวิญญาณ (รู้ทางตา) ขึ้น เป็นหน้าที่ต้องรู้ไว้หมดทั้งรูปดีและรูปไม่ดี จะเลือกแบ่งรู้แต่ส่วนที่ดีที่ชอบใจอย่างเดียวไม่ได้ เพียงแต่รู้สึกไม่มีชอบไม่ชอบ ไม่มีความฉลาดรู้เท่า

ทันเปรียบเหมือนกระจกเงาที่ติดรูป จะเป็นดอกไม้ใบหญ้าหรือคนเป็นต้น รูปเหล่านั้นทั้งหมดคงต้องติดอยู่ในเงานั้น ส่วนปัญญาหาเป็นเช่นนั้นไม่ ย่อมรู้เท่าว่า ขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ ความอยากเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ดับความอยากเสียได้เป็นความดับทุกข์มรรคมีองค์ ๘ เป็นทางดับทุกข์ อัธยาศัยที่ดื่มดองในกามและอยากในอันเป็นนั่นเป็นนี่ และในความไม่รู้เท่าเป็นอาสวะ ความไม่รู้เท่าเป็นเหตุให้เกิดอาสวะ ดับความไม่รู้เท่า เสียได้เป็นความดับอาสวะ มรรคมีองค์ ๘ เป็นทางดับอาสวะ และรู้เท่าว่า สังขารทั้งหมดไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ฯ

ปัญญามี ๒ อย่าง คือโลกิยปัญญา ๑ โลกุตตรปัญญา ๑ โลกิยปัญญานั้นเกี่ยวด้วยทางโลก เช่นมีปัญญาฉลาดรอบรู้ในการงานส่วนตัวและส่วนผู้อื่น ตลอดจนรู้จักรักษาหน้าที่ เช่นราชการงานเมือง รักษาบ้านเรือนและระวังป้องกันรักษาตัวมิให้มีภัยอันตราย เมื่อเจ็บไข้ก็รีบรักษาพยาบาล ไม่ปล่อยทิ้งไว้ให้เกิดทุกข์ภัยในเหตุที่ไม่จำเป็นเหล่านี้เป็นโลกิยปัญญาทั้งสิ้น ฯ แต่ปัญญาในธรรมนั้น หมายถึงปัญญาชั้นสูงสุด คือโลกุตตรปัญญา เพราะเป็นปัญญาที่เหนือโลกสูงกว่าโลก คือรู้เท่าสังขารว่า ตั้งอยู่ในสามัญลักษณะทั้ง ๓ และรู้อริยสัจ ๔ ซึ่งมีเนื้อความ

ดังชี้แจงไว้ข้างต้นแล้ว ฯ ประโยชน์ของปัญญานี้ก็เพื่อระงับกิเลสอย่างละเอียด ทำลายอวิชชาความไม่รู้เท่าเสีย ทำวิชชาความรู้เท่าให้เกิดมีขึ้น และทำลายล้างทิฏฐิความเห็นผิดที่ไม่ตรงทำให้ถูกตรงเป็นสัมมาทิฏฐิความเห็นชอบ ฯ

สิ่งทั้งหลายเมื่อจะรู้ให้แตกหักชัดเจนแล้ว ต้องรู้จริงมีพยานหลักฐานเพียงพอ ทั้งต้องรู้เหตุผลต้นปลายโดยถ่องแท้แน่นอน จนไม่สงสัยลังเลมาตรว่าน้อยหนึ่ง คล้ายกับการชำระที่ศาล คือซักไซ้ไล่เลียงโจทก์จำเลยและพยานให้เด็ดขาดแจ่มแจ้ง จะมีเพียงสมาธิเท่านั้นยังไม่พอ เพราะสมาธิเป็นแต่อาศัยชั่วคราวที่เกิดขึ้นเท่านั้น ถ้าจะเปรียบด้วยยาแล้ว ไม่ใช่ยาชนิดตัดเชื้อโรคให้หายขาด เป็นยาระงับโรคชั่วคราว นักปราชญ์ทั้งหลายบรรยายเปรียบเทียบไว้หลายอย่าง เช่นเหมือนเอาก้อนหินทับหญ้าไว้ ครั้นเมื่อหญ้านั้นไม่ถูกน้ำค้างหรือไม่ได้แสงตะวัน หญ้านั้นก็ไม่งอกงามขึ้นได้ ขาวขดคุดอยู่ พอยกหินขึ้นแล้ว หญ้าได้น้ำฝนน้ำค้าง ก็งอกงามขึ้นอีกอย่างเดิมหรือยิ่งกว่าเดิมฉะนั้น หรืออีกนัยหนึ่ง เปรียบจิตซึ่งอาศัยแต่สมาธิอย่างเดียวไม่เกี่ยวด้วยปัญญา เหมือนกับคนเป็นหนี้เขาปิดประตูบ้านไว้ชั่วคราว หนีแอบซุกซ่อนอยู่ข้างในไม่ให้เจ้า

หนี้เห็นหน้า เขาก็ไม่ทวงไม่ยื้อแย่งให้เกิดรำคาญ แต่ครั้นเปิดประตูบ้านออกมา เจ้าหนี้เห็นเข้าก็ทวง ยืนคอยกันอยู่สลอนบ้างก็ยืนตามระเบียง บ้างก็อยู่ที่บันไดแลบางคนอยู่ตามซุ้มประตูฉะนั้น ถ้าใจได้ปัญญาอบรมด้วย เหมือนคนเป็นหนี้นั้นออกมาชำระหนี้สินให้หมดสิ้นไปตามจริง ต่อไปเจ้าหนี้ก็ไม่มีโอกาสมารบกวนทวงถามยื้อแย่งได้ฉะนั้น อีกอย่างหนึ่งปัญญาที่รู้จริงเกิดขึ้นแล้ว เปรียบเหมือนคนรู้หนังสือ จะเดินยืนนั่งนอนก็คงมีอัธยาศัยรู้หนังสือและอ่านออกอยู่นั่นเองจะแกล้งลืมเสียไม่ได้ เมื่อพบหนังสืออ่านเข้าเมื่อใด ก็อ่านได้เมื่อนั้น จะอ่านไม่ออกเหมือนอย่างเดิมไม่ได้เป็นอันขาด เหตุฉะนี้สมาธิเหมือนหลบเจ้าหนี้ชั่วคราว เมื่อใดผู้ปฏิบัติฝึกหัดแล้วเกิดปัญญารู้เห็นจริงแท้ ไม่สงสัยลังเลทีเดียว เมื่อนั้นความโง่เขลามัวเมาทั้งหลาย ก็เสื่อมคลายไม่กลับมาเกิดขึ้นได้อีกเลย ฯ เปรียบปัญญากับวิญญาณอีกอย่างหนึ่งก็ได้ วิญญาณเปรียบเหมือนดวงเทียน ปัญญาเหมือนดวงไฟฟ้าไม่มีฝ้ามัวหม่นหมองมีแต่สว่างไสวมีรัศมีเปล่งปลั่งไปไกลฉะนั้น ฯ ปัญญาเป็นข้อปฏิบัติชั้นที่สุด ถ้าผู้ใดอบรมโลกุตตรปัญญาให้เกิดมีบริบูรณ์ก็จะได้สุขอย่างยิ่ง เพราะผู้นั้นหมดจดจากกิเลสได้จริง และ

เป็นผู้บริสุทธิ์กิเลสละเอียดคืออวิชชา ก็หมดจากสันดาน ทิฏฐิ ความเห็นก็ตรงต่อความเป็นจริง ความรู้เท่าก็มีบริบูรณ์ กิเลสอย่างกลางหรืออย่างหยาบไม่มีมาพ้องพานเลย ฯ

ศีลบริสุทธิ์ ทำกายวาจาให้บริสุทธิ์เท่านั้น ไม่อาจทำจิตให้บริสุทธิ์ สมาธิทำจิตให้บริสุทธิ์ด้วย ขณะนั้นทำกายวาจาให้บริสุทธิ์ด้วย แต่ไม่อาจทำความเห็นให้บริสุทธิ์ ปัญญามีขึ้นทำความเห็นให้บริสุทธิ์ ขณะนั้นทำจิตให้บริสุทธิ์ด้วยตลอดถึงทำกายวาจาให้บริสุทธิ์ด้วย พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ปญฺญาย ปริสุชฺฌติ บริสุทธิ์ด้วยปัญญา ฯ

๑๒ **ถามว่า** สังขารมีวิญญาณ เป็น อนิจจังไม่เที่ยงอย่างไร ฯ ที่ไม่มีวิญญาณ ไม่เที่ยงอย่างไร ฯ

๑๒ **ตอบว่า** สังขารที่มีวิญญาณเรียกอุปาทินนกสังขาร ที่ไม่มีวิญญาณเรียกอนุปาทินนกสังขาร ทั้ง ๒ อย่างนี้ไม่เที่ยง คือไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่ถาวร ไม่ตั้งอยู่เสมอทุกเมื่อ ไม่มีอยู่ร่ำไป ฯ

อธิบายว่า สังขารนี้ได้แก่ รูป เสียง กลิ่นรส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ทั้งหมด ยกแต่พระนิพพาน ย่อลงเป็น๒ คือ มีวิญญาณ ๑ ไม่มีวิญญาณ ๑ สังขารที่มีวิญญาณ เช่นมนุษย์

และสัตว์ที่หายใจได้มีชีวิตและวิญญาณ ส่วนสังขารที่ไม่มีวิญญาณนั้น ได้แก่ของต่าง ๆ เช่น กระโถน พาน ต้นไม้เป็นต้น ฯ ข้อที่ว่าไม่เที่ยงนั้น คือ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่ถาวร ไม่ตั้งอยู่เสมอทุกเมื่อ ที่มีวิญญาณ เช่นมนุษย์เป็นต้น ตั้งแต่อยู่ในครรภ์จนคลอด ไม่คงอยู่เท่าใดก็เท่านั้นเหมือนอย่างเดิมอยู่ร่ำไป คือจะไม่แก่ เจ็บตายไม่ได้ ส่วนต้นไม้ที่ไม่มีวิญญาณเล่า จะคงที่อยู่จะไม่แตกใบอ่อนใบแก่ ใบจะไม่เหลืองจะไม่ร่วงหล่นลงดินไม่ได้ เพราะสังขารเป็นอย่างนี้ จึงได้ชื่อว่าไม่เที่ยง คือไม่คงที่อยู่ได้ ส่วนสถานต่าง ๆ เช่นโบสถ์ ซึ่งเป็นของมั่นคงแข็งแรง อยู่ไปนาน ๆ จะไม่ผุพัง คือกำแพงจะไม่หัก หลังคาจะไม่รั่ว ช่อจะไม่ชำรุด เป็นต้นไม่ได้ แม้ได้รับความซ่อมแซมค้ำจุนแก้ไขจะให้รูปหรือขนาดไม่เปลี่ยนแปลง ให้คงอยู่ตามรูปเดิมไม่ได้ ถ้าวัดสอบสวนดูก็คงเห็นได้ว่า แคบหรือกว้างไปกว่าเดิม จะให้คงอยู่เหมือนอย่างเดิมไม่ได้ นี่เป็นอนิจจัง คือไม่คงที่ไม่ตั้งอยู่ได้ดังกล่าวแล้วนั้น รวมความว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสังขารหมดเว้นแต่พระนิพพานเท่านั้นไม่ใช่สังขาร ความไม่เที่ยงนี้ ควรบุคคลจะเข้าใจให้ชัดเจนถูกตรง หาไม่จะปนกันกับทุกข์ ฯ

๑๓ **ถามว่า** สังขารมีวิญญาณเป็นทุกข์อย่างไร ที่ไม่มีวิญญาณเป็นทุกข์อย่างไร ฯ และที่ว่าเป็นทุกข์ต่างจากอนิจจัง

อย่างไร ฯ

๑๓ **ตอบว่า** สังขารที่มีวิญญาณ และที่ไม่มีวิญญาณ เป็นทุกข์อย่างเดียวกัน คือมีความแปรปรวน ยักย้าย เก่าแก่ คร่ำคร่า เสื่อมสิ้นดับไปเหมือนกัน อนิจจังเป็นความปฏิเสธ คือไม่มีเที่ยง ไม่มียั่งยืน ส่วนทุกข์เป็นความไม่ปฏิเสธ รับว่ามี แต่มีส่วนพิบัติ แปรผันยักย้ายเหลือทน ทนอยู่ไม่ได้ ฯ

อธิบายว่า คำว่าทุกข์นั้นยังเป็นคำมคธ ไม่ได้แปลออกเป็นคำไทย อันมีเนื้อความผิดเพี้ยนอยู่บ้าง เหตุนี้จึงทำให้คนเข้าใจว่าทุกข์เป็นทุกขเวทนา และเหมือนกับอนิจจังไป เช่นพูดกันว่า เป็นคนเฉโก ซึ่งหมายความว่าเป็นพาลเกะกะ แต่เฉโก แปลว่าฉลาด และคำว่า เกิดโมโหขึ้นมา ประสงค์ว่า เกิดความโกรธ แต่โมโห แปลว่าหลง เช่นนี้เป็นต้น ที่จริงทุกข์นั้นแปลว่าเหลือทน ทนอยู่ไม่ได้ โดยอธิบายว่า สังขารทั้งมีวิญญาณและไม่มีวิญญาณเป็นทุกข์เพราะทนไม่ได้ ต้องแตกหักทำลาย ทรุดโทรมเก่าแก่คร่ำคร่าดับสูญไป สังเกตดูแต่ผมของเรา ครั้งยังเป็นเด็ก ไม่สู้ดำมากนัก ต่อมาก็ดำขึ้นโดยลำดับ และเมื่อมาถึงปูนแก่เปลี่ยนสีเป็นเหลืองขาวร่วงหล่นไป ส่วนต้นไม้ก็มีสิ่งที่จะเปรียบ คือใบไม้คล้ายกับผมหรือขนของคน ใบไม้เมื่อแรกผลิออกสีเขียวอ่อน ต่อมาสีเขียวแก่เลื่อน

๑๔ **ถามว่า** ธรรมที่เป็นสังขารเป็นอนัตตาอย่างไร ที่เป็นวิสังขารคือพระนิพพาน เป็นอนัตตาอย่างไร ฯ

๑๔ **ตอบว่า** ธรรมที่เป็น สังขารและ วิสังขาร เป็นอนัตตาทั้ง ๒ อย่าง คือไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา ไม่อยู่ในอำนาจของเรา ไม่ใช่ของใครหมด เป็นของกลาง ๆ คืออนัตตา ที่ว่าไม่เป็นไปในอำนาจของใคร เช่นสังขารไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ใครจะบังคับให้อยู่ในอำนาจว่า จงเที่ยง เป็นสุข เป็นอนัตตาก็ไม่ได้ พระนิพพานเที่ยง เป็นสุข เป็นอนัตตา ใครจะบังคับให้อยู่ในอำนาจว่า จงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอัตตาก็ไม่ได้ อนึ่ง อัตตาเป็นความถือผิดของคนมีกิเลส พระนิพพานไม่มีกิเลส จึงเป็นอนัตตา ส่วนลำพังสังขารก็เป็นแต่ทุกขอริยสัจล้วน ๆ ไม่มีกิเลส จึงเป็นอนัตตา (กิเลสเป็นสมุทัยริยสัจ) เพราะเหตุนี้ธรรมทั้งปวงที่เป็นสังขารและที่เป็นวิสังขาร จึงเป็นอนัตตา ฯ สังขารกับสังขตธรรมเหมือนกัน วิสังขารกับอสังขตธรรมเหมือนกัน ความอย่างเดียวกัน ต่างแต่พยัญชนะเท่านั้น ฯ

อธิบายคำว่าธรรมนั้น กินความกว้างมาก มีทั้งสังขตธรรม ทั้งอสังขตธรรม บางทีเรียกว่าธาตุ คือสังขตธาตุ อสังขตธาตุ ส่วนคำว่า สังขารนั้นแคบ มีแต่สังขตธรรมเท่านั้น

ส่วนวิสังขาร แปลว่า ปราศจากสังขารคือไม่มีสังขารหรือไม่มีเครื่องปรุงแต่ง เป็นแต่สภาวะหรือธาตุทรงความเป็นเช่นนั้นไว้ คือพระนิพพาน ฯการที่จะทราบรสชาติพระนิพพานว่าเป็นอย่างไร เป็นการยากมากเพราะพระนิพพานไม่ใช่วัตถุที่จะพึงหยิบยกมาให้ดู หรืออธิบายให้รู้ทีเดียวได้ ต้องอาศัยเปรียบเทียบใคร่ครวญและปฏิบัติตาม ไปให้เห็นจริงจนบรรลุถึงจึงจะรู้สึกได้ ฯ

การที่จะคิดเทียบเคียงนั้นพึงคิดดังนี้ ว่าตามจริงแล้วเราทั้งหลายพอใจไม่ให้จิตถูกแผดเผาลวกลนด้วยไฟกิเลส และไม่ชอบให้มีทุกข์ต่าง ๆ กิเลสที่รู้เห็นง่าย ๆ ก็คือ อิสสาความฤษยาที่เห็นเขาได้ดีทนอยู่ไม่ได้ โทษะความประทุษร้ายโกรธเคืองเป็นต้น ส่วนทุกข์นั้น ก็คือความเจ็บไข้ได้ทุกข์โศกเศร้าเสียใจคับแค้นต่าง ๆ บางคนสำคัญผิดหลงเชื่อความคิดนึกและพระนิพพานว่า สูญว่างไม่มีอะไร ครั้นจะไปที่นั้นคนเดียวก็กระไร ๆ อยู่ เกิดความหวาดเสียวเปลี่ยวเปล่าว้าเหว่ กลับกลัวพระนิพพานไม่อยากไป แท้จริงพระนิพพานไม่ใช่ของสูญว่างเปล่า ดังที่เข้าใจกันเลย เป็นธรรมอันสำราญยอดยิ่ง ไม่มีสิ่งอื่น ๆ จะเปรียบได้ เพราะดับไฟกิเลสและกองทุกข์เสียได้สนิท

บอกอย่างไร เป็นสิ่งที่จะชี้แจงให้เข้าใจได้ยาก เพราะรูปร่างความดับนั้นไม่มี ในที่สุดก็มีดับเท่านั้น เมื่อไฟดับแล้วก็เย็นไม่ร้อน เพราะฉะนั้นบอกกันไม่ได้ว่า หน้าตาสีสันรูปร่างพระนิพพานนั้นเป็นอย่างไร แต่ควรจะทราบโดยเนื้อความเทียบเคียงฉะนี้ ๆ อนึ่งกิเลสเปรียบเหมือนไฟ มีความเร่าร้อนมาก ถ้าผู้ใดมีกิเลสมาก ก็เท่ากับถูกนาบใจด้วยอุดเตาเต็มด้วยถ่านไฟ หรือเอาหัวใจผู้นั้นไปต้มในกาน้ำร้อนฉะนั้น เป็นเหตุอันน่าสยดสยองมาก ไฟคือกิเลสมีกิริยาต่างกัน จึงทำให้คนเกิดกามตัณหา มีความกำหนัดยินดีรักใคร่ ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างเช่นคนผู้ชอบผิงไฟในฤดูหนาว เพราะเห็นว่าอุ่นดี จึงพยายามเข้าไปผิง เพื่อหวังความสบาย นี้เทียบกับราคะ ครั้นเมื่อฤดูร้อนมาถึงเข้า ไฟหน้าร้อนก็ไฟนั้นเอง แต่รู้สึกร้อนมาก นี้เทียบกับโทสะ ส่วนความร้อนความเผาไหม้ของไฟ ก็เป็นปรกติอยู่อย่างนั้น ทั้งฤดูหนาวฤดูร้อน ไฟฟ้าแล่นไปตามสายแลไม่เห็น เมื่อจับเข้า ถ้าเป็นสายใหญ่อาจให้ตายได้ นี้เทียบกับโมหะ คนยังมีกิเลสอยู่ตราบใด จะนั่งนอนให้เป็นสุขไม่ได้ตราบนั้น เมื่อรู้ว่ามีความร้อนเพราะไฟคือกิเลสและกองทุกข์ ควรหรือจะแส่ส่ายแสวงหาความร้อนอีก กิเลสและทุกข์

ที่กล่าวมาแล้ว พึงเห็นว่าเป็นไฟทั้งนั้น แต่มีเวลาที่คนรู้จักชอบบ้าง และรู้จักเกลียดบ้างเป็นบางคราว ทั้งนี้ก็เพราะอวิชชา ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ความเร่าร้อนเปรียบเหมือนจุดเทียนไว้ตั้งหมื่นเล่ม ในที่คับแคบอัดแอ ความร้อนก็ทวีแสนสาหัสร้อนจนเหงื่อไหลไคลย้อย ถ้าใครถูกเข้าดั่งนี้ คงต้องหนีไปจากดวงเทียน ถ้าดับลงให้เหลือน้อยเล่มเช่นสักพันเล่ม ความร้อนก็เบาลง ถ้าให้เหลือแต่เพียงร้อยเล่ม ความร้อนก็ลดน้อยลงอีก ที่สุดถ้ามีเหลืออยู่แต่เพียงยี่สิบเล่ม คงรู้สึกน้อยลงทุกที แต่ยังคงเข้าใกล้ ๆ ไม่ได้ ถ้าไฟดับหมดทุกเล่ม ก็เย็นสบายไม่ร้อน การที่เราทั้งหลายได้รับความร่มเย็นเป็นสุข ก็เพราะได้ปฏิบัติละกิเลสต่าง ๆ ให้ลดน้อยเบาบางลง ถ้ายิ่งทำให้กิเลสดับหมดได้สิ้นเชิง จะแสนสุขสักปานไร จึงสมกับคำที่ว่าพระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่งโดยส่วนเดียว ฯ

พระนิพพานหรือสังขารทั้งหลายที่เป็นอนัตตานั้น ก็คือไม่ใช่ของเรา ของเขาหรือของใครหมด เป็นของกลาง ๆ ส่วนสังขารหากจะเข้าใจง่าย ๆ เช่นชื่อพระ ก. ดังเรียกตามชื่อนั้น ๆ เพียงสมมติแต่งตั้งต่างหาก ไม่ใช่ชื่อจริงจัง เป็น

คิลาโนวาทคำสอนคนเจ็บ

คนเจ็บควรพิจารณาภายนอกก่อนว่า ความเจ็บเป็นทุกขเวทนา จะไม่ให้เจ็บตามใจไม่ได้ ลางคนเมื่อเจ็บปวดขึ้นก็อยากให้เจ็บปวดนั้นเป็นไปในที่ต่าง ๆ เช่นเท้าเจ็บก็บ่นว่าเจ้ากรรม เฉพาะมาเป็นที่เท้า จะเดินไปไหนก็ไม่ได้เจ็บมือดีกว่า ถ้าเจ็บมือก็บ่นว่า เจ็บมือช่างลำบากจริง ๆ จะทำอะไรก็ไม่ถนัด ปวดศีรษะดีกว่า ครั้นปวดศีรษะก็บ่นอีกว่า ปวดศีรษะเหลือทน คิดอะไรก็ไม่โปร่ง จะหลับนอนก็ไม่ผาสุก เจ็บที่อื่นดีกว่า ขอเปลี่ยนอยู่เสมอทุกแห่ง ที่แท้ก็ไม่อยากให้เจ็บเป็นอะไรหมด ลางทีเมื่อเป็นอะไรสักนิด มักหงุดหงิดถึงบ่นว่า ไม่ควรจะเป็นเลย ทำไมคนอื่นเขาจึ่งไม่เป็น เฉพาะมาเป็นแต่เรา ดังนี้ก็มี ฯ

ความเจ็บไข้ทั้งมวลซึ่งมีจำนวนนับไม่ถ้วน เป็นของสำหรับมนุษย์สตรีบุรุษทั่วกันต้องรับ จะปลีกตัวเสียไม่ได้เลยเป็นอันขาด สมเด็จพระโลกนาถสัมมาสัมพุทธเจ้าจึ่งตรัสสอนไว้ ให้สตรีบุรุษคฤหัสถ์บรรพชิตหมั่นพิจารณาบ่อย ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ ควร

พิจารณาให้เห็นตามความจริงที่ปรากฏอยู่ ถ้าการบ่นว่าทำให้เจ็บไข้หายได้แล้ว ทุกคนที่ป่วยควรบ่นว่าให้มาก เจ็บไข้คงหายหมด จะต้องรักษาเยียวยาทำไม บ่น ๆ ว่า ๆ เอาก็แล้วกัน คงหายสมความปรารถนาเมื่อรู้แน่ว่าเป็นการจำเป็นจะต้องเจ็บไข้แล้ว ไม่ควรที่จะบ่นว่าหรือครวญครางให้เปลืองเสียงเปล่า ๆ พึงใคร่ครวญว่า การครางนั้นจะหายได้หรือ ถ้าหายได้ คนทั้งหลายควรครางกันทั่วบ้านทั่วเมือง ไม่ต้องหาหมอรักษา ที่แท้การครางมีแต่จะให้ผู้อื่นรำคาญหนวกหู และทำให้ผู้รักษาพยาบาลรู้สึกอึดอัดใจไม่สบาย ผู้เจ็บมัววุ่นวายกับครางเสียแล้วก็ไม่ได้เพ่งพิจารณาตามธรรม ให้ชัดเจนตามความจริง เมื่อตายจะไม่มีสติ ไม่มีใครสรรเสริญเลย เวลาจะตายนั้นพึงนึกว่าเราต้องตายเป็นแน่แท้ ควรทำแต่ความดี ไม่ควรประพฤติชั่วให้ความชั่วติดตัวไป ควรทำกายวาจาใจกับความเห็นให้บริสุทธิ์อย่าให้มีโทษ ฯ

อนึ่งว่าถึงบุญคุณของคนรักษาพยาบาล เราไม่สามารถที่จะทดแทนคุณเขาได้ในเวลาที่เราตายไปแล้ว เพราะเขาตั้งใจจะให้เราหายเจ็บให้เป็นสุขสบาย สู้อดทนไม่เป็นอันกินอันนอนทนุบำรุงเราทุกอย่าง ถ้าเราหายเจ็บ ก็จะได้สนองคุณเขา ถ้า

อาจเป็นลมล้มตกลงในท่อข้างถนนตายก็ได้ หรือไปไกล ๆ เช่น ข้ามประเทศสถานที่อยู่ไปอาจไปตายก็ได้ สั่งงดหรือผ่อนความตายไม่ได้ หรือจะเลือกโรคว่า ขอให้ตายเพราะโรคที่สบาย ๆ เถิด เป็นการสะดวกดี จะได้ไม่ต้องทนทุกขเวทนาต่าง ๆ ดังนี้ก็ไม่ได้ ถ้าเลือกได้แล้ว คนทั้งหลายครั้งปู่ย่าตายาย คงไม่ตายเพราะโรคทุรนทุรายกระสับกระส่าย ตายลำบากยากเข็ญ คงตายเพราะโรคที่สบายเสียหมด ถ้าเป็นจริงอย่างนั้น โรคที่เหลือทนต่าง ๆ ก็ตกอยู่แก่คนภายหลัง ฯ สถานที่ต่าง ๆ จะเลือกก็ไม่ได้ เช่นจะตายในที่ของตัว ไม่อยากตายในที่อื่น อยากตายบนที่นอนที่อ่อนนุ่ม ก็เลือกไม่ได้ ฯ

ยังมีการถือลัทธิต่าง ๆ อีก เช่นคนจะตาย ต้องเอาเสื้อผ้าใหม่มาสวมและนุ่งให้จะได้มีของติดตัวใหม่ ๆ ไปเมืองผี ข้อนี้ไม่น่าเชื่อเลย คนตายแล้วหอบหิ้วเอาของเช่นนั้นไปไม่ได้ ซ้ำจะเพิ่มความลำบากให้แก่ผู้จะตายเข้าอีก ทำให้พะงับพะงอน น่าทุเรศกลับเป็นอันตรายซ้ำแก่การตั้งสติ แต่ร่างกายซึ่งเป็นของรักยิ่งก็จำต้องทอดทิ้งไว้เอาไปไม่ได้ ของเหล่านั้นจะเอาไปได้อย่างไร มีแต่จะเปื้อนเหม็นด้วยน้ำเหลืองน้ำเลือด ในที่สุดก็คงเป็นขี้เถ้า เพราะถูกไฟเผาไหม้เป็นจุณไปหมดไม่เหลือหลอ หรือฝังก็จมดินผุย่อยเป็นดินไป ฯ

ความเจ็บให้พึงเห็นว่า มันก็ดับของมันเป็นอยู่เสมอธรรมดา แต่เป็นท่ายักย้ายไป เช่นเดี๋ยวนี้เป็นอย่างนี้ บัดเดี๋ยวก็กลายเป็นไปอย่างใหม่อีก เกิดแล้วดับเรื่อยไป ทนอยู่ไม่ได้ เช่นปวดศีรษะ จะปวดอยู่เสมอไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปจนตายหรือหาย ปวดศีรษะก็ดับ ปวดอยู่ไม่ได้ ที่ปวดถึงตายก็คือร่างกายทนไม่ไหว ต้องแตกดับลงท้ายดับหมดทั่วกัน ฯ

ต่อไปนี้ควรพิจารณาภายในร่างกายจิตใจนี้ ซึ่งแบ่งเป็นขันธ์ ๕ คือรูป ๑ เวทนา ๑ สัญญา ๑ สังขาร ๑ วิญญาณ ๑ ฯ รูปได้แก่ร่างกายนี้ เวทนาได้แก่สุข ทุกข์ ไม่ทุกข์ไม่สุข สัญญาได้แก่จำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำเย็นร้อนอ่อนแข็งที่มาถูกกาย จำเรื่องในใจ สังขารได้แก่นึกถึงรูป นึกถึงเสียง นึกถึงกลิ่น นึกถึงรส นึกถึงเย็นร้อนอ่อนแข็งที่มาถูกกาย นึกถึงเรื่องในใจ วิญญาณได้แก่รู้สึกทางตา รู้สึกทางหู รู้สึกทางจมูก รู้สึกทางลิ้น รู้สึกทางกาย รู้สึกทางใจ ฯ พึงพิจารณาด้วยปัญญาว่า รูปเกิดขึ้นไม่เที่ยง ยักย้ายผันแปรเสื่อมดับไปเป็นธรรมดา และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ฯ เวทนาเกิดขึ้นไม่เที่ยง ยักย้ายผันแปรเสื่อมดับไปเป็นธรรมดา

และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ๆ สัญญาเกิดขึ้นไม่เที่ยง ยัก-ย้ายผันแปรเสื่อมดับไปเป็นธรรมดา และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ๆ สังขารเกิดขึ้นไม่เที่ยง ยักย้ายผันแปรเสื่อมดับไปเป็นธรรมดา และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ๆ วิญญาณเกิดขึ้นไม่เที่ยง ยักย้ายผันแปรเสื่อมดับไปเป็นธรรมดา และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ๆ

เมื่อพิจารณาพิสดารอย่างนี้แล้ว จงย่อขันธ์ ๕ เข้าเป็นนาม ๑ รูป ๑ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๔ นี้เป็นนาม ๑ เป็นรูป ๑ แล้วพิจารณานามรูปนี้ด้วยปัญญาว่า เวทนา สุข ทุกข์ ไม่ทุกข์ ไม่สุข ปรากฏขึ้นแล้วก็ดับวิบไป ไม่มีเหลือ ผลัดเปลี่ยนเกิดดับไปจนตาย สัญญา ๖ มีจำรูปเสียงเป็นต้น ปรากฏขึ้นอย่างหนึ่งแล้วก็ดับวิบไป จำอย่างอื่นแล้วก็ดับวิบไปอีก เช่นนี้ไปจนตาย สังขาร ๖ มีนึกถึงรูปเป็นต้น นึกแล้วก็ดับวิบไปหายไป ไม่มีอะไรเหลือจนตาย วิญญาณ ๖ มีความรู้สึกทางตาเป็นต้นรู้สึกขึ้นทางไหนก็ดับไปทางนั้น ผลัดเปลี่ยนกันอยู่ไม่หยุดหย่อนไปจนตาย เหลว ๆ ไม่มีสาระแก่นสาร ยิ่งกว่าลม ไม่มีเราเขา ทั้ง ๔ อาการนี้ เหลว ๆ ทั้ง ๔ ไม่มีอะไรเที่ยง มีแต่เสื่อมไป จางไป สิ้นไป ดับไปเป็นที่สุด ไม่ควรยึดถืออะไร

หมด นามทั้ง ๔ นี้เกิดจากรูป รูปก็เกิดผสมด้วยธาตุ ๕ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ ธาตุเหล่านี้เข้ามาเป็นรูปแล้ว ก็เสื่อมสิ้นยักเยื้องแปรไป ที่สุดก็กลับไปอยู่กับธาตุเดิมภายนอก เช่น ผม ขน เล็บ ตัดโกนร่วงหล่นก็ไปกับธาตุเดิมคือดิน ฟันก็กร่อนเข้าไป กายก็ถูเป็นไคลร่วงหล่นไป ถ่ายเป็นอุจจาระตกไปอยู่กับดินอย่างเดิม น้ำดื่มเข้าไปแล้วก็บ้วนออกมาเป็นเขฬะ ถ่ายเป็นปัสสาวะไหลเป็นเหงื่อเป็นน้ำตา น้ำมูก เป็นน้ำเหลือง น้ำเลือด ธาตุไฟ คืออบอุ่นตามตัว ธาตุลม เช่นลมหายใจ อากาศธาตุ เช่นในช่องจมูก ก็เสื่อมติดธาตุดิน ธาตุน้ำออกมาด้วยทุกคราว ทุกลมหายใจเข้าออกเสมอทั้งหลับตื่น เดิน ยืน นั่ง นอน ไม่ได้หยุดหย่อนไปจนตาย รูปแลเห็นได้และเป็นที่อาศัยของนาม ก็ไม่มีสาระแก่นสารเที่ยงถาวร มีแต่จะเสื่อมสิ้นแตกดับ ไม่มีเราเขาหาเราเขาไม่ได้ ควรหรือจะไปนิยมยินดีหลงรักใคร่ยึดถือนามซึ่งเหลว ๆ เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ๆ เป็นนามรูปเหมือนกันหมดทั่วทั้งโลก ดูส่วนที่ล่วงไปแล้ว ก็หมดไปแล้วจริง ๆ ถอยมาดูปัจจุบันก็กำลังหมดไปเปลี่ยนไป เหมือนที่ล่วงมาแล้วอย่างเดียวกัน แม้ในอนาคต ก็จักเป็นเหมือนกับอดีตและปัจจุบัน ไม่แปลกต่างอะไรกัน ฯ

ควรพิจารณาอย่างย่อ ในเวลาจวนจะตายดังต่อไปนี้ นามรูปํ อนิจฺจํ นามรูปไม่เที่ยง ไม่คงทน ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่ถาวร ไม่ตั้งอยู่เสมอร่ำไป นามรูปํ ทุกฺขํ นามรูปเป็นทุกข์ ทนอยู่ไม่ได้ มีความเสื่อมสิ้นยักย้ายแปรผันเก่าแก่คร่าคร่าชำรุด ทรุดโทรมแตกดับไปเป็นธรรมดา นามรูปํ อนตฺตา นามรูปไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาอ้อนวอนขอร้องของใคร ไม่มีตัวตน ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา เป็นของกลาง ๆ ไม่เป็นของใคร เป็นแต่นาม ๑ รูป ๑ เท่านั้น ฯ

ลางคนจะฉงนว่า พิจารณาไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตานี้ ดูไม่เกี่ยวกับพระพุทธพระสงฆ์เลย ไม่ได้บริกรรมว่า พุทโธ ๆ หรือ อรหํ ๆ เช่นนี้ พึงเข้าใจว่า การที่บริกรรมอย่างนี้ ก็ดีดอก ถ้าไม่รู้พระคุณของท่าน ก็ถึงแต่ชื่อของท่าน ไม่ถึงหัวใจท่าน ส่วนการพิจารณาไม่เที่ยง เป็นทุกข์เป็นอนัตตานี้ถึงหัวใจท่าน การถึงชื่อท่านกับถึงหัวใจท่านอย่างไหนจะดีกว่า เพราะความจริงทั้ง ๓ ออกมาจากหัวใจท่าน ท่านเห็นก่อนใคร ๆ หมด และโปรดปรานมาก ทรงสั่งสอนศิษย์สาวกมากกว่าคำสั่งสอนอื่น ๆ ทั้งหมด ถ้าพระองค์แลพระสงฆ์ไม่รู้ความจริงทั้ง ๓ นี้ ก็เป็นพระพุทธเจ้าไม่ได้ เป็นพระสงฆ์ไม่ได้ ผู้

พิจารณาความจริงทั้ง ๓ นี้ เป็นผู้ถึงหัวใจพระพุทธเจ้าแลหัวใจพระสงฆ์ทุกองค์ ส่วนความจริงทั้ง ๓ นี้ เป็นพระธรรมที่แท้จริง เมื่อพิจารณาเห็นความจริงทั้ง ๓ นี้ ก็ชื่อว่าอยู่กับพระ-ธรรมที่แท้จริง เพราะฉะนั้น ผู้ใดพิจารณาความจริงคือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตานี้ ผู้นั้นชื่อว่าอยู่กับหัวใจพระพุทธเจ้า หัวใจพระธรรมแลหัวใจพระสงฆ์ จงอุตส่าห์พิจารณาให้เห็นจริงแจ่มแจ้งชัดเจนตามความจริงเถิด ฯ

ควรพิจารณากำหนดให้มาก เมื่อเวลายังสบายดีไม่ป่วยไข้ต้องซักซ้อมฝึกหัดปัญญานี้ไว้ให้ชำนิชำนาญ ในเวลาจะนอนควรพิจารณาด้วย เพราะลางคนนอนหลับตายไปก็มี พึงสะสมอบรมข้อปฏิบัติให้ชำนาญแคล่วคล่องไว้แต่ยังดี ๆ จนหมดสงสัย เมื่อเจ็บน้อยเจ็บมากหรือจะตาย ก็ใช้เครื่องมือกำจัดป้องกันชนิดเดียวกัน ดุจนายทหารมีดาบหรือกระบี่เป็นต้น ก็ใช้ยุทธวิธีฟาดฟันข้าศึกให้ย่อยยับ จนสุดความสามารถไม่ถอยท้อย่อหย่อนเลย และควรฝึกหัดใช้ดาบหรือกระบี่เป็นต้นไว้ให้คล่องแคล่ว เมื่อถึงเวลาใช้จะได้ใช้ได้สะดวกดี ฯ

เกิดมาชาติหนึ่งจะตายดีหรือไม่ดี ก็ตายหนเดียวเท่านั้น จะตายแก้ตัวอีกหน ๑ หรือ ๒ หนไม่ได้ ไม่เหมือนการค้าขาย จะได้แก้ตัวคราวหลังได้ ควรจะตายอย่างดีที่สุดที่จะตายได้ คือ

มีความองอาจกล้าหาญ และมีอาการอดทนแช่มชื่น บริสุทธิ์สะอาดปราศจากโทษโดยประการทั้งปวง พร้อมทั้งกายวาจาใจและทิฏฐิความเห็น มีสติสัมปชัญญะและปัญญาสามารถอย่างดีที่สุด ผู้ใดรู้และปฏิบัติได้ดั่งอธิบายมาแล้วนี้ ผู้นั้นไม่ต้องเกรงกลัวต่อความตายเลย เป็นผู้ตายดีอย่างที่สุดสมกับที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นของดีประเสริฐอย่างยอดยิ่ง ถ้าปฏิบัติถึงที่สุด ก็หมดภพชาติ ถ้ายังไม่ถึงที่สุด ก็ไปสุคติไม่ต้องไปทุคติอย่างแน่แท้ทีเดียว ฯ

แว่นวินัย

ยามกาลิก

ปานะ คือน้ำควรดื่ม ที่คั้นออกจากน้ำลูกไม้ เรียกว่า ยามกาลิก แปลว่า ฉันได้ตลอดกาลยามหนึ่ง ในบุพพสิกขาวรรณนาว่า มียามหนึ่งเป็นกาล คือมีอายุเพียงวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ในวินัยมุขว่า ยามกาลิกนี้ ล่วงกำหนดคืนหนึ่ง ท่านห้ามไม่ให้ฉันปรับเป็นอาบัติทุกกฏ ฯ

ข้าพเจ้าเห็นว่า ปานะที่คั้นออกจากน้ำลูกไม้เรียกว่ายามกาลิกนั้น สหธรรมิกควรฉันได้ในเขตเวลาเพียงยามหนึ่ง คือ ๔ ชั่วทุ่มเท่านั้นตั้งแต่คั้นเสร็จแล้วมา อาศัยเอาชื่อของกาลิกเป็นหลัก เช่นยาวชีวิกฉันได้จนตราบเท่าชีวิต สัตตาหกาลิกฉันได้ตลอดกาล ๗ วัน ยาวกาลิกฉันได้ตราบเท่าในกาล คือตั้งแต่อรุณแดงขึ้นแล้วจนถึงเที่ยงวัน เรียกว่ากาล ผิดจากเวลานั้น เรียกวิกาล ยามกาลิกฉันได้ตลอดกาลยามหนึ่ง ในครั้งนั้นยามหนึ่งเป็น ๔ ชั่วทุ่ม คืนหนึ่งแบ่งเป็น ๓ ยาม คือปฐมยาม (ยามต้น) ตั้งแต่ย่ำค่ำแล้วไปจน ๔ ทุ่ม มัชฌิมยาม (ยามกลาง) ตั้งแต่ ๔ ทุ่มแล้วไปจน ๘ ทุ่ม ปัจฉิมยาม (ยามหลัง) ตั้งแต่ ๘ ทุ่มไปจนย่ำรุ่ง ฯ

คำว่ายาม เห็นมีที่ใช้แต่ในกลางคืน เช่นในชาคริยานุโยคแห่งอปัณณกสูตรติกนิบาต อังคุตตรนิกาย ในพระสุตตันตปิฎกสยามรัฐ หน้า ๑๔๒ ส่วนกลางวันแบ่งเป็น ๓ คือ ปุพพัณหะก่อนวัน มัชฌันติกะ เที่ยงวัน สายัณหะ เย็นวัน เช่นในสุปุพพัณหสูตรในเล่มเดียวกันนั้น ๓๗๘ โดยนัยนี้ ยามกาลิกควรฉันในเวลาค่ำคืน เพราะห่างจากเวลาฉันอาหารมากอาจหิวอ่อนเพลีย ส่วนเวลาตั้งแต่เที่ยงแล้วไปจนย่ำค่ำใกล้กับเวลาอาหาร ไม่สู้จำเป็นนักที่จะฉันยามกาลิก ฯ

เหตุที่ทรงอนุญาตให้สหธรรมิกดื่มปานะน้ำผลไม้แลน้ำอ้อยในเวลาวิกาล มาในเภสัชขันธ์ในมหาวรรคเล่ม ๒ หน้า ๑๒๑ ความสังเขปว่า ครั้งหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปถึงอาปณะนิคม เกณิยชฎิลได้ยินกิตติศัพท์พระคุณสมบัติของพระองค์แล้วคิดว่าฤษีซึ่งเป็นที่เคารพของพวกพราหมณ์มีอัฏฐกะฤษีเป็นต้น ล้วนเว้นจากวิกาลโภชนะดื่มปานะทั้งนั้น แม้พระสมณโคดมก็ทรงเว้นจากวิกาลโภชนะ ชะรอยจะโปรดดื่มปานะบ้าง จึ่งจัดทำปานะเป็นอันมากแล้วให้หาบไปถวายพระองค์ ๆ ตรัสให้ถวายพระสงฆ์ ๆ มีความรังเกียจไม่กล้ารับ พระองค์ทรงอนุญาตให้รับบริโภค เกณิยชฎิลก็ถวายปานะเป็นอัน

มากแด่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธองค์เป็นประธาน พระผู้มีพระภาคให้เกณิยชฎิลอาจหาญสมาทานรื่นเริงด้วยธรรมีกถาแล้ว เกณิยชฎิลจึ่งกราบทูลเชิญพระองค์กับพระภิกษุสงฆ์ให้ทรงรับภัตตาหารในวันรุ่งขึ้น พระองค์ตรัสว่า พระสงฆ์มากนักถึง ๑๒๕๐ รูป แลท่านก็เลื่อมใสยิ่งอยู่ในหมู่พราหมณ์ เกณิยชฎิลเฝ้ากราบทูลอาราธนาถึง ๓ ครั้ง พระองค์จึ่งทรงรับ เกณิยชฎิลก็ทูลลากลับไป อาศัยเหตุนี้พระองค์ทรงแสดงธรรมีกถาแล้ว จึ่งทรงอนุญาตน้ำอัฏฐบาน ฝ่ายเกณิยชฎิลเมื่อราตรีนั้นล่วงไปแล้ว จึ่งตกแต่งขาทนียะแลโภชนียาหารอันประณีตไว้ในอาศรมของตนแล้วให้ไปกราบทูลภัตตกาล แต่สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์สัมมาสัมพุทธเจ้า ฯ

คำว่า กราบทูลเชิญพระองค์กับพระภิกษุสงฆ์ให้ทรงรับภัตตาหารในวันรุ่งขึ้นตอน ๑ กับคำว่า เมื่อราตรีนั้นล่วงไปแล้วตอน ๑ นี้แสดงว่า กิจการที่ทำถ้อยคำที่พูดตั้งแต่เกณิยชฎิลคิดจะทำอัฏฐบานถวายพระองค์มาจนถึงคำ ๒ ตอนนี้ส่องความว่า เป็นเวลากลางคืน มีเค้าเงื่อนปรากฏอยู่ดังกล่าวมานี้ พอเข้ารูปกับเรื่องยามกาลิกได้อีกอย่างหนึ่ง ฯ

การที่ทรงอนุญาตให้ฉันยามกาลิกเพียงยาม ๑ ไม่ให้เกินนั้นไป เพื่อไม่ให้ผู้ฉันเกิดธาตุวิการลงท้อง เพราะน้ำนั้นอาจเสีย ทั้งถูกคั้นชอกช้ำด้วย แลครั้งโน้นไม่มีน้ำแข็งที่จะผสมหรือแช่ให้ทนอยู่นานได้ ถ้าน้ำนั้นเอาไว้นานมากต่อไปอีก ก็จะแปรรสเป็นเมรัยเช่นกระแช่และอุเป็นต้น เพราะในผลไม้มีธาตุหวานหรือลางทีก็เติมน้ำตาลลงไปอีกด้วย โดยนัยนี้ควรเรียกกาลิกที่มีอายุยาวแลสั้นตามลำดับเหล่านี้ ยาวชีวิก สัตตาหกาลิก ยาวกาลิก ยามกาลิก ผิดจากลำดับที่ท่านจัดไว้ ฯ

ถ้าในวินัยประสงค์ความตามนี้ การปฏิบัติของสหธรรมิกในบัดนี้ก็ไม่ตรงวินัย แต่ว่าประพฤติกันทั่วไปแลเป็นมานานไม่มีใครรังเกียจแลทักท้วงว่ากล่าวขึ้น ก็ไม่ปรากฏเป็นโทษทำให้เกิดวิปปฏิสาร เช่น ผ้าสีเหลืองอ่อน จีวรยาวกว่า ๙ คืบกว้างกว่า ๖ คืบ แลบาตรโตกว่ากระโหลกศีรษะเป็นต้น ซึ่งใช้กันอยู่ทั่วบรรพชิตมณฑลบัดนี้ ขอนักวินัยพึงพิจารณาดู ฯ

แว่นธรรม

มหาสมยสูตร

สูตรนี้เป็นสูตรที่ ๗ ในทีฆนิกายมหาวรรคเล่ม ๑๐ หน้า ๒๘๗ ในหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวงก็คัดเอามาจากสูตรนี้ ซึ่งพุทธบริษัทท่องสวดกันอยู่ อีกสูตรหนึ่งเรียกสมย-สูตร เป็นสูตรที่ ๗ ในสตุลลปกายิกวรรค เทวตาสังยุต ในสังยุตตนิกายสคาถวรรค เล่ม ๑๕ หน้า ๓๖ ในวรรคนี้มี ๑๐ สูตร ล้วนแต่เทวดามาเฝ้าพระพุทธเจ้า ลางพวกกล่าวคาถาแล้วกลับไปบ้าง ลางพวกต่างองค์ต่างกล่าวคาถาแล้วกราบทูลถามว่า คำของใครเป็นสุภาษิตบ้าง ลางพวกเปล่งอุทานเป็นคาถาบ้าง ลางพวกกล่าวคาถาสรรเสริญพระพุทธคุณบ้าง ในที่เฉพาะพระพักตร์พระองค์ สมยสูตรนี้เป็นสูตรที่ ๗ เทวดา ๔ องค์กล่าวองค์ละคาถา แต่ไม่ได้ทูลถาม จึ่งไม่มีพุทธภาษิตที่พระองค์ตรัสตอบฯ

มหาสมยสูตรนี้มีว่า เอวมฺ เม สุตํ ฯ เป ฯ โมทนฺติ สห ภูเตหิ สาวกา เตชเน สุตาติ ฯ จบ สมยสูตรมีว่า เอวมฺเม สุตํ ฯ เป ฯ ปหาย มานุสํ เทหํ เทวกายํ ปริปูเรสฺสนฺตีติ ฯ

อุเบกขานั้นเป็นเรื่องของจิตไม่ใช่เวทนา เช่นธรรม ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ถ้าจิตประกอบด้วยธรรม ๔ นี้ แผ่ไปเฉพาะคนหรือสัตว์ ก็จัดเป็นพรหมวิหาร ถ้าแผ่ทั่วไปไม่เฉพาะ ก็เป็นอัปปมัญญา ในบาลีมีคำว่า อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา มีจิตสหรคต (ประกอบ) ด้วยอุเบกขา ไม่ได้ตรัสว่าอทุกฺขมสุขสหคเตน เจตสา มีจิตสหคตด้วยเวทนาไม่ทุกข์ไม่สุข มีพระบาลีเป็นหลักในอัปปมัญญาสูตร ในอังคุตตรนิ-กาย จตุกกนิบาต เล่ม ๒๑ หน้า ๑๗๒ ฯ

อนึ่ง ผู้ปฏิบัติได้บรรลุจตุตถฌาน พระองค์ตรัสไว้ชัดเจน มีทั้งเวทนา ทั้งอุเบกขาในที่มาแห่งเดียวกันว่า สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา เพราะละสุขกายได้ด้วย เพราะละทุกข์กายได้ด้วย ปุพฺเพ ว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา เพราะสุขใจแลทุกข์ใจดับไปก่อนเทียว อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ เข้าจตุตถฌานไม่ทุกข์ไม่สุข มีความบริสุทธิ์ด้วยสติแลอุเบกขาแล้วอยู่ดังนี้ ทรงแสดงทั้งเวทนาทั้งอุเบกขา แต่เวทนาคือสุขกายสุขใจทุกข์กายทุกข์ใจดับ มีแต่อทุกขมสุขเวทนาอย่างเดียว กับมีธรรมคืออุเบกขาแลสติ ฌานเป็นอารมณ์ของจิตไม่ใช่ของ

เวทนา มีที่มาเป็นอันมาก เช่นสัมมาสมาธิในมรรคอริยสัจในมหาสติปัฏฐานสูตรนั้น หน้า ๓๔๙ ฯ

อนึ่ง โพชฌงค์ ๗ เป็นธรรมเกิดในจิต เป็นอารมณ์ของจิตไม่ใช่เวทนา ข้อที่ ๗ อุเบกขาโพชฌงค์ ทรงแสดงถึงผู้ปฏิบัติบริบูรณ์ด้วยโพชฌงค์ ๖ ข้างต้น คือสติโพชฌงค์ ธรรมวิจยะ วิริยะ ปีติปัสสัทธิ สมาธิโพชฌงค์แล้ว ย่อมมีจิตเป็นอุเบกขาเป็นกลาง เพ่งตามอารมณ์ที่เกิดขึ้นไม่ยินดีไม่ยินร้าย ไม่รักไม่ชัง เป็นอุเบกขาโพชฌงค์รวมทั้ง ๗ เป็นองค์เครื่องตรัสรู้ มีที่มามากหลาย เช่นบาลีในโพชฌงค์สูตรในสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค เล่ม ๑๙ หน้า ๙๓ ฯ

อนึ่ง ตามธรรมดา พระอรหันต์ทั้งหลายก็ยังต้องประสพสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อทุกขมสุขเวทนาบ้าง เพราะเวทนาขันธ์ยังมีอยู่ แต่จิตท่านเฉย คือไม่ยินดีสุขเวทนารู้เท่าอทุกขมสุขเวทนา เพราะจิตพระอรหันต์ อันพระบรมศาสดาทรงแสดงว่าประกอบด้วยฉฬังคุเบกขา(อุเบกขามีองค์ ๖) คือท่านเห็นรูปด้วยตาแล้ว ไม่ดีใจไม่เสียใจ เป็นผู้อุเบกขา มีสติแลสัมปชัญญะ ๑ ฟังเสียงด้วยหูแล้ว ไม่ดีใจไม่เสียใจ เป็นผู้อุเบกขา มีสติแลสัมปชัญญะ ๑ ดมกลิ่นด้วยจมูกแล้ว ไม่ดีใจ

ไม่เสียใจ เป็นผู้อุเบกขา มีสติแลสัมปชัญญะ ๑ ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว ไม่ดีใจไม่เสียใจ เป็นผู้อุเบกขา มีสติแลสัมปชัญญะ ๑ ถูกต้องเย็นร้อนอ่อนแข็งด้วยกายแล้ว ไม่ดีใจไม่เสียใจ เป็นผู้อุเบกขา มีสติแลสัมปชัญญะ ๑ รู้เรื่องต่าง ๆ ด้วยใจแล้ว ไม่ดีใจไม่เสียใจ เป็นผู้อุเบกขา มีสติแลสัมปชัญญะ ๑ รวม ๖ องค์นี้ ก็ล้วนแสดงอาการของจิต ไม่ได้แสดงเรื่องเวทนา ดั่งพระพุทธภาษิตอริยวาสธรรมสูตร ในอังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต เล่ม ๒๔ หน้า ๓๑ ฯ

เพราะเหตุเหล่านี้ มติของข้าพเจ้าจึ่งว่า เรียกอทุกขมสุขเวทนาว่า เป็นอุเบกขาเวทนานั้น ไม่ตรงตามพระพุทธภาษิตที่พระพุทธเจ้าตรัส ขอนักธรรมพึงพิจารณาดู แล้วถือเอาแต่ส่วนที่ถูก จะได้เป็นแบบอย่างที่ถูกต่อไป ฯ

แว่นธรรม

เรื่องอทุกขมสุขเวทนา

อทุกขมสุขเวทนา เวทนาไม่ทุกข์ไม่สุข คนโดยมากเรียกว่าอุเบกขาเวทนา มติของข้าพเจ้าว่า เรียกอย่างนั้นไม่ตรงกับภูมิธรรมเพราะอทุกขมสุขเป็นเรื่องเวทนาอุเบกขาเป็นเรื่องของจิตเวทนาทำหน้าที่รู้รสอารมณ์ สุขหรือทุกข์หรือไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขอุเบกขาแปลว่า เข้าไปเพ่งหรือเพ่งโดยอุปบัติ(เพ่งตามอารมณ์ที่เกิดขึ้น) เวทนาเพ่งไม่ได้ จิตจึงจะเพ่งได้ ตามที่เคยเห็นมา พระพุทธเจ้าตรัสเวทนาที่เป็นกลาง ๆ ว่าอทุกขมสุขทั้งนั้น มีปรากฏในพระสูตรเป็นอันมาก ดังบาลีที่ทรงแสดงเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในมหาสติปัฏฐานสูตร ในทีฆนิกายมหาวรรค เล่ม ๑๐ หน้า ๓๓๓ ว่า อทุกฺขมสุขํ วา เวทนํ เวทย มาโน หรือเมื่อรู้รสเวทนาไม่ทุกข์ไม่สุข อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เว ทยามีติ ปชานาติ ก็รู้ชัดว่าเรากำลังรู้รสเวทนาไม่ทุกข์ไม่สุข ดังนี้เป็นต้น ไม่ได้ว่าอุเบกขาเวทนา ฯ

อนึ่ง คนเจริญพรหมวิหารหรืออัปปมัญญา คงต้องประสพเวทนาสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้างทุกคน ส่วน

จบ ๒ สูตรนี้บาลีตั้งแต่ เอวมฺเม สุตํ ถึง เทวกายํ ปริปูเร-สฺสนฺติ ๆ เหมือนกันหมด แต่มหาสมยสูตรมีต่อไปนี้อีกว่า อถโข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ เยภุยฺเยน ภิกฺขเวฯ เปฯ สาวกา เตชเน สุตาติ ๆ

ตามที่เข้าใจกันมาแต่เดิมว่า สมยสูตรเป็นเทวตาภาษิต มหาสมยสูตรตอนต้นเท่าสมยสูตรเป็นเทวตาภาษิต ตั้งแต่ อถโข ภควา ไปจนจบสูตรเป็นพุทธภาษิต ไม่มีใครทูลถาม ตรัสเอง ๆ

มติของข้าพเจ้าว่า ตั้งแต่ อถโข ภควา ไปจนจบ ไม่ใช่พระพุทธภาษิต เพราะแทบไม่มีธรรมคำสอนอะไร มีแต่ พรรณนาชื่อยักษ์ตั้ง ๑๖๕๐๐ ตน ชื่อเทวดาแลพรหมต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก บอกว่าองค์นั้น ๆ ประจำทิศนั้น ๆ เป็นเจ้า ของนาคเป็นเจ้าของยักษ์เป็นต้น ไม่เห็นมีข้อปฏิบัติอะไรที่ เป็นคำสั่งสอน เทียบกับพระพุทธภาษิตในที่อื่น ๆ ผิดกันไกล มากทีเดียว จนส่อให้รู้ชัดว่า ไม่เป็นถ้อยคำของพระพุทธเจ้า น่าจะเป็นคนในยุคที่เชื่อถือเทวดาแต่งเพิ่มเติมขึ้นในภายหลัง หรือจะเกี่ยวเนื่องมาทางพวกมหายานเป็นต้น ๆ

เคยได้ยินสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส รับสั่งว่า ลางคราวสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงสวดตั้งแต่ เอวมฺเม สุตํ ฯเปฯ ถึงเทวกายํ ปริปูเรสฺสนฺตีติ ฯ จบเพียงเท่านี้ ไม่ทรงสวดต่อไปอีก แลสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เคยทรงปรารภมหาสมยสูตรที่สวดในพระราชพิธีว่า จะทรงเปลี่ยนสวดสูตรอื่นที่บรรจุธรรมสำคัญแทน แต่สิ้นพระชนม์เสียก่อนไม่ทันทรงเปลี่ยน ขอนักธรรมพึงพิจารณาดู ฯ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

พ.ศ. ๒๔๗๘

แว่นธรรมวินัย

มติของข้าพเจ้าว่า อกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นโทษอย่างหยาบเลวทรามต่ำช้า ไม่เป็นสมบัติของคนดี ไม่ใช่ธรรมของมนุษย์ที่ดี เป็นอบายคามีนำไปเกิดในอบายคือ ๑. ฆ่ามนุษย์ฆ่าสัตว์ ๒. ลักฉ้อขโมยปล้น ๓. ประพฤติผิดในผัวหรือเมียและคนมีผู้ปกครองหวงห้าม ๔. พูดปดหลอกลวงทำลายสุขประโยชน์ของเขา ๕. ยุยงให้เขาโกรธเคือง แตกร้าว สามัคคี ๖. ด่าว่าเขาหยาบคายร้ายกาจ ๗. พูดสำรากหยาบช้าจนคนดีฟังไม่ได้ ๘. โลภอยากได้ของเขาเอามาเป็นของตัว ๙. พยาบาทมุ่งร้ายหมายโทษหักโค่นเขาให้ล่มจมพินาศ ๑๐. เห็นผิดว่าไม่มีบุญไม่มีบาป คุณมารดาบิดาไม่มีเป็นต้น ล้วนแต่หยาบคายร้ายกาจชั่วช้าทารุณทั้งนั้น สมควรไปอบายแท้ทุกข้อ คนดีจริงๆ ทำไม่ได้ พูดไม่ออก ไม่อยากฟัง เห็นก็ไม่ผิดหยาบคายถึงเช่นนั้น ฯ

ข้ออื่น ๆ เห็นร่วมกันแทบทั้งนั้น เว้นแต่ข้อที่ ๗ ตามบาลีว่า สัมผัปปลาป เคยแปลกันว่า พูดเพ้อเจ้อ กล่าววาจาไม่เป็นประโยชน์ คือพูดติรัจฉานกถา ติรัจฉานกถานั้น ตามบาลี

ในที่มาต่าง ๆ มีกถาวัตถุสูตรในทสกนิบาตรอังคุตรนิกาย หน้า ๑๓๗ เป็นต้นว่า ราชกถา พูดถึงพระราชา โจรกถา พูดถึงโจร มหามตฺตกถา พูดถึงมหาอำมาตย์ เสนากถา พูดถึงกองทัพ ภยกถา พูดถึงภัย ยุทฺธกถา พูดถึงการรบ อนฺนกถา พูดถึงข้าว ปานกถา พูดถึงน้ำ วตฺถกถา พูดถึงผ้า สยนกถา พูดถึงที่นอน มาลากถา พูดถึงดอกไม้ คนฺธกถา พูดถึงของหอม ญาติกถา พูดถึงญาติ ยานกถา พูดถึงยานพาหนะ คามกถา พูดถึงบ้าน นิคมกถา พูดถึงนิคม (ตำบล) นครกถา พูดถึงเมือง ชนปทกถา พูดถึงชนบท (ประเทศ) อิตฺถีกถา พูดถึงสตรี สูรกถา พูดถึงคนกล้า วิสิขากถา พูดถึงตรอก กุมฺภฏฺฐานกถา พูดถึงที่ตั้งหม้อ (ท่าน้ำ) ปุพฺพเปตกถา พูดถึงคนตายไปแล้ว นานตฺตกถา พูดถึงความเป็นต่าง ๆ โลกกฺขายิกา พูดถึงโลก สมุทฺทกฺขายิกา พูดถึงทะเล อิติภวาภวกถา พูดถึงความมีและความไม่มีเป็นเพราะเหตุนี้ ๆ ๆ

ถ้าล้มผัปปลาบได้แก่ดิรัจฉานกถาอย่างนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าละเอียดสูงเกินไปกว่าภูมิชั้นของคฤหัสถ์ชาวบ้าน เพราะอกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นข้อปฏิบัติที่คฤหัสถ์ควรละเว้น มีข้อ ๓ ห้ามกามมิจฉาจารนี้เป็นพยาน เมื่อเป็นข้อปฏิบัติของคฤหัสถ์

ซึ่งยังต้องมีบ้านเรือนครอบครัวทำมาหากินทำนาทำสวนค้าขาย ถ้าห้ามไม่ให้พูดถึงข้าวถึงน้ำถึงญาติมิตร ก็เห็นว่าละเอียดสูงเกินไปกว่าภูมิชั้นของชาวบ้าน ฯ

เมื่อเป็นข้อปฏิบัติที่พระองค์ทรงสั่งสอนให้คฤหัสถ์ละ ส่วนบรรพชิตเป็นอันต้องทรงสอนให้ละด้วย เพราะบรรพชิตปฏิบัติละเอียดสูงกว่าชาวบ้าน ถ้าเป็นเช่นนี้ ควรพิจารณาดูว่ากุศลกรรมบถ ๗ ข้อข้างต้นล่วงทางกายวาจา ต้องอยู่ในชั้นศีล เมื่อได้ความอย่างนี้แล้ว ควรตรวจดูสิกขาบทของภิกษุว่า ๗ ข้อนี้จะอยู่ในสิกขาบทไหนบ้าง ก็จะเห็นได้ว่าปาณาติบาต อย่างร้ายฆ่ามนุษย์ อทินนาทานล้อฉ้อของราคาเพียง ๕ มาสกเสพเมถุนและปดอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีจริง อยู่ในปาราชิกทั้ง ๔ ปิสุณาวาจาอย่างแรงคือพูดยุยงให้สงฆ์แตกร้าวกัน เป็นอนันตริยกรรมคือสังฆเภท อยู่ในสังฆาทิเสสซึ่งเป็นโทษอย่างหนักรองปาราชิกลงมา ผรุสวาจาในทางวินัยด่าภิกษุต้องอาบัติปาจิตติย์ ในโอมสวาทสิกขาบท ในทางธรรม ด่าพระอริยเจ้าเป็นอริยุปวาทมีโทษมาก ส่วนสัมผัปปลาป พูดสำรากหยาบคายถึงอุจจารมรรคปัสสาวมรรคกับสตรีด้วยความกำหนัด อยู่ในทุฏฐุลลวาจาอาบัติสังฆาทิเสสเป็นอย่างหนัก ถ้าพูดสำราก

ด่าว่าหยอกล้อกัน ด้วยความสนุกสนานเฮฮา ต้องอาบัติทุพภาษิตเป็นอย่างเบา มาในวิภังค์แห่งโอมสวาทสิกขาบท พูดติรัจฉานกถาเป็นอาบัติไม่มีในฝ่ายพระวินัยทั้งหมด แต่ในทางธรรมทรงสั่งสอนว่าพระไม่ควรพูด มาในพระสูตรพระบรมศาสดาทรงงดเว้นจากติรัจฉานกถา ปรากฏในพรหมชาลสูตรเป็นต้น ทางใจอีก ๓ อย่างก็ล้วนหยาบคายร้ายแรง สมควรเป็นอบายคามีที่จะให้ไปอบายทุก ๆ ข้อ ส่วนที่เลวทรามร้ายกาจยิ่งกว่าอกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ ก็มีแต่อนันตริยกรรม เป็นกรรมหนักที่สุดถึงแก่ตัดอุปนิสัยมรรคผลกันสวรรค์และนิพพานในชาตินั้น ๆ

ถ้าสัมผัปปลาปเป็นติรัจฉานกถาอย่างนี้ เพียงพูดถึงข้าวน้ำญาติมิตร ก็ต้องไปอบาย ดูแรงหนักเกินไป สัมผัปปลาปก็ผิดระดับกับอกุศลกรรมบถข้ออื่น ๆ มาก เปรียบด้วยรั้วบ้านรั้วอื่น ๆ สูง ๔ ศอก แต่รั้วหนึ่งสูงเพียงศอกเดียวเท่านั้น ดูผิดระดับไกลกันมากนัก ไม่น่าจะอยู่ในแนวเดียวกันเลย ถ้าสัมผัปปลาปได้แก่พูดสำรากหยาบคายจนคนดีไม่อยากฟัง พอจะเข้าแถวอยู่ในแนวเดียวกันได้กับข้ออื่น ๆ เป็นแต่อ่อนกว่าทุกข้อ ใกล้กับผรุสวาจา คือด่าว่าหยาบคายร้ายแรงจนถึงอุจจาระมรรคปัสสาวมรรค หรือพูดประชดให้ผู้อื่นเจ็บช้ำน้ำใจ ด้วย

อำนาจความโกรธ เป็นผรุสวาจาประกอบด้วยทุกขเวทนา ถ้าพูดอย่างผรุสวาจาเช่นนั้นด้วยอำนาจความกำหนัดสนุกรื่นเริงบันเทิงหยอกล้อกัน เป็นสัมผัปปลาปประกอบด้วยสุขเวทนา ฯ

ถ้าสัมผัปปลาปประสงค์เอาพูดดิรัจฉานกถา ก็คงเข้าใจผิดกันมานาน ตั้งแต่กาลแต่งคัมภีร์มังคลัตถทีปนี มีปรากฏอยู่ในภาคต้น หน้า ๒๑๔ เรื่ององค์สัมผัปปลาปว่า ภารตยุทธ-สีตาหรณาทินิรตฺถกกถาปุเรกฺขารตา ความมุ่งจะพูดเรื่องไม่มีประโยชน์มีเรื่องพวกภารตะรบกันและเรื่องรามเกียรติ์มีทศกัณฐ์ลักพานางสีดาไปเป็นต้น ซึ่งเป็นองค์อันหนึ่งของสัมผัปปลาป ฯ

จริงอยู่ ดิรัจฉานกถาไม่อยู่ในกถาวัตถุที่ควรพูด สาธุชนผู้ตั้งใจประพฤติที่จะให้วาจาบริสุทธิ์จริง ๆ เพื่อมุ่งความบริ-สุทธิ์รอบคอบถึงที่สุด ไม่ควรพูดเลยทีเดียว เคยพบแต่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนภิกษุ ไม่ได้ทรงสั่งสอนคฤหัสถ์ ดังที่ตรัสสอนในพระสูตรเป็นอันมาก มีราชสูตรในอุทานในขุททกนิกายหน้า ๘๗ เป็นต้นว่า สนฺนิปติตานํ โว ภิกฺขเว ทฺวยํ กรณียํ ธมฺมี วา กถา อริโย วา ตุณฺหีภาโว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายประชุมกันแล้วมีกิจที่ควรทำ ๒ อย่างคือกล่าวธรรมอย่าง ๑ นิ่งอย่างอริยะอย่าง ๑ ดังนี้ นิ่งอย่างอริยะนั้น พบที่มาในโก

ลิตสูตรสังยุตตกาย นิทานวรรค หน้า ๒๔๓ พระมหาโมคคัล-ลานเถระ แสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่าได้แก่ทุติยฌาน ฯ

การปฏิบัติธรรมวินัยย่อลงอย่างสั้นเป็น ๒ คือ ปหานะ การละโทษ ๑ ภาวนา การเจริญคุณ ๑ ดำเนินตามปหานภาว-นาสูตรในทุกนิบาตอังคุตตรนิกาย พระพุทธภาษิตในพระไตรปิฎกหน้า ๗๕ เช่นศีล ๕ เป็นภาเวตัพพธรรม ควรทำให้มีให้เป็นขึ้น แต่ใจความเป็นปหานะ เพราะละโทษมีปาณาติบาตเป็นต้น ผู้ละโทษ ๕ อย่างแล้วควรเจริญภาวนา คือ บำเพ็ญ-กัลยาณธรรม ๕ อย่าง ตรงกันข้าม มีเมตตากรุณาเป็นต้นฉันใด แม้ผู้ละสัมผัปปลาปพูดด้วยคำสำรากหยาบคาย ด้วยอำนาจความกำหนัดสนุกสนานเพลิดเพลิน ซึ่งเป็นโทษแล้วควรเจริญภาวนา คือพูดในกาลที่ควรพูด พูดแต่ประโยชน์ พูดธรรม พูดวินัย พูดคำมีหลักฐาน มีที่อ้าง มีที่สุด ตามกาลอันสมควร ซึ่งเป็นคุณฉันนั้น เพราะเหตุนี้ในพระบาลี จึงมีพร้อมทั้งฝ่ายปหานะทั้งฝ่ายภาวนา คือ สมฺผปฺปลาปํ ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ เป็นผู้ละเว้นสัมผัปปลาปพูดคำสำรากหยาบคายแล้ว นี่เป็นส่วนปหานะ ฯ กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที นิธานวตึ วาจํ ภาสิตา โหติ กาเลน สาปเทสํ ปริยนฺตวตึ

อตฺถสญฺหิตํ พูดในการที่ควร พูดตามจริง พูดแต่ประโยชน์ พูดธรรม พูดวินัย พูดคำมีหลักฐาน มีที่อ้าง มีที่สุด และประกอบด้วยประโยชน์ ตามกาลอันสมควร นี่เป็นส่วนภาวนา ฯ

ผู้คิดละเว้นสัมผัปปลาปแล้วเพียงนี้เป็นปหานะ แม้ผู้นั้นยังไม่ได้คิดเจริญภาวนา คือคิดพูดแต่ถ้อยคำที่สุภาพและที่เป็นประโยชน์เป็นต้น ผู้นั้นก็ตั้งอยู่ในกุศลกรรมบถข้อที่ ๗ แล้ว เหมือนคนรักษาศีล ๕ พอตั้งใจเว้นฆ่าสัตว์ แต่ยังไม่ได้ตั้งใจเจริญเมตตา ในขณะนั้นก็สำเร็จเป็นศีลข้อที่ ๑ แล้วฉะนั้น แต่ว่าคนคิดละโทษอย่างเดียว ไม่คิดเจริญคุณ ย่อมสู้คนคิดละโทษด้วยคิดเจริญคุณด้วยไม่ได้ เพราะมีคุณธรรมมากกว่ากันและมีอัธยาศัยใจคอมั่นคงหนักแน่นดีกว่ากัน เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนให้บำเพ็ญทั้งปหานะทั้งภาวนา ฯ

ชรอยจะอาศัยคำว่า อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที พูดแต่ประโยชน์ พูดธรรม พูดวินัย นี้ซึ่งอยู่ในตอนภาวนาควรเจริญ เข้าใจพลาดไปเอามาไว้ในตอนปหานะควรละพยายามละถ้อยคำที่ไม่เป็นประโยชน์ไม่เป็นธรรมวินัย เป็นติรัจฉานกถา โปรยประโยชน์เกินภูมิชั้นของตนที่เป็นชาวบ้านงดเว้นไม่ได้ ไม่บริสุทธิ์ ก็เลยสันนิษฐานว่า เหลือวิสัย ปฏิบัติ

ไม่ได้คลายความเพียร ตกลงเลิก ไม่ได้ปฏิบัติเลยทีเดียว นึกว่ากุศลกรรมบถ ๑๐ ก็รู้สึกว่าไม่บริสุทธิ์ทั้ง ๑๐ ขาดข้อที่ ๗ อยู่ร่ำไป เพราะความเข้าใจผิดนี้ กรรมบถ ๑๐ ที่ควรปฏิบัติได้ ก็สำคัญผิดคิดว่าปฏิบัติไม่ได้ หมดความตั้งใจ ปลงธุระทอดทิ้งเสียเลยทีเดียว ถ้าการพูดสำรากด้วยเจตนาสนุกสนานหรือกำหนัดยินดีเป็นสัมผัปปลาปอย่างนี้ ก็มีองค์ ๒ คือ สมฺผปฺปลาปกถาปุเรกฺขารตา มุ่งพูดคำสำราก ๑ ตกฺกถนํ พูดคำนั้นออกไป ๑ ขอนักธรรมวินัยพึง พิจารณาตรวจตราดูแล้วทำความเข้าใจแลปฏิบัติให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ฯ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

แว่นวินัย

เรื่องสาณัตติกะแลอนาณัตติกะ

ใน สมุฏฐานาทิกถา แห่งหนังสือ บุพพสิกขาวรรณนา หน้า ๑๑๐ ท่านอธิบายว่าอาบัติในสิกขาบทใด ภิกษุทำเองก็ต้อง ใช้ผู้อื่นทำก็ต้อง สิกขาบทนั้นชื่อสาณัตติกะว่าประกอบด้วยบังคับ อาบัติในสิกขาบทใด ภิกษุทำเองจึงต้อง ใช้ให้ผู้อื่นทำไม่ต้องสิกขาบทนั้นชื่ออณาณัตติกะ ว่าไม่มีบังคับ ดังนี้ ฯ

คำว่าสาณัตติกะแลอาณัตติกะนี้ ยังไม่เคยพบว่าเป็นพระพุทธภาษิตที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ที่ไหน เข้าใจว่าเป็นคำอันพระโปราณาจารย์ชั้นอรรถกถาฎีกากล่าวไว้ เพื่อให้สังเกตสำหรับตัดสินอาบัติในสิกขาบทนั้น ๆ สันนิษฐานว่า ท่านคงจับเอาคำบาลีในสิกขาบทนั้น ๆ ตั้งเป็นหลัก เช่นสิกขาบทที่ ๑๐ แห่งมุสาวาทวรรคว่า โย ปน ภิกฺขุ ปฐวึ ขเณยฺยวา ขณาเปยฺยวา ปาจิตฺติยํ แปลว่า ก็ภิกษุใดขุดเองก็ตาม ใช้ผู้อื่นให้ขุดก็ตามซึ่งดิน ภิกษุนั้นต้องปาจิตตีย์ ดังนี้ ท่านเอาคำว่า ขณาเปยฺย ใช้ผู้อื่นให้ขุดนี้ขึ้นตัดสินว่า เป็นสาณัตติกะ ฯ สิกขาบทที่ ๑ แห่งโอวาทวรรคว่า โย ปน ภิกฺขุอสมฺมโต ภิกฺขุนิโย โอวเทยฺย ปาจิตฺติยํ แปลว่า ก็ภิกษุใดสงฆ์ไม่ได้สมมตสอนภิกษุณี

ภิกษุนั้นต้องปาจิตตีย์ ดังนี้ ท่านเอาคำว่า โอวเทยฺย สอนเองไม่มีคำว่า โอวทาเปยฺยใช้ผู้อื่นให้สอน นี้ขึ้นตัดสินว่า เป็นอนาณตติกะ ตัวอย่างที่ ๒ สิกขาบทนี้ ถูกตามหลักที่ตั้งไว้นี้ ใช้ได้ แต่ใช้ในสิกขาบททั่วไปไม่ได้ จะอธิบายให้เห็นดังต่อไปนี้

การแนะนำสั่งสอนอย่างนี้ เป็นเหตุให้มีความสังเกตละเอียดละออดีเป็นประโยชน์อย่างหนึ่ง แต่ชะรอยท่านจะไม่ได้สอบสวนให้ทั่วทุกสิกขาบท จึงถือเอาเป็นหลักฐานที่แน่นอนสำหรับใช้ทั่วไปทุกสิกขาบทไม่ได้ เช่นสิกขาบทที่ ๔ แห่งสหธัมมิกวรรคว่า โย ปน ภิกฺขุ ภิกฺขุสฺส กุปิโต อนตฺตมโน ปหารํ ทเทยฺย ปาจิตฺติยํ แปลว่า ก็ภิกษุใดโกรธเคืองภิกษุ ภิกษุนั้นต้องปาจิตตีย์ ดังนี้ คำว่า ปหารํ ทเทยฺย ตีเองไม่มีคำว่าปหารํททาเปยฺยใช้ผู้อื่นให้ตีในบุพพสิกขาวรรณนา ท่านจึงว่าสิกขาบทนี้เป็นอนาณัตติกะ ให้ให้ตีไม่เป็นอาบัติ ฯ ใช้ในสิกขาบทนี้ไม่ได้ ไม่ตรงพระพุทธประสงค์ ฯ

จงพิจารณาตามสิกขาบทนี้ พระตีพระเอง พระผู้ถูกตีศีรษะแตก ใช้ให้คนอื่นตีพระนั้นก็ศีรษะแตก ได้ผลเท่ากัน ถ้าถือตามหลักที่ท่านตั้งไว้นี้ พระตีพระเองเป็นปาจิตตีย์ ใช้ให้คนอื่นตี ไม่เป็นอาบัติ ลดโทษเบาลงมา พระเฆี่ยนเด็กเอง

เป็นทุกกฏให้คนอื่นเฆี่ยน ไม่เป็นอาบัติ ข้อนี้ไม่ตรงใจความแท้ แม้แต่กฎหมายฝ่ายบ้านเมืองทำอย่างนี้ ก็มีโทษ จึงเห็นได้ว่า ตามหลักที่ตั้งไว้นี้ใช้ได้ไม่ทั่วไป ไม่ตรงตามทางของพระวินัย ส่วนที่ถูกตามสิกขาบทนี้ พระใดตีพระเองหรือใช้ให้คนอื่นตี พระนั้นต้องอาบัติปาจิตตีย์ ถ้าตีอนุปสัมบันเองหรือใช้ให้คนอื่นตี ต้องอาบัติทุกกฏ ขอนักวินัยพึงพิจารณาดูแล้ว ถือเอาแต่ส่วนที่ถูกตามใจความของพระพุทธบัญญัติ ฯ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

แว่นธรรม

เรื่องนิโรธ

๑. นิโรธ แปลว่า ดับ ไม่ได้เป็นชื่อพระนิพพานอย่างเดียว เป็นได้หลายอย่างคือเป็นธรรมดาของสิ่งที่ปรากฏอยู่ในโลก ตลอดถึงเรื่องราวในใจ ล้วนมีอาการเกิดขึ้นแล้วต้องดับไป เว้นไว้แต่พระนิพพาน มีพระบาลีในกึสุกะสูตรในสํยุตตนิกายสฬายตนวรรคหน้า ๒๓๘ ว่า ยงฺกิญฺจ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ก็มี ฯ

๒. นิโรธ เป็นกิริยาของสังขารทั้งหมด ที่เกิดปรากฏขึ้นแล้วย่อมดับไป ดังพระบาลีในมหาปรินิพพานสูตรในทีฆนิกายมหาวรรคหน้า ๑๘๑ ว่า อนิจฺจา วต สงฺขารา สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ อุปฺปาทวยธมฺมิโน มีความเกิดขึ้นแลเสื่อมไปเป็นธรรมดา อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ดังนี้ ต่างแต่ นิรุชฺฌนฺติ เป็นกิริยา นิโรธ เป็นนาม มูลเดิมก็เป็นศัพท์เดียวกัน ดังนี้ก็มี ฯ

๓. นิโรธ เป็นตามธรรมดาความจริงของนามรูป ดั่งพระบาลีในปัจจัยสูตรในสํยุตตนิกายนิทานวรรคหน้า ๓๑ ว่า นามรูปํ ภิกฺขเว อนิจฺจํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นามรูปไม่เที่ยง อันเหตุปรุงแต่งอาศัยปัจจัยเกิดขึ้นแล้ว ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมํ มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา ดั่งนี้ ก็มี ฯ

๔. นิโรธ เป็นไปตามธรรมดาความจริงของขันธ์ ๕ ดั่งพระบาลีวิปัสสนานัยในหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวง หน้า ๒๖๘ อันพระเถระผู้เป็นนักปราชญ์เลือกคัดเอามาจากพระบาลีในพระไตรปิฎกเรียบเรียงไว้ว่า รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ รูปเป็นอดีตหรือเป็นอนาคตหรือเป็นปัจจุบัน อนิจฺจํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ ไม่เที่ยง อันเหตุปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้นแล้ว ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมํ มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา แม้เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณอีก ๔ ขันธ์ ท่านก็แสดงโดยนัยเหมือนรูปขันธ์ ดั่งนี้ก็มี ฯ

๕. นิโรธ เป็นชื่อสมาบัติ คือ สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ ดังพระบาลีในจูฬเวทัลลสูตร ในมัชฌิมนิกายมูลปัณณาสก์หน้า ๕๔๑ ว่า สญฺญาเวทยิตนิโรธํ สมาปชฺชนฺตสฺส โข อาวุโส วิสาข ภิกฺขุโน ปฐมํ นิรุชฺฌติ วจีสงฺขาโร ตโต กายสงฺขาโร ตโตจิตฺตสงฺขาโรติ นางธัมมทินนาภิกษุณีตอบวิสาขะอุบาสกว่า ท่านวิสาขะ เมื่อภิกษุเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ วจีสังขารคือวิตกวิจารดับก่อน ต่อไปกายสังขาร คือลมอัสสาสะปัสสาสะดับ ต่อไปจิตตสังขาร คือสัญญาเวทนาดับ ดังนี้ก็มี ๆ

๖. นิโรธ เป็นธรรมดับปัจจัย ๑๒ มีอวิชชาเป็นต้น ดังพระบาลีในนฬมหากะสูตร ในสํยุตตนิกายนิทานวรรคหน้า ๗๗ ว่า อวิชฺชาย เตฺวว อเสสวิราคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ ก็เพราะอวิชชาดับปราศจากกิเลสเป็นเครื่องย้อมใจ ไม่มีส่วนเหลือนั้นแหละ สังขารจึงดับ สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ ชาตินิโรธา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นิรุชฺฌนฺติ เพราะชาติดับ ชรามรณะโสกะปริเทวทุกขโทมนสอุปายาสจึงดับ ดังนี้ก็มี ๆ

๗. นิโรธ เป็นชื่ออริยผลคือนิโรธอริยสัจ ดังพระบาลีในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ในสํยุตตนิกายมหาวารวรรคหน้า

๕๒๙ ว่า อิทํ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรโธ อริยสจฺจํ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อริยสัจคือทุกขนิโรธ ทุกข์ดับ นี้แลดังนี้ก็มี ฯ

๘. นิโรธ เป็นชื่อพระนิพพาน ดังพระบาลีในอัคคัปปสาทสูตร ในอังคุตตรนิกายจตุกกนิบาตหน้า ๔๔ ว่า มทนิมฺมทโน ปิปาสวินโย อาลยสมุคฺฆาโต วฏฺฏุปจฺเฉโท ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ ธรรมเป็นที่ย่ำยีความเมา (มีเมาลาภเป็นต้น) เป็นที่นำความกระหายในใจ (ดังกระหายน้ำ) ไปเสียให้พินาศ เป็นที่เพิกถอนความอาลัย (คือกามคุณ) เป็นที่ตัดวัฏฏะ (คือกิเลสวัฏ กรรมวัฏ วิบากวัฏ) ขาด เป็นที่สิ้นความอยาก (คือกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา) เป็นที่ปราศจากกิเลสเป็นเครื่องย้อมใจ (คือ ราคะ โทสะ โมหะ) เป็นที่ดับชื่อว่า นิพพาน ดังนี้ก็มี ฯ

ขอนักธรรมพึงพิจารณาตามพระบาลี ซึ่งนำมาสาธกเป็นหลักฐาน โดยนิทเทศนิโรธ ๘ ประการดังพรรณนามานี้ ฯ

แว่นธรรม

เรื่องนิโรธอริยสัจ

นิโรธอริยสัจไม่ใช่พระนิพพาน เพราะเป็นอริยผลเกิดจากอริยมรรค สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แบ่งเป็น ๒ คู่ คือทุกข์เป็นผล สมุทัยเป็นเหตุคู่ ๑ ฝ่ายข้างโลก ชาติ ภพ สังสารวัฏ นิโรธเป็นผล มรรคเป็นเหตุคู่ ๑ ฝ่ายข้างธรรมพ้นจากโลก ชาติภพสังสารวัฏ ปรากฏในพระสูตรเป็นอันมากมีธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเป็นต้น ฯ

อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้นเป็นสังขตธรรม นิโรธเป็นอริยผลเกิดจากอริยมรรคเป็นเหตุก็ต้องเป็นสังขตธรรม จะเป็นพระนิพพานซึ่งเป็นอสังขตธรรมไม่ได้ เพราะพระนิพพานไม่เป็นเหตุ แลพระนิพพานไม่เป็นผล ธรรมหรือสิ่งใดที่เป็นเหตุหรือที่เป็นผล ธรรมหรือสิ่งนั้นเกิดขึ้นแล้ว ต้องดับไป พระนิพพานไม่เป็นเหตุแลไม่เป็นผล จึงไม่มีอาการเกิด ไม่มีอาการดับ เพราะฉนั้น จึงเป็นเอกันตบรมสุข เป็นสุขอย่างยิ่งส่วนเดียว ไม่เจือปนระคนด้วยทุกข์เลย ฯ

ขอนักธรรมพึงพิจารณาตามเนื้อความดั่งแสดงมานี้ ฯ

แว่นธรรมวินัย

โอวาทปาฏิโมกข์ ๓ คาถากึ่ง

ในมหาปทานสูตร ทีฆนิกายมหาวรรค

เล่ม ๑๐ หน้า ๕๗

คาถาที่ ๑

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา
นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา
น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี
สมโณ โหติ ปรํ วิเหฐยนฺโต ฯ

คาถาที่ ๒

สพฺพปาปสฺส อกรณํ กุสลสฺสูปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนํ ฯ

คาถาที่ ๓

อนุปวาโท[1] อนุปฆาโต ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร
มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ ปนฺตญฺจ สยนาสนํ

กึ่งคาถา

อธิจิตฺเต อาโยโค เอตํ พุทฺธานสาสนนฺติฯ

---

๑. น อุปวาโท อนปวาโท ฯ อุปวทนํ โจทนํ อนุวาโทติ สมถกฺขนฺธกโยชนา หน้า ๓๘๙ ฯ อนุวทนฺตนํ อุปวาโท จโทนาติ อธิปฺปาโยติ สมถกฺขนฺธกโยชนา หน้า ๓๙๒ ฯ

แปลความ

๑. ความอดทน คือความทนทาน เป็นตะบะ (เครื่องเผาผลาญกิเลส) อย่างยิ่ง พระพุทธะทั้งหลายย่อมกล่าวพระนิพพานว่า เป็นธรรมอย่างยิ่ง บุคคลยังเบียดเบียนผู้อื่นเป็นปกติอยู่ ย่อมไม่ชื่อว่าบรรพชิตเลย บุคคลยังทำผู้อื่นให้ลำบากอยู่ ย่อมไม่ชื่อว่าสมณะเลย ฯ

๒ ความไม่ทำบาปทั้งปวง ความทำกุศลให้สมบูรณ์ ความทำจิตของตนให้ขาวรอบ คือบริสุทธิ์ นี่เป็นคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย ฯ

๓. ความไม่พูดเบียดเบียน ๑ ความไม่ทำการเบียดเบียน ๑ ความสำรวมในปาฏิโมกข์ ๑ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในภัตตาหาร ๑ ที่นอนที่นั่งอันสงัด ๑

กึ่ง ความหมั่นประกอบความเพียรในอธิจิต ๑ นี่เป็นคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย ฯ

ท่านว่า พระบรมศาสดาทรงแสดง ๓ คาถากึ่งนี้ ในท่ามกลางพระอริยสงฆ์องค์พระอรหันต์ ๑๒๕๐ องค์ เป็นจาตุรงคสันนิบาต ในวันพระจันทร์เพ็ญมฆมาส เวลาตะวันบ่าย ฯ

มีบาลีที่มาอีกแห่งหนึ่ง ในธรรมบท ขุททกนิกาย เล่ม ๒๕ หน้า ๓๙ ๓ คาถากึ่งเหมือนกัน แต่เรียงลำดับผิดกันดังนี้

๑. สพฺพปาปสฺส อกรณํ กุสลสฺสูปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนํ ฯ

๒ ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา
นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา
น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี
สมโณ โหติ ปรํ วิเหฐยนฺโต ฯ

๓ อนูปวาโท อนูปฆาโต ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร
มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ ปนฺตญฺจ สยนาสนํ
กึ่ง อธิจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธานสาสนํ ฯ

มติของข้าพเจ้าว่า พระบรมศาสดาตรัสคาถาเดียวเท่านั้นมีความว่า สพฺพปาปสฺส อกรณํ เป็นต้น เพราะทรงย่อย่นสกลพุทธศาสนาทั้งสิ้น บรรจุลงในคาถาเดียวนี้มีใจความ ๓ ข้อ ซึ่งเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา เป็นสรรพสามัญญานุสาสนีสั่งสอนทั่วไปในบรรพชิตแลคฤหัสถ์ทั้งสตรีบุรุษ บาทสุดท้ายคาถานั้นตรัสกระหน่ำว่า เอตํ พุทฺธานสาสนํ ๓ ข้อนี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธะทั้งหลาย คาถานอกนั้นนักปราชญ์เดิม

เข้าในภายหลัง ถ้าตรัสคราวเดียวกันทั้ง ๓ คาถากึ่ง นับเป็นข้อ ๆ ได้ ๑๓ ข้อ ก็ไม่เรียกว่าย่อนัก อนึ่ง ทำไมพระองค์ต้องตรัส เอตํ พุทฺธ นสาสนํ ถึง ๒ ครั้งในคราวเดียวกัน เอาไว้ตรัสในที่สุดจบหนเดียวดีกว่า ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ครั้งที่ทรงแสดงนั้นเป็นตอนแรกตรัสรู้ใหม่ ๆ พระสงฆ์ที่เข้าประชุมนั้น ล้วนแต่เป็นพระอรหันต์ ยังไม่ปรากฏว่า พระรูปไหนประพฤติผิดเป็นเหตุให้พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบท เมื่อสิกขาบทไม่มีปาฏิโมกข์ก็ไม่มี แต่ในคาถาที่ ๓ ทำไมจึงมีคำว่า ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร (ความสำรวมในปาฏิโมกข์ ๑) เพราะฉะนั้นข้อนี้จึงเป็นพยานให้เห็นชัดว่า นักปราชญ์เติมเข้าอีกภายหลัง ครั้งที่ทรงบัญญัติสิกขาบทรวบรวมเข้าเป็นปาฏิโมกขสังวรศีล ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติเฉพาะภิกษุบริษัทเท่านั้นไม่ทั่วไปในบริษัทอื่น ฯ

อนึ่ง ในตอนต้นทรงสั่งสอนสาวกให้ได้บรรลุมรรคผลมีพระปัญจวัคคีย์เป็นต้น แล้วก็ทรงส่งท่านเหล่านั้นไปในทิศานุทิศ ไม่ให้ไปร่วมทางเดียวกัน ๒ องค์ ด้วยพระพุทธประสงค์ให้ประกาศศาสนา ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ประชาชนได้มากในที่นั้น ๆ ตามแต่ใครจะประกาศ ไม่ปรากฏว่า มีพระพุทธโอวาทกำหนดระเบียบให้สั่งสอนข้อไหน มีใจความอย่าง

ไร ต่อมาเมื่อทรงเห็นว่า มีสาวกแลมีผู้ศรัทธาเลื่อมใสมากขึ้น สมควรจะมีระเบียบหลักธรรมที่เป็นข้อมุ่งหมาย ซึ่งเป็นดุจแผนที่ของผู้สั่งสอนแลผู้ปฏิบัติตาม เมื่อถึงคราวประชุมใหญ่ในวันมาฆปุณณมี จึงได้ทรงแสดงหลักธรรมที่เป็นหัวใจพระศาสนา คือโอวาทปาฏิโมกข์ เพื่อสาวกเหล่านั้นจะได้ทรงจำไว้เป็นบรรทัดแลสั่งสอนบรรพชิตคฤหัสถ์ให้ปฏิบัติตามในทางเดียวกัน ไม่ให้ลักลั่นแตกแยกผิดกันไป ฯ

ในหัวใจพระศาสนา ๓ ข้อนั้น ข้อที่ ๑ ความไม่ทำบาปทั้งปวงเป็นปหานะ ละความไม่ดี ข้อที่ ๒ ความทำกุศลให้สม-บูรณ์เป็นภาวนา เจริญความดี ข้อที่ ๓ ความทำจิตของตนให้ขาวรอบคือบริสุทธิ์ เป็นภาวนาเจริญความดี ย่อตามพระพุทธภาษิตปหานภาวนาสูตรในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต เล่ม ๒๐ หน้า ๗๔ ซึ่งตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายในตอนหลัง ทรงย่อข้อปฏิบัติในพระศาสนาทั้งสิ้นลงเป็น ๒ คือ ปหานะ ๑ ภาวนา ๑ ดังนี้ โดยนัยนี้ แม้ธรรมมีขันติเป็นต้นใน ๒ คาถากึ่งที่เติมเข้านั้นก็ย่อเข้าในปหานะ ๑ ภาวนา ๑ ในหัวใจพระศาสนา ๓ ข้อนั้นได้ทั้งหมด ฯ

พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก เป็นคุณแก่โลกมากอย่างประเสริฐยิ่งใหญ่ ก็คือมากอย่างทรงแสดง ธรรมทรงบัญญัติ

วินัย ให้สัตวโลกประพฤติตามได้ประโยชน์ทั้ง ๓ คือประโยชน์ชาตินี้ ๑ ประโยชน์ชาติหน้า ๑ ประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน ๑ ด้วยข้อปฏิบัติที่รวมอยู่ในหัวใจพระศาสนา ๓ ข้อในคาถาเดียวนี้ ฯ

ประโยชน์ชาตินี้ ๔

๑. อุฏฺฐานสมฺปทา สมบูรณ์ด้วยความหมั่นแสวงหาทรัพย์สมบัติในทางสุจริต แลแสวงหาศิลปศาสตร์เป็นต้น นี้สงเคราะห์เข้าในภาวนาหัวใจศาสนา คือกุสลสฺสูปสมฺปทา ข้อที่ ๒ ผู้หมั่นเช่นนี้ย่อมละความเกียจคร้าน แลการทุจริตเป็นต้น นี้สงเคราะห์เข้าในปหานะหัวใจศาสนา คือ สพฺพปาปสฺส อกรณํ ข้อที่ ๑ ฯ

๒. อารกฺขสมฺปทา สมบูรณ์ด้วยการรักษาทรัพย์ที่หามาได้ไม่ให้ตกเรี่ยเสียหายหรือรักษาหน้าที่กิจการไม่ให้ขาดตกบกพร่องเสื่อมทราม นี้สงเคราะห์เข้าในภาวนาหัวใจศาสนาข้อที่ ๒ ผู้ทำได้เช่นนี้ย่อมละความประมาทเผลอเรอเลินเล่อ นี้สงเคราะห์เข้าในหัวใจศาสนาข้อที่ ๑ ฯ

๓. กลฺยาณมิตฺตตา ความเป็นผู้มีมิตรสหายดี คือเลือกคบแต่คนดีเป็นบัณฑิตเป็นมิตรสหาย จะได้ช่วยแนะนำ

ตักเตือน ช่วยทำกิจการ ช่วยปรึกษาหารือ ช่วยพยุงตนให้เป็นคนดี มีหลักมงคลสูตรว่า ไม่คบพาล คบแต่บัณฑิต เป็นอุดมมงคล ตั้งตนได้ เป็นหลักฐานมั่นคงไม่ล่มจม นี้สงเคราะห์เข้าในภาวนา หัวใจศาสนาข้อที่ ๒ ผู้เช่นนี้ย่อมละมิตรสหายที่เป็นพาลไม่ดี นี้สงเคราะห์เข้าในปหานะ หัวใจศาสนาข้อที่ ๑ ฯ

๔. สมชีวิตา ความเลี้ยงชีวิตแต่พอดีแก่กำลังทรัพย์ของตน คือไม่เหนียวแน่นจนฝืดเคืองนัก แลไม่ใจใหญ่ใจง่ายฟูมฟายเหลือเกินนัก นี้สงเคราะห์เข้าในภาวนาหัวใจศาสนาข้อที่ ๒ ผู้เช่นนี้ย่อมละความเหนียวแน่นจนเกินเหตุ และละความสุรุ่ยสุร่ายฟูมฟายจนเกินควร นี้สงเคราะห์เข้าในปหานะหัวใจศาสนาข้อที่ ๑ ฯ

อธิบายหัวใจศาสนาข้อที่ ๓ เรื่องประโยชน์ชาตินี้ ผู้ประพฤติตามประโยชน์ชาตินี้ ข้อที่ ๑ บริบูรณ์ ย่อมเพียบพูนด้วยความร่มเย็นเป็นสุขสำราญ มีจิตใจเบิกบานแช่มชื่นแจ่มใส ไม่ต้องวิตกเป็นทุกข์เดือดร้อน เพราะการเกียจคร้านแล้วต้องยากจนค่นแค้น เพราะแสวงหาทรัพย์ในทางทุจริต แล้วต้องถูกจองจำทำโทษ และเพราะไม่หมั่นเล่าเรียนศึกษาแล้วต้องโง่

เขลาเบาปัญญา ฯ ผู้บำเพ็ญประโยชน์ชาตินี้ ข้อที่ ๒ ย่อมมีใจไม่ขุ่นข้องรุ่มร้อน เพราะไม่รักษาทรัพย์ที่หามาได้ให้เรียบร้อยสาบสูญเสียหายไป แล้วต้องเสียใจเสียดายอาลัยเศร้าโศก ฯ ผู้บำเพ็ญประโยชน์ชาตินี้ข้อที่ ๓ ย่อมมีใจร่มเย็นเป็นสุข ไม่ต้องทุกขภัยเดือดร้อน เพราะการคบคนไม่ดีเป็นมิตรสหาย ซึ่งเป็นเหตุทำตนให้ปั่นป่วนเลวทรามลง แลทำลายสกุลวงศ์ให้เสื่อมเสียตกต่ำ ตลอดถึงทรัพย์สมบัติบริษัทบริวาร ฯ ผู้บำเพ็ญประ-โยชน์ชาตินี้ข้อที่ ๔ ย่อมมีใจเบิกบาน ไม่เร่าร้อน เพราะการใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย จนทำให้ยากจนขัดสนเป็นหนี้สินเขาได้รับความทุกข์ยาก ฯ ผู้บำเพ็ญประโยชน์ชาตินี้บริบูรณ์ดีทั้ง ๔ อย่างเป็นทางดำเนินให้ตั้งตัวได้เป็นหลักฐานมั่นคง ดำรงวงศ์สกุลให้เจริญรุ่งเรืองยืนนาน มีความสุขสำราญร่มเย็นไปจนตลอดชาติ โดยผาสุขสวัสดิ์เย็นดีใจสบายดี ไม่เดือดร้อนสะดุ้งกลัวหวาดหวั่นต่อภัยเวร นี้สงเคราะห์เข้าในภาวนาหัวใจศาสนาคือ สจิตฺตปริโยทปนํ ข้อที่ ๓ โดยปริยาย คือโดยอ้อม ฯ ผู้ปฏิบัติประโยชน์ชาตินี้ ๔ อย่าง ต้องประพฤติอนุโลมตามหัวใจพระศาสนา ๓ ข้อดั่งกล่าวมา ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ต่อนี้ทรงสั่งสอนให้ละอบายมุขเหตุเครื่องฉิบหาย ๔ อย่าง คือความเป็นนักเลงหญิง ๑ เป็นนักเลงสุรา ๑ เป็นนักเลงเล่นการพนัน ๑ คบคนชั่วเป็นมิตร ๑ ฯ

อันประโยชน์ชาตินี้มีเวลาน้อยเพียงราว ๑๐๐ ปีเท่านั้น ตายแล้วเอาอะไรไปไม่ได้ ผู้ไม่ประมาทควรหาโอกาสทำประโยชน์ชาติหน้า ซึ่งมีกาลเวลามากกว่าชาตินี้มากมาย พึงรีบขวนขวายบำเพ็ญประโยชน์ชาติหน้าให้บริบูรณ์ ก็จะเพิ่มพูนประโยชน์แลความสุขให้กว้างขวางประณีตยิ่งขึ้น ฯ

ประโยชน์ชาติหน้า ๔

๑. สทฺธาสมฺปทา สมบูรณ์ด้วยความเชื่อ คือเชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริงแท้ถูกตรงไม่ผิด ทรงสั่งสอนก็ไม่ผิด จะได้ไม่ลังเลสงสัย ตั้งใจฟังคำสอนกำหนดจดจำ นำไปตรึกตรองตามคลองธรรม ชื่อว่าตถาคตโพธิสัทธา ๑ เมื่อสาธุชนตรึกตรองรู้จริงตามเหตุผล ก็ทำตนให้เกิดความเชื่อกรรมแลผลของกรรมชัดเจนว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ก็จะมั่นใจรีบทำความดี เกรงกลัวหลีกหนีไม่ทำความชั่ว เพราะเชื่อชัดว่ามีกรรมที่ทำเป็นของตัว เรียกว่ากัมมัสสกตาสัทธา ๑ ศรัทธา ๒ นี้เป็นประเภทใหญ่ กัมมสัทธา เชื่อกรรม ๑ วิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม ๑

อีก ๒ นี้เป็นประเภทน้อย ย่อมมีอยู่ในกัมมัสสกตาสัทธานั้นเอง ความทำศรัทธาให้มีขึ้นพร้อมมูลเรียกว่าสัทธาสัมปทา สงเคราะห์เข้าในภาวนาหัวใจศาสนาข้อที่ ๒ เมื่อความเชื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมละอัสสัทธิยะความไม่เชื่อ หรือละความเชื่องมงายไม่มีเหตุผลเสียได้ สงเคราะห์เข้าในปหานะหัวใจศาสนาข้อที่ ๑ ฯ

๒. ผู้เชื่อถูกต้องแน่วแน่เช่นนี้แล้ว จึงบำเพ็ญ สีลสมฺปทา ความสมบูรณ์ด้วยศีลข้อที่ ๒ ความรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์ดี เรียกว่าสีลสัมปทา สงเคราะห์เข้าในภาวนา หัวใจศาสนาข้อที่ ๒ เมื่อมีศีลบริสุทธิ์ดีแล้ว ก็ละทุศีล ศีลขาด ไม่มีศีลเสียได้ สงเคราะห์เข้าในปหานะหัวใจศาสนาข้อที่ ๑ ฯ

๓. ผู้มีศีลไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยกายวาจา ชื่อว่าให้เขาพ้นทุกขภัยเป็นสุขอย่าง ๑ พึงมีใจแผ่เผื่อเจือจานให้เขาเป็นสุข ด้วยการให้ข้าวให้น้ำเป็นต้นอย่าง ๑ จึงบำเพ็ญจาคสมฺปทา ความสมบูรณ์ด้วยการบริจาคข้อที่ ๓ ฯ ถ้าในหมวดธรรมอันหนึ่งมีทานด้วยจาคะด้วย ทานประสงค์ให้เฉพาะ เช่นมารดาบิดาให้สิ่งของแก่บุตร เมื่อสังคหวัตถุท่านองแผ่พรหมวิหาร ส่วนจาคะประสงค์สละให้ไม่เฉพาะ เช่นให้แก่คนทั่วไปที่น่าสงสารไม่หวังตอบแทน ท่านองแผ่อัปปมัญญาภาวนา ถ้าใน

หมวดธรรมอันหนึ่งมีแต่ทานอย่างเดียว ทานประสงค์ให้ในหน้าที่ทานด้วย ให้ในหน้าที่จาคะด้วย ในประโยชน์ชาติหน้านี้มีแต่จาคะอย่างเดียวไม่มีทาน เพราะว่าทานเป็นอันเชื่อว่ามีแล้วในประโยชน์ชาตินี้ คือผู้บำเพ็ญประโยชน์ชาตินี้ เมื่อแสวงหาทรัพย์ได้มาแล้ว คงสนองคุณมารดาบิดาให้บุตรภรรยาสามีบริวาร อุปการแก่กัลยาณมิตรสหายแลชาวบ้านใกล้เรือนเคียงนี้จัดเป็นทาน ฯ ทานสู้จาคะไม่ได้ จาคะสูงกว่าประณีตกว่า จาคะนั้นมีที่มา ๒ อย่าง สละภายนอกอย่าง ๑ สละภายในอย่าง ๑ สละภายนอกคือสละสิ่งของข้าวน้ำเป็นต้น สละภายในคือสละอกุศลบาปกรรมความชั่วเป็นต้นที่เกิดขึ้นในใจ ฯ อนึ่งนักปราชญ์แต่ก่อนแสดงการสละให้ภายนอก ๓ อย่าง ตามพระวินัยพระสูตรพระปรมัตถ์ สละให้ปัจจัย ๔ คือผ้า ๑ อาหาร ๑ ที่อยู่ ๑ ยา ๑ เรียกว่าสละให้ตามพระวินัย สละให้ทานวัตถุ ๑๐ คือ ข้าว ๑ น้ำ ๑ ผ้า ๑ ยานพาหนะ ๑ ดอกไม้ ๑ ของหอม ๑ เครื่องลูบทา ๑ ที่นอน ๑ ที่พัก ๑ เครื่องโคมไฟ ๑ เรียกว่าสละให้ตามพระสูตร สละให้รูป ๑ เสียง ๑ กลิ่น ๑ รส ๑ ของเย็นร้อนอ่อนแข็ง ๑ สิ่งที่รู้ด้วยใจเช่นธรรมแลวิชา ๑ เรียกว่าสละให้ตามพระปรมัตถ์ ทานวัตถุ ๑๐ นั้น เดิมเป็นของศาสนาพราหมณ์ เขาขอกัน

เป็นเศรษฐีเกินประมาณ อาจให้ถึงสึกหรอยากจน เช่นของ เพชรพลอยทองเงินไร่นาช้างม้าทาสชายหญิงเป็นต้น สิ่งละมากๆ ถ้าไม่ให้ ก็แช่งสาปเอาล้มตายเดือดร้อนที่สุดพระพุทธเจ้าจึง ทรงเปลี่ยนเป็นทานวัตถุในศาสนานี้ พอสมควรพอประมาณฯ แต่จาคะในที่นี้ทรงแสดงอย่างทาน ฯ การทำจาคะให้มีขึ้นพร้อม มูลเรียกว่าจาคสัมปทา สงเคราะห์เข้าในภาวนาหัวใจศาสนา ข้อที่ ๒ ผู้เช่นนี้ย่อมละความตระหนี่เหนียวแน่นแลความโลภ เป็นต้นเสียได้ สงเคราะห์เข้าในปหานะหัวใจศาสนาข้อที่ ๑ ฯ

๔. ผู้จะทำศรัทธาศีลจาคะให้บริบูรณ์ดีได้ ต้องอาศัย ปัญญา พระบรมศาสดาจึงตรัส ปญฺญาสมฺปทา ความสมบูรณ์ ด้วยปัญญาเป็นข้อที่ ๔ ศรัทธามีในที่ใดต้องมีปัญญากำกับ ด้วยในที่นั้น เพื่อไม่ให้เชื่อผิดๆ งมงายไม่มีเหตุผล เพราะฉะนั้น ความเชื่อว่ามีกรรมเป็นของตน เรียกว่ากัมมัสสกตาสัทธา ๑ ปัญญารู้ว่ามีกรรมเป็นของตน เรียกว่ากัมมัสสกตาญาณ ๑ ทั้ง ๒ นี้จึงต้องมีประกอบเป็นคู่กันร่ำไป เมื่อรู้แลเชื่อชัดอย่างนี้แล้ว การเบียดเบียนผู้อื่นด้วยกายวาจา ก็รู้ชัดชื่อว่าเหมือนทำให้แก่ ตัวเอง จึงคิดงดเว้นการเบียดเบียนด้วยกายวาจาสำเร็จเป็นศีล ทำให้ผู้อื่นเป็นสุข เพราะเลิกเบียดเบียนเขาทาง ๑ การแบ่ง

เฉลี่ยข้าวน้ำเป็นต้นสละให้ผู้อื่นกินอยู่ใช้สอยเป็นสุข ก็รู้ชัดเชื่อว่าเหมือนทำให้แก่ตัวเอง จึงตั้งใจสละแบ่งปันสิ่งของข้าวน้ำให้ผู้อื่นเป็นสุขกายสบายใจสำเร็จเป็นจาคะ ทำให้ผู้อื่นเป็นสุข เพราะช่วยทำนุบำรุงเขาอีกทาง ๑ ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา จึงเป็นเหตุช่วยศีลช่วยจาคะให้สำเร็จอย่างนี้ ได้ในบาลีว่า (สทฺธา สาธุ ปติฏฺฐิตา) ความเชื่อตั้งมั่นแล้วยังประโยชน์ให้สำเร็จ ๆ ในธรรม ๔ คือ ศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา นี้ปัญญาช่วยอุดหนุนทั้งศรัทธาทั้งศีลทั้งจาคะ จึงประเสริฐสุดกว่าธรรมทั้ง ๓ ต้องตามสุภาษิตว่า (ปญฺญา หิ เสฏฺฐา กุสลา วทนฺติ) คนฉลาดกล่าวว่า ปัญญานั้นแหละประเสริฐสุด ปัญญาในประโยชน์ชาติหน้า ประสงค์เอาความฉลาดรู้ถูกตรงตามคติธรรมดา คือรู้ว่าสิ่งที่ผสมด้วยธาตุต่าง ๆ เป็นสังขาร เช่นคนสัตว์บ้านเรือนสิ่งของทั้งหมดทั้งในโลกทั้งในธรรม ได้จริงอยู่ ๒ อย่าง คือเกิดขึ้นอย่าง ๑ ดับไปอย่าง ๑ สิ่งใดเกิด สิ่งนั้นต้องดับ สมกับว่า ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ สิ่งใดมีความเกิดเป็นธรรมดา สิ่งนั้นล้วนมีความดับเป็นธรรมดา สิ่งที่เกิดแล้วไม่ดับไม่มีหาไม่ได้หมดทั้งโลก นี้เป็นปัญญาสูงประณีตกว่าปัญญาในโลก ปัญญาในโลกเป็นแต่เพียงฉลาดรู้ทำมาหา-

กินรักษาตนให้พ้นจากทุกขภัย ได้ความสุขไปตลอดชาติหนึ่งเท่านั้น ปัญญามีชื่อ ๔ อย่าง คืออุทยัตถคามินีปัญญา ปัญญาพิจารณาความเกิดขึ้น แลความดับไปแห่งสังขาร ๑ อริปัญญา ปัญญาประเสริฐอย่าง ๑ นิพเพธิกปัญญา ปัญญาสามารถชำแรกเจาะแทงกิเลสอย่าง ๑ สัมมาทุกขักขยคามินีปัญญา ปัญญาดำเนินไปยังความสิ้นทุกข์โดยชอบอย่าง ๑ ความทำปัญญาให้เกิดมีขึ้น เรียกว่าปัญญาสัมปทาสงเคราะห์เข้าในหัวใจศาสนาข้อที่ ๒ ผู้เช่นนี้ย่อมละความไม่รู้ความเขลาเสียได้ สงเคราะห์เข้าในปหานะหัวใจศาสนาข้อที่ ๑ ฯ

ผู้ทำประโยชน์ชาติหน้าให้บริบูรณ์ดี ยังได้ช่วยพยุงประโยชน์ชาตินี้ ให้เป็นหลักฐานมั่งคงขึ้นด้วย เพราะมีศรัทธาไม่เชื่องมงาย ก็ไม่พลาดพลั้ง เพราะมีศีลไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยกายวาจา ก็ไม่มีใครอาฆาตพยาบาทจองเวร เพราะมีจาคะใจเมตตากรุณาสละให้ข้าวน้ำสิ่งของแผ่เผื่อเจือจานก็ทำให้ผู้อื่นรักใคร่ไม่เป็นศัตรู เช่นเป็นรั้วเป็นกำแพงป้องกัน เพราะมีปัญญารู้ถูกตามคติธรรมดา ก็สามารถรักษาตัวครอบครัวบริษัทบริวารเป็นหลักฐานมั่งคงเรียบร้อยยิ่งขึ้นอีก ผู้นั้นบำเพ็ญประโยชน์ชาติหน้า ๔ ข้อบริบูรณ์แล้วก็มีใจผ่องแผ้วชื่นแช่ม

แจ่มใสดียิ่งกว่าใจในเวลาทำประโยชน์ชาตินี้ นี่สงเคราะห์เข้าในภาวนาหัวใจศาสนาข้อที่ ๓ โดยปริยาย คือโดยอ้อมฯ ผู้ปฏิบัติประโยชน์ชาติหน้า ๔ อย่าง ต้องประพฤติอนุโลมตามหัวใจพระศาสนา ๓ ข้อ ดังกล่าวมาด้วยประการฉะนี้ ฯ ประโยชน์ชาตินี้ ๔ อบายมุข ๔ ประโยชน์ชาติหน้า ๔ มาในพยัคฆปัชชสูตรในอังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต เล่ม ๒๓ หน้า ๓๓๓ ฯ

การบำเพ็ญประโยชน์ชาตินี้ชาติหน้า ว่าโดยมากสำเร็จด้วยอัตตาธิปไตย เอาตัวเป็นใหญ่ แลโลกาธิปไตยเอาโลกเป็นใหญ่ คือตัวชอบใจทำ ก็ทำ ตัวไม่ชอบใจทำ ก็ไม่ทำหรือโลกนิยมทำกัน ก็ทำตามเขา เขาไม่นิยมไม่ทำก็ไม่ทำตามเขา หรือทำประโยชน์ทั้ง ๒ นั้นด้วยความปรารถนาตั้งใจจะได้ชื่อเสียงเกียรติคุณเป็นต้นในชาตินี้ แลทำด้วยความปรารถนาจะไปเกิดในสถานที่ดีมั่งมีศรีสุขสนุกสบายในชาติหน้า ซึ่งล้วนยินดีเกี่ยวข้องอยู่ในความวนเวียนทั้งนั้น ไม่เป็นธัมมาธิปไตย มีธรรมเป็นใหญ่ สาธุชนบำเพ็ญประโยชน์ชาตินี้ ชาติหน้าบริบูรณ์ ทราบความจริงดังนี้แล้ว ควรไม่ประมาท หาโอกาสบำเพ็ญปรมัตถประโยชน์ยอดสุขยิ่งขึ้นไป อันเป็นธัมมาธิปไตยแลอยู่ในวิสัยที่มนุษย์ทั้งสตรีบุรุษสามารถทำได้ ถ้าทำได้แล้ว

ก็เป็นหมดกิจสิ้นธุระไม่ต้องทำอะไรอีกต่อไป ได้ประสพสุขอย่างยิ่งส่วนเดียว ไม่มีทุกข์เจือปน ฯ

ปรมัตถประโยชน์

สาธุชนผู้บำเพ็ญปรมัตถประโยชน์พึงพิจารณาดู เช่น คนโลภอยากได้ของเขาแล้วลักฉ้อ คนโกรธแล้วทุบตีฆ่าฟัน คนหลงเห็นผิดเป็นชอบแล้ว ทำผิดอย่างนั้น ด้วยกาย วาจา ต้องรับอาชญาถูกจองจำทำโทษ เสียทรัพย์สมบัติชื่อเสียงสกุล-วงศ์ ล่มจมตั้งตนไม่ได้ในโลก เพราะโทษอย่างหยาบที่ล่วงด้วยกายวาจา เสื่อมเสียประโยชน์ในชาตินี้ คนมีใจโลภโกรธหลงครอบงำทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว ไม่มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ในเวลาใด ตายไปในเวลานั้นก็ไปทุคติ เพราะโทษอย่างกลางที่เกิดในใจ ไม่ได้ล่วงออกมาถึงกายวาจา เสื่อมเสียประโยชน์ชาติหน้า คนไม่มีศีลไม่มีสมาธิไม่มีปัญญา รู้เท่าตามความจริงแล้ว เห็นผิดหลงยึดมั่นถือมั่น ก็ไม่พ้นทุกข์ ไม่บรรลุถึงความบริสุทธิ์หมดจดรอบคอบ เพราะโทษอย่างละเอียด คือความไม่รู้เท่าตามจริง ซึ่งเป็นรากเหง้าต้นเดิมเริ่มแรกของโทษทั้ง ๒ ก็เสื่อมเสียปรมัตถประโยชน์ ฯ

เมื่อทราบความจริงอย่างนี้แล้ว ผู้บำเพ็ญปรมัตถประ-โยชน์ไม่มุ่งมาดปรารถนาอะไรหมด เห็นโทษแล้วตั้งใจจะพ้น

โทษทั้ง ๓ อย่างเท่านั้น ในชั้นต้นจะพ้นโทษอย่างหยาบ ถ้าเบ็นคฤหัสถ์ก็ให้รักษาศีล ๘ อุโบสถ หรือศีล ๘ อริยมรรค[1]คือเว้นวจีทุจริต ๔ กายทุจริต ๓ มิจฉาชีวะ ๑ รวมเบ็น ๘ ถ้าเบ็นเณรก็รักษาศีล ๑๐ กับศีลอริยมรรค ถ้าเบ็นพระก็รักษาศีลปาฏิ-โมกข์ ซึ่งพร้อมมูลด้วยศีลอริยมรรค ทำให้ศีลบริสุทธิ์บริบูรณ์ดี ไม่ให้ขาดตกบกพร่องก็พ้นโทษอย่างหยาบได้ ฯ

เมื่อพ้นโทษอย่างหยาบได้ความบริสุทธิ์ชั้นต้นแล้ว ก็หมั่นมีสติตั้งใจไว้ในสมถกรรมฐาน ๔๐ บทใดบทหนึ่ง หรือตั้งสติเพ่งดูกายใจแยกเบ็นนามรูป ขันธ์ ๕ อายตนะ ๖ ใจพ้นจากความรักความโกรธความหลงในขณะใด ใจก็เบ็นสมาธิในขณะนั้น ย่อมพ้นจากโทษอย่างกลางที่เกิดในใจ คือรักโกรธหลง ฯ

เมื่อพ้นโทษอย่างกลางได้ความบริสุทธิ์ชั้นท่ามกลางแล้ว ก็พิจารณาด้วยบัญญาต่อสมาธิไป คือเพ่งใจเบ็นสมาธิในข้อใด ก็พิจารณาข้อนั้นด้วยบัญญา เช่นเพ่งดูนามรูป ใจเบ็นสมาธิอยู่ที่นามรูป ก็พิจารณานามรูปด้วยบัญญาว่า หมดทั้งโลกนี้ย่อลงเบ็นนาม ๑ รูป ๑ นามรูปนี้เบ็นทุกข์ เพราะประกอบด้วยเกิดแก่ตายอยู่เสมอ ทั้งหลับตื่นเดินยืนนั่งนอน ลางคราว

๑, อาชีวัฏฐมกศีล ศีลมีอาชีวะเบ็นที่ ๘ ฯ

ก็เกิดความเจ็บไข้เพิ่มเข้าอีกด้วย หรือพิจารณาว่า นามรูปนี้ไม่เที่ยงอยู่ร่ำไป เป็นทุกข์ทนไม่ได้ต้องแปรปรวนอยู่ทุกเมื่อ เป็นอนัตตาไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาอ้อนวอนขอร้องของใคร ไม่มีเราเขาสัตว์คนตัวตน มีแต่นามรูปเท่านั้นแท้ๆอยู่เป็นนิตย์ เมื่อจิตรู้ชัดเจนตามจริงอย่างนี้แล้ว นามรูปเป็นทุกข์เกิดแก่เจ็บตายก็ไม่มี อยากผืนความจริงให้เป็นสุข นามรูปไม่เที่ยงก็ไม่มีอยากผืนให้เที่ยง นามรูปแปรปรวนไป ก็ไม่มีอยากผืนไม่ให้แปรปรวนไป นามรูปบังคับไม่ได้ ก็ไม่มีอยากผืนบังคับบัญชา นามรูปมีแต่ ๒ เท่านั้น ก็ไม่มีความเห็นผิดว่า เป็นเราออกรับสุขทุกข์แทนนามรูปผิดความจริงเป็น ๓ เป็น ๔ ไป เมื่อฝึกหัดอบรมมากขึ้นจนใจเห็นชัดตรงเท่ากับความจริง ใจยอมตามความจริงราบสนิท ไม่ทุ่มเถียงโต้แย้งคัดค้าน ก็เป็นพวกเดียวกันกับความจริง ไม่เป็นข้าศึกศัตรูกันเหมือนแต่ก่อน เช่นนี้ก็หมดทุกข์เดือดร้อน ทั้งเดินยืนนั่งนอนทุกอิริยาบถ ความกำหนดรู้เท่าตามความจริงเกิดขึ้น กำจัดความไม่รู้เท่าเสีย เกิดความเห็นชอบ กำจัดความเห็นผิดเสียในขณะใด ก็เป็นปัญญาในขณะนั้น ย่อมพ้นจากโทษอย่างละเอียด คือความไม่รู้เท่าตามความจริง ฯ

ศีลบริสุทธิ์รักษากายวาจาให้สะอาดแล้วเป็นอันช่วยอบรมสมาธิ เพราะป้องกันจิตไม่ให้หยาบออกมาถึงกายวาจา

จิตเป็นสมาธิแน่วแน่แล้ว เป็นอันช่วยอบรมปัญญา เพราะสงบความรักโกรธหลง ซึ่งเป็นดุจผ้าบังปัญญา หรือคนไม่วิ่งหยุดนิ่งดูก็จะเห็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ตรงหน้าได้ตามจริง ปัญญาเกิดขึ้นเป็นอันอบรมจิตให้ฉลาดรู้เท่าทันตรงกับความจริง กำจัดความเขลาไม่รู้เท่าเห็นผิดคิดวิปลาสจำผิด ให้จิตพ้นจากอาสวะคือกิเลสที่ดื่มดองใจมานานทั้ง ๓ ตามพระพุทธภาษิตว่า สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสํโส เป็นต้น ความว่า สมาธิอันศีลอบรมแล้วย่อมมีผลานิสงส์ใหญ่ ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้ว ย่อมมีผลานิสงส์ใหญ่ จิตอันปัญญาอบรมแล้ว ย่อมพ้นได้โดยชอบแท้จริงจากอาสวะ คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะดังนี้ ฯ

ความทำไตรสิกข คือศีลสมาธิปัญญาให้มี ให้เป็นขึ้น สงเคราะห์เข้าในภาวนาหัวใจศาสนาข้อที่ ๒ เมื่อศีลสมาธิปัญญามีบริบูรณ์แล้ว ละกิเลสอย่างหยาบอย่างกลางอย่างละเอียดได้ สงเคราะห์เข้าในปหานะหัวใจศาสนาข้อที่ ๑ เมื่อกิเสลอย่างหยาบอย่างกลางอย่างละเอียดไม่มีแล้ว จิตก็ผ่องแผ้วบริสุทธิ์สะอาด ปราศจากโทษมลทินรอบคอบทั่วไป สงเคราะห์เข้าในภาวนาข้อที่ ๓ ว่า สจิตฺตปริโยทปนํ ความทำจิตของตนให้ขาว

รอบคือบริสุทธิ์ โดยนิปปริยาย คือโดยตรง ฯ ผู้ปฏิบัติปรมัตถประโยชน์ คือไตรสิกขาศีลสมาธิปัญญา ต้องประพฤติตามหัวใจพระศาสนา ๓ ข้อดั่งกล่าวมา ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ในประโยชน์ ๓ นั้น ประโยชน์ชาตินี้ไม่สำคัญนัก เพราะมารดาบิดาครูบาอาจารย์ก็สั่งสอนกันอยู่แล้วทั่วทั้งโลกแม้ประโยชน์ชาติหน้าเล่า ถ้ายกปัญญาสัมปทาเสียก็ไม่สำคัญอีก เพราะนักปราชญ์วิญญูชนแม้ในคราวนอกพุทธกาลมีอรกะศาสดาเป็นต้น ก็แนะนำสั่งสอนประชาชนให้ประพฤติดีมีเมตตา กรุณาให้ทานรักษาศีล ตายแล้วไปสุคติได้ประโยชน์ทั้ง ๒ นี้ถึงพระพุทธเจ้าไม่มีในโลก ก็มีผู้สอนแลทำตามแล้วบรรลุได้แต่ปรมัตถประโยชน์ที่ ๓ นั้นสำคัญมากที่สุด เป็นมหัศจรรย์อย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา เพราะสอนได้แต่พระบรมศาสดากับพระสาวกที่พึ่งมาจากพระองค์แลสืบต่อกันมา เพราะฉะนั้น ประโยชน์ชาตินี้จึ่งทรงสั่งสอนน้อย ประโยชน์ชาติหน้าทรงสั่งสอนมากกว่า แต่ก็ยังน้อย ส่วนปรมัตถประโยชน์ทรงสั่งสอนมากที่สุด ถ้าจะอนุมานดูในคำสอนเรื่องประโยชน์ทั้ง ๓ รวมกันเข้าทั้งหมดเป็น ๑๐๐ ส่วน แบ่งเป็นคำสอนประโยชน์ชาตินี้ ๕ ส่วน คำสอนประโยชน์ชาติหน้า ๑๕ ส่วน คำสอนปรมัตถประโยชน์

๘๐ ส่วน คำนวณตามพระไตรปิฎกสยามรัฐรวมหมด ๔๕ เล่ม แบ่งเป็นวินัยปิฎก ๘ เล่ม แสดงอธิสีลสิกขา ซึ่งอยู่ในปรมัตถประโยชน์ล้วนทั้งนั้น สุตตันตปิฎก ๒๕ เล่ม แสดงประโยชน์ ๓ รวมกัน แต่เป็นปรมัตถประโยชน์มากกว่าประโยชน์ชาตินี้ชาติหน้าเป็นอันมาก อภิธรรมปิฎก ๑๒ เล่ม แสดงปรมัตถประโยชน์ล้วนทั้งหมด จึ่งปรากฏเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าปรมัตถปิฎก ควรที่สาธุชนผู้บำเพ็ญประโยชน์ชาตินี้ชาติหน้าได้แล้ว จงอุตส่าห์พยายามบำเพ็ญปรมัตถประโยชน์ให้มากที่สุดที่จะบำเพ็ญได้ จะเป็นคุณเป็นประโยชน์ลาภผลอันยิ่งใหญ่อย่างมหัศจรรย์ชั้นเอกอุแก่ตน ฯ

ประโยชน์ทั้ง ๓ นี้บรรจุอยู่ในหัวใจพระศาสนา ๓ ข้อ ที่พระองค์ทรงย่นย่อสกลพุทธศาสนาทั้งหมดลงในคาถาเดียวนี้ว่า สพฺพปาปสฺส อกรณํ ความไม่ทำบาปทั้งปวง ๑ กุสลสฺสูปสมฺปทา ความทำกุศลให้สมบูรณ์ ๑ สจิตฺตปริโยทปนํ ความทำจิตของตนให้ขาวรอบคือบริสุทธิ์ ๑ เอตํ พุทฺธานสาสนํ ๓ ข้อนี้เป็นคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย โดยบรรยายดังอธิบายมาแล้วในเบื้องต้น ฯ

ควรที่สาธุชนพุทธบริษัทเป็นบรรพชิตแลคฤหัสถ์ ทั้งเป็นครูสอน ทั้งเป็นผู้ปฏิบัติตาม พึงมีความไม่ประมาท ใน

พระบรมพุทโธวาท ๓ ข้อนี้ เคารพนับถือเป็นอย่างดีเต็มตามหน้าที่ของตน ๆ โดยยุบลดั่งพรรณนามาด้วยประการฉะนี้ ฯ

ขอนักธรรมวินัยพึงพิจารณาดูตามสมควรแก่เหตุผล ซึ่งทนต่อความแพ่งของบัณฑิต ฯ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

วันมาฆปุณณมีที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๗

โอวาทของท่านธมฺมวิตกฺโก

(เจ้าคุณนรรัตนราชมานิต)

วัดเทพศิรินทราวาส

ท่านธมฺมวิตกฺโก (เจ้าคุณนรรัตนราชมานิต)

วัดเทพศิรินทราวาส

โอวาทของท่านอมฺมวิตกฺโก

(เจ้าคุณนรรัตนราชมานิต)

วัดเทพศิรินทราวาส

๑. PERSONAL MAGNET

เรื่องที่มีคนเมตตากรุณา เห็นอกเห็นใจนั้น เป็นเพราะคุณธรรมความดีของตนเองหลายประการด้วยกัน เป็นต้นว่า วิริยะ อุตสาหะ บากบั่น เข้มแข็งแรงกล้า และจิตใจเมตตากรุณาไม่เย่อหยิ่งจองหอง เป็นเหตุให้ผู้ที่แวดล้อมอยู่เกิดความเมตตากรุณารักใคร่เห็นใจ คิดที่จะช่วยเหลือ

คนซึ่งมีกิริยามารยาทอ่อนโยน สุภาพนิ่มนวล ย่อมเป็นที่เสน่หารักใคร่ของคนที่ได้พบเห็น และพยายามที่จะช่วยเหลือ นี่เป็น Personal Magnet คือเสน่ห์ในตัวของตัวเอง เพราะฉะนั้นจงพยายามรักษาคุณสมบัติดังกล่าวนี้ไว้ จะเป็นเครื่องช่วยตัวเองให้บรรลุความสำเร็จสมประสงค์ทุกประการ ทุกกาลเวลา ทั้งปัจจุบันและอนาคต.

๒. เมตตา

อย่ากลัว จงรักษาตัวให้บริสุทธิ์ ไม่มีอะไรทำอันตรายได้

จงจำไว้ว่า ถ้าปรารถนาความเมตตา และความเห็นอกเห็นใจจากผู้อื่น ก็ควรส่งกระแสใจที่ประกอบด้วยความเมตตา และความเห็นอกเห็นใจไปยังท่านเหล่านั้น แล้วก็จะได้รับความเมตตาและความเห็นอกเห็นใจจากท่านเหล่านั้นเช่นเดียวกัน นี่เป็นกฎของจิตตานุภาพ แล้วความสำเร็จทั้งหลายที่ปรารถนา ก็จะบังเกิดแก่ตนสมประสงค์ทุกประการแน่นอนไม่ต้องสงสัยเลย

๓. สบายใจ

คำว่า "ไม่สบายใจ" อย่าใช้ และอย่าให้มีขึ้นในใจต่อไป "Let it go and Get it out!" ก่อนมันจะเกิด ต้อง Let it go! ปล่อยให้มันผ่านไปอย่ารับเอาความไม่สบายใจไว้ ถ้าเผลอไปมันแอบเข้ามาอยู่ในใจได้ พอมีสติรู้ตัวว่าความไม่สบายใจเข้ามาแอบอยู่ในใจ ต้อง Get it out! ขับมันออกไปทันที อย่าเลี้ยงเอาความไม่สบายใจไว้ในใจ มันจะเคยตัว ทีหลังจะเป็นคนอ่อนแอออดแอดทำอะไรผิดพลาดนิด ๆ หน่อย ๆ ก็ไม่สบายใจเคยตัว เพราะความไม่สบายใจนี้แหละเป็นศัตรู เป็น

มารทำให้ใจไม่สงบ ประสาทสมองไม่ปกติ เป็นเหตุให้ร่างกายผิดปกติ พลอยไม่สงบไม่สบายด้วย ทำให้สมองทึบไม่ปลอดโปร่ง เป็น habit ความเคยชินที่ไม่ดี เป็นอุปสรรคกีดกั้นขัดขวางสติปัญญาไม่ให้ปลอดโปร่งแจ่มใส ต้องฝึกหัดแก้ไขปรับปรุงจิตใจเสียใหม่ทั้งก่อนที่จะทำอะไร หรือกำลังกระทำอยู่และเมื่อเวลากระทำเสร็จแล้ว ต้องหัดให้จิตใจแช่มชื่นรื่นเริง เกิดปีติปราโมทย์เป็นสุขสบายอยู่เสมอ เป็นเหตุให้เกิดกำลังกายกำลังใจ Enjoy living มีชีวิตอยู่ด้วยความเบิกบาน สมองจึงจะเบิกบาน จะศึกษาเล่าเรียนก็เข้าใจจำได้ง่าย เหมือนดอกไม้ที่แย้มเบิกบานต้อนรับหยาดน้ำค้าง และอากาศอันบริสุทธิ์ฉะนั้น

๔. สันติสุข

พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า "นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ"
"สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี"

หมายความว่า ความสุขอื่นมี เช่นความสุขในการดูละคร ดูหนัง ในการเข้าสังคม Social ในการมีคู่รักคู่ครอง หรือในการมีลาภยศ ได้รับความสุข สรรเสริญ และได้ความสุขจากสิ่งเหล่านั้นก็สุขจริง

แต่ว่า สุขเหล่านี้มีทุกข์ซ้อนอยู่ทุกอย่าง ต้องคอยแก้-ไขปรับปรุงกันอยู่เสมอ

ไม่เหมือนกับความสุขที่เกิดจากสันติความสงบ ซึ่งเป็นความสุขที่เยือกเย็นและไม่ซ้อนด้วยความทุกข์ และไม่ต้องแก้-ไขปรับปรุงตกแต่งมาก

เป็นความสุขที่ทำได้ง่าย ๆ

เกิดกับกายใจของเรานี่เอง

อยู่ในที่เงียบ ๆ คนเดียว ก็ทำได้ หรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมสังคมก็ทำได้ ถ้าเรารู้จักแยกใจ หาสันติสุข กายนี้ก็เพียงสักแต่ว่าอยู่ในที่ระคนด้วยความยุ่ง สิ่งแวดล้อมเหล่านั้นไม่ยุ่งมากถึงใจ

แม้เวลาเจ็บหนัก มีทุกขเวทนาปวดร้าวไปทั่วกาย แต่เรารู้จักทำใจให้เป็นสันติสุขได้ ความเจ็บนั้นก็ไม่สามารถจะทำให้ใจเดือดร้อนตามไปด้วย

เมื่อใจ สงบแล้ว กลับจะทำให้กายนั้นสงบ หายทุกขเวทนาได้ด้วย

และประสบสันติสุข ซึ่งไม่มีสุขอื่นยิ่งกว่าสันติสุขนั้น พระพุทธเจ้าสอนให้ฝึกเป็น ๓ ทาง คือ

๑. สอนให้สงบกาย วาจา ด้วย ศีล ไม่ทำโทษทุจริตอย่างหยาบที่เกิดทางกาย วาจา เป็นเหตุให้เกิดสันติสุขทางกาย วาจา เป็นประการต้น

๒. สอนให้ฝึกหัดให้เกิดสันติสุขทางใจด้วยสมาธิ หัดใจไม่ให้คิดถึงเรื่องความกำหนัด

ความโกรธ

ความโลภ

ความหลง

ความกลัว

ความฟุ้งซ่านรำคาญ

ความลังเลใจ ทำให้ใจไม่เด็ดเดี่ยว ไม่เด็ดขาด เมื่อละสิ่งเหล่านี้ได้ เป็นเหตุให้ใจสงบเป็นสันติสุขทางจิตใจอีกประการหนึ่ง

๓. ทรงสอนให้ฝึกหัดให้เกิดสันติสุขทางทิฐิ ความเห็น ด้วย ปัญญา พิจารณาให้เห็นว่าสรรพสิ่งทั้งหลายไม่แน่นอน เป็น อนิจจัง ไม่เที่ยง คงทนอยู่ไม่ได้ ต้องเสื่อมสิ้นแปรปรวนดับไป เรียกว่าเป็น ทุกข์

ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชา อ้อนวอน ขอร้อง เร่งรัดให้เป็นไปตามความประสงค์นี้เรียกว่าอนัตตา

เมื่อเรารู้เห็นความเป็นจริงเช่นนี้ จะทำให้จิตใจของเราเข้มแข็งมั่นคง เด็ดเดี่ยว ไม่หวั่นไหวไปตามเหตุการณ์ทั้งหลาย

เพราะรู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญา ว่าสิ่งเหล่านั้นมันไม่แน่นอน

มันคงอยู่ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลง เสื่อมสิ้นดับไป
ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาผ่าผืนของเรา
อย่าไปเร่งรัดให้เสียกำลังใจ
คงรักษาใจให้เป็นอิสระมั่นคงอยู่เสมอ
ไม่หวั่นไหวไปตามเหตุการณ์เหล่านั้น
เป็นเหตุให้ใจตั้งอยู่ในสันติสุข
เป็นอิสระ เกิดอำนาจทางจิต mind powear ที่จะใช้ทำกรณียะ อันเป็นหน้าที่ของตนได้สำเร็จสมประสงค์

"นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ"
"สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี"

It needs a Peaceful Mind to support a Peaceful Body and it needs a Peaceful Body to support a Peaceful

Mind and it needs, Both Peaceful Body and Mind to attain all success that Which you Wish.

๕. ทำอะไรไม่ผิดเลย ก็คือไม่ทำอะไรเลย

"DO NO WRONG IS DO NOTHING"

จงระลึกถึงคติพจน์ ว่า "Do no wrong is do nothing!" "ทำอะไรไม่ ผิดเลย ก็คือ ไม่ทำอะไรเลย!"

ความผิดนี้แหละ เป็นครูอย่างดี ควรจะรู้สึกบุญคุณของตัวเอง ที่ทำอะไรผิดพลาดและควรสบายใจที่ได้พบกับอาจารย์ผู้วิเศษ คือความผิด จะได้ตรงกับคำว่า "เจ็บแล้วต้องจำ" ตัวทำเองผิดเอง นี้แหละเป็นอาจารย์ผู้วิเศษ เป็น Good example ตัวอย่างที่ดี เพื่อจะได้จดจำไว้สังวรระวังไม่ให้ผิดต่อไป แล้วตั้งต้นใหม่ด้วยความไม่เลินเล่อเผลอประมาท อดีตที่ผิดไปแล้วก็ผ่านพ้นล่วงเลยไปแล้ว แต่อาจารย์ผู้วิเศษยังคงอยู่คอยกระซิบเตือนใจอยู่เสมอทุกขณะ ว่า "ระวังอย่าประมาทนะ! อย่าให้ผิดพลาดเช่นนั้นอีกนะ!"

ผิดหนึ่งพึงจดไว้ ในสมอง
เร่งระวังผิดสอง ภายหน้า
สามผิดเร่งคิดตรอง จงหนัก เพื่อนเอย
ถึงสี่อีกห้า หกซ้ำอภัยไฉน!

จงสังเกตพิจารณาดูให้ดีเถิด จะเห็นได้ว่า นักค้นคว้าวิทยาศาสตร์ทางโลกก็ดี และท่านผู้วิเศษที่เป็นศาสตราจารย์ในทางธรรมทั้งหลายก็ดี ล้วนแต่ผ่านพ้นอุปสรรคความผิดพลาดนับครั้งไม่ถ้วนมาแล้วด้วยกันทุกท่าน

๖. สติสัมปชัญญะ
(ความระลึกได้ และความรู้ตัว)

ที่จะทำอะไรไม่ผิดนั้น ข้อสำคัญอยู่ที่สติ ถ้ามีสติคุ้มครองกายวาจาใจอยู่ทุกขณะ จะทำอะไรไม่ผิดพลาดเลย ที่ผิดพลาดเพราะขาดสติ คือ เผลอ เหม่อ เลินเล่อ ประมาท ระเริงหลงลืม จึงผิดพลาด จงนึกถึงคติพจน์ว่า "กุมสติต่างโล่ห์ป้องอาจแกล้วกลางสนาม"

ธรรมดาชีวิตทุกชนิด ทั้งมนุษย์และสัตว์ ตลอดทั้งพืชพันธุ์พฤกษาชาติเป็นอยู่ได้ ด้วยการต่อสู้ ตรงกับคำว่า "Life is fighting" "ชีวิตคือการต่อสู้" เมื่อต่อสู้ไม่ไหวขณะใดก็ต้องถึงที่สุดแห่งชีวิต คือ death ความตาย เพราะฉะนั้นยังมีสติอยู่ตราบใด ถึงตายก็ตายแต่กาย เช่นกับชีวิตของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ท่านมีสติไพบูลย์อยู่ทุกขณะจิตท่านจึงทำอะไรไม่ผิดและถึงซึ่งอมตธรรม คือธรรมที่ไม่ตาย

ตรงกับคำว่า immortal จึงเรียกว่า ปรินิพพาน คือนามรูป สังขารร่างกายที่เรียกว่า เบญจขันธ์ ขันธ์ ๕ รูป เวทนาสัญญา สังขารวิญญาณ แตกดับไปเท่านั้น

เพราะฉะนั้น ควรฝึกฝนสติ (ความระลึกก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิด) สัมปชัญญะ (รู้ตัวอยู่ทุกขณะที่กำลังทำอยู่ พูดอยู่ คิดอยู่) เมื่อทำเสร็จแล้วก็มีสติตรวจตราพิจารณาดูว่า บกพร่องอย่างไร หรือเรียบร้อยบริบูรณ์ดี ถ้าเรียบร้อยดีอยู่ แล้วก็พยายามให้เรียบร้อยดียิ่ง ๆ ขึ้นไปจนถึงที่สุด

๗. อานุภาพของไตรสิกขา

คือ

ศีล สมาธิ ปัญญา

๑. ชนะความหยาบคาย ซึ่งเป็นกิเลสอย่างหยาบที่ล่วงทางกาย วาจา ได้ด้วยศีล !

ชนะความยินดียินร้าย หลงรักหลงชัง ซึ่งเป็นกิเลสอย่างกลางที่เกิดในใจได้ด้วยสมาธิ

ชนะความเข้าใจ รู้ผิด เห็นผิด จากความเป็นจริงของสังขาร ซึ่งเป็นกิเลสอย่างละเอียดได้ด้วยปัญญา

๒. ผู้ใดศึกษาปฏิบัติตามไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญานี้ โดยพร้อมมูลบริสุทธิ์สมบูรณ์แล้ว ผู้นั้นจึงเป็นผู้พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้เป็นแน่นอน ไม่ต้องสงสัยเลย

เพราะฉะนั้น จึงควรสนใจ เอาใจใส่ ตั้งใจศึกษา และปฏิบัติตามไตรสิกขาคือศีล สมาธิ ปัญญา นี้ ทุกเมื่อเทอญ

๘. ดอกมะลิ

ดอกมะลิ เป็นดอกไม้ที่ถูกรับรองแล้วว่าเป็นดอกไม้ที่หอมเย็นชื่นใจที่สุด และขาวบริสุทธิ์ในบรรดาดอกไม้ทั้งหลาย

ชีวิตของมนุษย์ที่เป็นอยู่ก็เช่นเดียวกับการเล่นละครขอให้เป็นตัวเอกที่มีชื่อเสียงที่สุดเช่นเดียว หรือลักษณะเดียวกับดอกมะลิ อย่าเป็นตัวผู้ร้ายที่เลวที่สุด และให้เห็นว่าดอกมะลินี้จะบานเต็มที่เพียง ๒-๓ วัน ก็จะเหี่ยวเฉาไป

ฉะนั้นขอให้ทำตัวให้ดีที่สุด เมื่อยังมีชีวิตอยู่ให้หอมที่สุดเหมือนดอกมะลิที่เริ่มแย้มบานฉะนั้น

"จงเลือกทำแต่กรรมที่ดี ๆ"

๙. "ทำดีดีกว่าขอพร"

"จงเลือกทำแต่กรรมที่ดี ๆ นะ"

เตือนให้เตรียมตัวไว้ดำเนินชีวิตต่อไปเป็นคำ แทนคำอวยพรอย่างสูงสุดประกอบด้วยเหตุผล เมื่อทำกรรมดีแล้ว ไม่ให้พรก็ต้องดี เมื่อทำชั่วแล้วจะมาเสกสรรปั้นแต่งอวยพรอย่างไรก็ดีไม่ได้ ทำชั่วเหมือนโยนหินลงน้ำ หินจะต้องจมทันที ไม่มีผู้วิเศษใด ๆ จะมาเสกเป่าอวยพรอ้อนวอนขอร้องให้หินโยนลอยน้ำขึ้นมาได้ ทำกรรมชั่วจะต้องล่มจมป่นปี้เสียราศีเกียรติคุณชื่อเสียงเหมือนก้อนหินหนักจมลงไปอยู่กับโคลนใต้น้ำ ทำดีเหมือนน้ำมันเบา เมื่อเทลงน้ำ ย่อมลอยเป็นประ-กายมันปราบอยู่เหนือน้ำ

ทำกรรมดีย่อมมีสง่าราศี มีเกียรติคุณชื่อเสียง มีแต่คนเคารพนับถือยกย่องบูชา เฟื่องฟุ้งลอยน้ำ เหมือนน้ำมันลอยถึงจะมีศัตรูหมู่ร้ายจงใจเกลียดชังมุ่งร้ายอิจฉาริษยาแช่งด่าให้จมก็ไม่สามารถจะเป็นไปได้ กลับจะแพ้เป็นภัยแก่ตัวเอง ขอ

ให้จงตั้งใจกล้าหาญพยายามทำแต่กรรมดี ๆ โดยไม่มีความเกรง-กลัวหวั่นไหวต่ออุปสรรคใด ๆ ทั้งสิ้น ผู้ที่มีความเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัย ผู้ที่มีโชคดี ผู้ที่มีความสุข และผู้ที่มีความเจริญ ประสงค์ใดสำเร็จสมประสงค์ ก็คือผู้ที่ประกอบกรรมทำแต่ความดีอย่างเดียวนั่นเอง

เรื่องการหน่ายกาม

ท่านเจ้าคุณนรรัตน ฯ ได้แนะนำสอนพระฝรั่ง ที่ได้มาพบสนทนาภายในโบสถ์วัดเทพศิรินทร์ ฯ หลังจากท่านได้ปฏิบัติกิจเป็นที่เรียบร้อย ท่านพระครูปัญญาภรณ์ โสภณ (มหาอำพัน บุญ-หลง) จึงเห็นว่ามีความสำคัญมาก ได้ขออนุญาตจากท่านบันทึกไว้พิมพ์แจกจ่ายแก่ลูกศิษย์ เพราะจะได้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน โดยท่านพระครูปัญญาภรณ์ ฯ ได้พิมพ์ทั้งในด้านภาษาไทย—อังกฤษไว้ ดังมีใจความดังนี้

Sensual craving arises through unwise thinking on the agreeable and delightful.

กามฉันท์ หรือ กามตัณหา เกิดขึ้นจากความไม่ฉลาดหลงคิดเห็นอารมณ์ต่าง ๆ เป็นที่ถูกใจและน่ายินดี

It may be suppressed by the following 6 method :–

สามารถข่มไว้ได้ด้วยวิธีทั้ง ๖ ดังต่อไปนี้ ;–

1. Aiming The mind upon an idea That arouses disgust.

เพ่งใจให้เป็นอสุภารมณ์ คือ อารมณ์ที่ปฏิกูล น่าเกลียดไม่งามของสังขารร่างกาย จนให้เกิดความเบื่อหน่ายคลายความรักใคร่ หายความกำหนัดยินดี

2. Meditation upon the impurity of the body.

เพ่งพินิจ พิจารณาความปฏิกูลของร่างกาย (แยกออกเป็นอาการ ๓๒ ที่เรียกว่า กายคตาสติภาวนามี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เอ็น กระดูก เป็นต้น)

3. Watching over the six doors of sense.

ใช้สติสำรวมอินทรีย์ เฝ้าระวังทวารทั้ง ๖ (คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อได้ประสบพบเห็น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ อย่าให้ความรักใคร่ กำหนัดยินดียินร้ายเกิดขึ้นภายในจิตใจ)

4. Moderation in eating.

ให้รู้จักประมาณการบริโภคอาหาร อย่าให้อิ่มมากเกินไป จะเป็นเหตุให้เกิดความกำหนัดทางกายและลุกลามเข้าไปถึงจิตใจ ให้เกิดความเศร้าหมองด้วยฉันทราคะ

5. Cultivating friendship with the good.

ทำความวิสาสะคบหาสมาคม สนทนาปราศรัย สนิทสนมคุ้นเคยกับกัลยาณมิตรเพื่อนผู้ดีงาม ที่จะชักชวนให้สนทนา

ไปในทาง ที่จะให้เสื่อมคลาย หายความรักใคร่ กำหนัด ยินดี และยินร้ายในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์

6. Right instruction.

ฝึกฝนปฏิบัติตนในทางที่ถูกต้อง ตามไตรสิกขา คือ:— ศีล สมาธิ ปัญญา

๑. พยายามกำจัดตัดกิเลส เครื่องเศร้าหมองอย่างหยาบ ที่ล่วงออกมา ทางกายวาจาด้วยศีล

๒. พยายามกำจัดตัดกิเลส เครื่องเศร้าหมองอย่างกลาง คือ นิวรณ์ ทั้ง ๕ มี กามฉันท์ พยาบาท ถีนะมิทธะ อุทธัจจะกุกกุจจะ วิจิกิจฉา ด้วยสมาธิ ย่นย่อนิวรณ์ ๕ ลงเป็น ๓ คือ:—

๑. ราคะโลภะ ๒. โทสะ ๓. โมหะ ๑. กามฉันท์นิวรณ์ ความพอใจในกามเป็นฝ่ายราคะโลภะ

๒. พยาบาทนิวรณ์ ความขึ้งเคียดโกรธเคือง เป็นฝ่ายโทสะ ที่เหลือ อีก ๓ คือ ถีนะมิทธะ ความหดหู่ง่วงเหงา อุทธัจจะกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่าน รำคาญ และ วิจิกิจฉา ความลังเล สงสัย ทั้ง ๓ นี้เป็นฝ่ายโมหะ

๓. พยายาม กำจัด ตัดกิเลส อย่างละเอียด ที่เกิดทางทิฐิความเห็นด้วยปัญญา ด้วยการพิจารณาเห็นตามความเป็นจริงของสังขาร ซึ่งมีลักษณะเกิดขึ้น เสื่อมสิ้นกันไป ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชา

The sensual craving is forever destroyed upon the entrance into Anagamiship.

กามฉันท์ หรือ กามตัณหานี้ สลัดกำจัดตัดได้อย่างเด็ดขาด เมื่อเข้าสู่กระแสพระอนาคามิมรรค บรรลุถึงพระ-อนาคามิผล

ธมฺมวิตกฺโก

กับ

วิชาโยคศาสตร์

๒๕ มิถุน ๑๙.

ขอประทานกราบเรียน พระคุณ

เกล้าฯ ขอประทานถวายวิธีบริหารร่างกายประจำวัน ซึ่งเกล้าฯ มั่นใจว่า ถ้าไม่มีอดีตกรรมตามสนองแล้ว การบริหารร่างกายที่ถูกต้องตามกฎของธรรมดา โดยสม่ำเสมอจริงๆ จะช่วยส่งเสริมให้รูปขันธ์นี้เป็นเรือนอันแข็งแรงมั่นคงและทนทานเป็นที่อาศรัยของนามขันธ์ได้อยู่ด้วยเหตุการณ์ ห่างจากโรคาพยาธิ มีโอกาสใช้ชีวิตช่วยยังประโยชน์ให้แก่โลกได้ยืดยาวจนสุดเขตไขยแห่งอายุ

เกล้าฯ เป็นเด็กขี้โรคมาแต่เดิม โยมผู้หญิง ผู้ชายก็ขี้โรค ทั้งเกล้าฯ ได้เคยถูกตรากตรำอดหลับอดนอนจนร่างกายชุดโทรมมาครั้งหนึ่งแล้ว ในระหว่างรับราชการ ถึงกับเป็นโรคเส้นประสาทอ่อน (Neurasthenia) มีร่างกายผอมซีด สามวันดี สี่วันไข้ จนสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้ารัชกาลที่ ๖ ทรงออกพระโอษฐ์ว่า "เกรงว่าแกจะเป็นฝีในท้อง - Consumption เสียแล้ว." เกล้าฯ ต้องถูกส่งไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ แต่การรักษาด้วยวิธีแพทย์ต่างๆ หลายอย่างหลายชนิดไม่เป็นผลเลย เกล้าฯ ได้พยายามบริหารร่างกายด้วยตัวเองตามกฎของธรรมดาตามวิธีที่กราบเรียนถวายมานี้ โดยสม่ำเสมออย่างที่เรียก

ว่า "เมื่อจะทำอะไร ต้องทำกันจริงๆ"
จนได้รับผล มีร่างกายสงบสบายเรื่อย
มาจนบัดนี้ ไม่ต้องใช้ยาไม่ต้องไต่ถาม
หรือปรึกษาหมอในเรื่องโรคภัยส่วนตัว
อีกเลย. ฯ.

กำหนดการบริหารร่างกาย ประจำวัน

๑. ตอนตื่นนอนก่อนลุกขึ้นจากที่นอน จัดตาม ๔ ท่า ดังนี้ :-

๑. ยืด. (Stretch)
๒. แขม่วท้อง (Pumping)
๓. เตะขึ้น (Kick up)
๔. บดท้อง (Churning)

---

๒. เมื่อลุกขึ้นจากที่นอนแล้ว ไปยืนที่หน้าต่างที่เปิดตรงช่องลม หายใจยาวสูดอากาศสดๆ (Fresh air) เข้าปอดให้เต็มที่ ๔ ท่า ดังนี้ -

๑. อัดลม (Packing)
๒. หายใจยาวสูดลมเข้าปอดตอนบน (Upper chest breathing.)
๓. หายใจยาวอัดลมดันให้ท้องโป่งพอง (Abdominal breathing)
๔. หายใจยาว สูดลมเข้าไปให้ซี่โครงกาง (Costal breathing)

ในขณะที่ทำท่าเหล่านี้ ควรหลับตาและใจตั้งเป็นสมาธิอยู่ในท่าที่กำลังกระทำอยู่นั้น เมื่อจบท่าแล้วจึงลืมตา เวลาลืมตานั้นต้องลืมจริงๆ คือ เพ่งมองจ้องออกไป แล้วค่อยๆหลับ กลอกตา

ไปคลองมา ฟันซ้ายบน ลงขวาล่าง กลอง ซ้าย กลอกขวา และกลอกเป็นวงกลม ซึ่งเป็นการบริหารลูกตาอีกส่วนหนึ่ง ฯ.

~~~~~~

๓. ดื่มน้ำ ๑ ถ้วยแก้วเต็มๆ น้ำที่จะใช้ดื่มนี้ สำหรับผู้ที่มีอายุล่วงเข้าเขตร์ปัจฉิมวัยแล้วไม่ควรดื่มน้ำเย็นในตอนตื่นนอนเช้าท้องว่าง ควรดื่มน้ำต้มเดือดแล้วอุ่นๆ ถ้าดื่มน้ำเปล่าๆไม่ได้ก็ควรเจือชานิดหน่อย พอมีกลิ่นชวนให้ดื่มได้ แต่อย่าให้มากนัก เพราะชามีธาตุที่ให้โทษแก่ร่างกายอยู่บ้าง ไม่เหมาะสำหรับดื่มในเวลาท้องว่าง ตื่นนอนใหม่ๆตอนเช้า.

๔. ไปถ่ายอุจจาระ ถ้าการจะเสียเวลาช้าไป ควรเอาหนังสือติดมือไปอ่านด้วย.

~~~~~~

ต่อนี้ไป ลงมือทำงาน (Work) ได้.

~~~~~~

๕. เมื่อหยุดงานแล้ว ก่อนรับประทานอาหาร ควรดัดตน ๓ ท่า ดังนี้ -

๑. ยืนกางแขนบิดตัว เอามือแตะปลายเท้าสลับกัน (Tickle toe)

๒. เหย่าตัว (Hop hop)

๓. จ้องดาวและบิดคอ. (Star gazer- และ Hen peck)

~~~~~~

แล้ว ดื่มน้ำ ๑ ถ้วยแก้ว ก่อนรับประทานอาหาร สัก ๑๕ นาที

เมื่อรับประทานอาหารแล้วใหม่ๆ ไม่ควรอ่านหนังสือ หรือใช้สมองคิด

เลย การดูบ หรือเดิน หยิบไม่หน หยิบ
นุ่ม นิดๆ หน่อยๆ เป็นดี และไม่ควร
ดื่มน้ำ รอไว้จนรู้สึกว่าอาหารย่อยเรียบ
ร้อยจนเกือบหมดแล้วจึงดื่มน้ำได้มากๆ.

---

๖. ก่อนอาหารเช้าหรือก่อนนอน กลางคืน ควรดัดตนวิธีละครั้งหนึ่ง ๗ ท่าดังนี้:

๑. ยืด (Stretch)
๒. แขม่วท้อง (Pumping)
๓. เตะขึ้น (Kick up)
๔. บดท้อง (Churning)
๕. ยืนกางแขนบิดตัว เอามือแตะปลายเท้าทีละข้าง (Pickle toe)
๖. เขย่าตัว (Pep hop).
๗. จ้องดาวและจิกดิน (Star gazer และ Hen peck)

ท่าดัดตนเหล่านี้ ถ้าทำให้มากเกินไปก็ให้โทษ หรือไม่ทำเลยก็ไม่ให้คุณ ที่จะให้คุณจริงๆ ต้องพอควร อยู่ระหว่างกลาง ไม่ไปทางที่สุดโต่งทั้งสองข้าง.

ควรมิควรประการ ประการใดสุด- แล้วแต่จะโปรด

เกล้าฯ ชมมวิตตโก.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ 563 ... 565 ถ. จักรพรรดิพงษ์
อ. ป้อมปราม ฯ กรุงเทพมหานคร โทร. 2238138
นายเชิด เอี่ยมประเสริฐ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา